

Ut av skapet, inn i ekteskapet?

Debatt om samliv i den norske skeive bevegelsen fra 1973 til 2016

Marte Trollsås Vestly

Masteroppgave i historie
Vår 2022

Universitetet i Oslo
Institutt for arkeologi, konservering og historie

Forord

I dag, 21. april 2022, er det nøyaktig 50 år siden homofili ble avkriminalisert i Norge ved opphevelsen av straffelovens §213. Etter en flott markering på Nasjonalbiblioteket i kveld, arrangert i samarbeid med Nasjonalmuseet og Skeivt Arkiv, føler jeg en dyp takknemlighet overfor alle dem som har gått foran og tatt kampen for skeives rettigheter, og alle som fortsatt kjemper og bidrar til et større mangfold i samfunnet. Gjennom hele prosessen med denne masteroppgaven har jeg aldri fryktet negative reaksjoner på mitt valg av tema, verken fra familie, venner, eller fremmede, og det er takket være utallige mer og mindre kjente personer at jeg kan være så åpen om dette temaet. Jeg prøver ikke å fremstille Norge som en utopi for skeive, men det er viktig å være takknemlig for det som allerede er oppnådd, samtidig som man er klar over at vi ikke er ved veis ende.

Takk til min veileder, Klaus Nathaus, som har bidratt med faglig hjelp og gode tilbakemeldinger gjennom denne prosessen.

Takk til Skeivt Arkiv for hjelp med kildematerialet, og en særlig takk til Runar Jordåen som satte meg på sporet av en problemstilling da jeg besøkte arkivet for første gang uten annet enn vage ideer. Takk også for masterstipendet jeg var så heldig å få tildelt.

Takk til familien min, som har vært en stor støtte for meg gjennom studiene mine, og særlig gjennom masteroppgaven. Takk til mamma, pappa, og besteforeldrene mine for oppmuntrende ord og lange telefonsamtaler. Jeg tror ikke lillebror vet hva jeg skriver masteroppgave om engang, men jeg er glad i deg, så takk til deg også.

Takk til vennene mine som har støttet meg gjennom denne oppgaven, hjulpet meg med rettskrivning og språkforvirring, jobbet ved siden av meg og tålt å bli avbrutt hvert femte minutt hver gang jeg finner noe interessant eller trenger en distraksjon, og alltid svart på meldingene mine og fått meg til å føle meg litt mindre håpløs. Nå lover jeg at dere ikke skal måtte høre mer om dramatikken rundt partnerskapsloven. I hvert fall resten av denne uka.

Sammendrag

I motsetning til den utbredte framstillingen av likekjønnet ekteskap som realiseringen av den skeive bevegelsens ultimate målsetning, fremhever dette masterprosjektet bevegelsens kompliserte forhold til samlivsregulering. Basert på blant annet innlegg i skeive tidsskrift, organisasjonsdokumenter, og annet arkivmateriale, undersøker denne oppgaven debattene om samliv som har foregått i den skeive bevegelsen i perioden 1973 til 2016. Den tidlige motstanden mot ekteskapet i homobevegelsen baserte seg i stor grad på prinsippet om solidaritet med enslige, som de mente ekteskapet diskriminerte mot, og ekteskapets kvinneundertrykkende funksjon. Senere begynte homobevegelsens største organisasjoner å kjempe for retten til juridisk samlivsregulering, samtidig som stadig flere uttrykte bekymring for at homobevegelsen var på vei til å miste sin særegenhet og misnøye med at man skulle gi etter for assimileringsspresset. Da partnerskapsloven ble innført, og senere ekteskapsloven, fryktet noen at bevegelsen ville miste sin mobiliseringskraft, og at alternative samlivsformer ville bli nedprioritert til fordel for dem som best tilpasset seg samfunnsmønstrene. Oppgaven argumenterer at gjennom kampen for likestilling oppnådde den skeive bevegelsen utvilsomt seire, men den tidlige ambisjonen om å dekonstruere og reformere begrensede samfunnsnormer ble svekket.

Innholdsfortegnelse

Innledning.....	5
Kapittel 1: Samfunnskritisk konsensus mot ekteskapet, 1973-1980.....	16
DNF-48: Ekteskapskritikk og assimileringsskyfrykt.....	18
Ekteskapets støttespillere	23
Lesbiskfeministisk ekteskapskritikk.....	30
Kapittel 2: Samlivsregulering og utfordringen under AIDS, 1981-1993	33
Meningsmangfold.....	35
«Sex uten omtanke er blitt en livstruende aktivitet» : Samlivsretorikk under HIV/AIDS-epidemien	47
Opptakten til partnerskapsloven	55
Kapittel 3: Likestilling, frigjøring, og særegenhetens verdi, 1993-2016.....	59
Reaksjoner til partnerskapsloven: glede, skepsis, og fortsettelse av debatten.....	60
Fra partnerskap til ekteskap?.....	67
Heteronormativitetsutfordring under nytt banner.....	73
Homofile og kirka	79
Konklusjon	83
Bibliografi	85
Kilder.....	85
Forskningslitteratur	88

Forkortelser

AHF: Arbeidsgrupper for homofil frigjøring

DNF-48: Det Norske Forbundet av 1948 (også kalt Forbundet)

FHO: Fellesrådet for homofile organisasjoner (også kalt Fellesrådet)

FRI: FRI – Foreningen for kjønns- og seksualitetsmangfold

HBB: Homofil Bevegelse i Bergen

LB: Lesbisk Bevegelse

LHBT(+): Lesbiske, homofile, bifile, og transpersoner (og andre som faller utenfor samfunnets seksualitets- og kjønnsnormer).

LLH: Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (1992-2008), senere Landsforeningen for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner (2008-2016)

ÅK: Åpen Kirkegruppe

Innledning

August-dagen
vi aldri glemmer

en fredsdue flyr
over verden
med nye håp for
kjærligheten
menneskeverdet
livet

vi elsker
hvem vi vil
endelig
for åpne dører
inn til partnerskapet
flagget går til topps
med mangfoldets og
regnbuens vakre farger¹

Datoen 6. august² fikk for mange en ny betydning i 1993, da fem likekjønnede par troppet opp på Oslo rådhus i sine flotteste festantrekk for å inngå hovedstadens første partnerskap. Med den nylig samlede homoorganisasjonen i ryggen fikk blant annet den fremtredende aktivisten Karen-Christine «Kim» Friele registrere sitt forhold til tidligere stortingsrepresentant Wenche Lowzow under høytidelige omstendigheter. Etter flere år med aktivt arbeid for at likekjønnede par skulle få statlig anerkjennelse for sitt samliv, ble 6. august 1993 kalt «historisk» og en «seiersdag».³ Diktstrofene overfor, tatt fra Grete Holens dikt «Krig og kjærlighet», illustrerer hvordan denne dagen ble romantisert; med referanser til Hiroshima og Nagasaki ble partnerskapsloven fremstilt som et nytt håp og et steg videre i historien.⁴ Til tross for at ekteskap ikke var et alternativ for likekjønnede par ennå, var det ikke uvanlig å snakke om giftemål og bryllup i forbindelse med partnerskapsinngåelse.

Fjorten år tidligere, da de to mennene Thor Gundersen og Arne Sedvartsen gikk til byfogden med et ønske om å gifte seg, var situasjonen ganske en annen. Da byfogden avviste deres søknad om å inngå ekteskap, ville man kanskje forventet at homobevegelsen skulle komme til deres unnsetning og argumentere for at en slik diskriminering av homofile kunne de ikke

¹ Grete Holen, «Krig og kjærlighet», *Løvetann* 16, nr. 4 (1993): iii.

² Minnedag for atombombingen av Hiroshima 6. august 1945. Valget av dato for de første partnerskapsinngåelsene ble kritisert av noen som «skammelig», se blant annet Liu, «Om Partnerskapslovens festdag», *Løvetann* 16, no. 5 (1993): 17.

³ «Historisk dag», *Blick* nr. 9 (september 1993): 3.

⁴ Grete Holen, «Krig og kjærlighet», *Løvetann* 16, nr. 4 (1993): iii.

godta. I stedet fikk paret en telefon fra Det Norske Forbundet av 1948, Norges første og den gang største homoorganisasjon, om at de ikke lenger var velkomne som medlemmer.⁵ Forbundet kunne nemlig ikke stille seg bak en slik konservativ institusjon som delte folk inn i første- og annenrangs mennesker basert på deres evne eller vilje til å gifte seg. Forbundets formann, Geir Hagland, erklærte at Gundersen og Sedvartsen ikke kunne forvente støtte fra organisasjonen, som ville prioritere alternative samliv og juridisk sikring av «papirløse» forhold: «Når vi kjemper for de homofiles rettigheter, betyr ikke det at vi på død og liv ønsker like rettigheter på alle områder.»⁶ Dette utsagnet i seg selv holdt fra til 1993, siden partnerskapsloven for homofile skilte seg noe fra ekteskapsloven for heterofile, men som kjent ble partnerskapsloven etterfulgt av kjønnsnøytral ekteskapslov i 2008, kjempet frem av Forbundets etterkommer LLH – Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring, og fra 1. januar 2017 kunne likekjønnede par til og med gifte seg i kirka.

På noen tiår gikk den skeive bevegelsen fra tvert å avvise ekteskapet som en konservativ institusjon og å rette fokuset mot enslige og alternative samlivsformer, til å kjempe for å oppnå full juridisk likestilling noen tiår senere. Denne utviklingen har blitt presentert og vinklet på ulike måter, blant annet som en sakte naturlig frigjørings- og likestillingsprosess i takt med et stadig mer aksepterende samfunn, eller som en assimileringssprosess etter heterofile mønstre som til slutt demobiliserte en tidligere radikal bevegelse. Spørsmålet om samlivsformer og rettslig regulering førte til bredere debatter om hvordan den skeive bevegelsen skulle forholde seg til storsamfunnet og eksisterende normer. Dette dilemmaet tok blant annet Bjørn Iversen og Tor Andre Røkke opp da Homofil Bevegelse i Bergen skulle samles for å legge fundamentet for sitt første prinsippprogram i 1986, gjennom et innlegg om hvorvidt lesbiske og homofile var tradisjonsbærere eller barrikadestormere:

Skal vi velge evolusjon eller må vi ha revolusjon? Skal vi følge vår idealisme eller når vi best fram med realismen? Skal vi gli inn i den heteroseksualistiske rollen «ekteskap» og utvikle oss derfra; være Menn og Kvinner, få aksept for det og så bevege oss sammen med resten av samfunnet mot målet? Eller skal vi være veivisere, sette eksempler, provosere og derved risikere å møte forakt fra samfunnet. Er vi idealister og har sterk nok rygg til det eller vil den blinde [...] idealismen bare ødelegge for oss?⁷

⁵ «Homofili og ekteskap: Intervju med Gundersen og Sedvartsen», *Løvetann* [4], no. 1 (januar 1980): 12.

⁶ Anne Lise Refsum, «Homofile ekteskap: - Ingen støtte fra Forbundet 48», *Dagbladet*, 02.08.1979.

⁷ Bjørn Iversen og Tor Andre Røkke, «Kjønnsrollene – lesbiske og homofile: Tradisjonsbærere eller barrikadestormere?» *Frimerket* no. 7 (1986): 10.

Den skeive bevegelsen har gjennom historien ofte blitt trukket mellom disse to tilsynelatende motstridende målsetningene: å oppnå aksept og likestilling gjennom å understreke likheten med majoriteten, eller å dekonstruere og reformere eksisterende normer og forventninger som begrenser menneskers frie kjønns- og seksualitetsutfoldelse.⁸ Dette dilemmaet ble særlig relevant for den skeive bevegelsens forhold til ekteskapet, og følgelig den bredere debatten om ulike former for samliv og friheten til å velge å leve alene. Spørsmålet om hvorvidt skeive skulle innrette seg etter typisk heteronormative samlivsformer – enten av et eget, naturlig ønske eller som svar på konformitetspress – har blitt reist og besvart på ulike måter av diverse aktører, og holdningene har endret seg gjennom årene.

Denne oppgaven vil undersøke hvordan debatter om samliv utviklet seg i den norske skeive bevegelsen i perioden 1973 til 2016, for å forstå hvordan bevegelsen havnet på en posisjon som mange aktører i miljøet hadde forholdt seg avvisende til, og for å vurdere konsekvensene av denne utviklingen. Ved å fremheve stemmene til dem som motsatte seg den skeive bevegelsens utvikling på samlivsområdet i retning av partnerskap og senere ekteskap, vil oppgaven sette spørsmålsteget ved ettertidens syn på likekjønnet ekteskap som en ubestridt seier.

Spørsmålet om den skeive bevegelsens ulike og endrede holdninger til samliv, da særlig samlivsregulering, har vært noe bevegelsen selv har undret seg over. Kort tid etter at partnerskapsloven ble vedtatt i 1993 kommenterte Arbeidsutvalget i LLH at homobevegelsen ikke var en ensartet gruppe med de samme målene, og etterspurte en oppsummering av homobevegelsens motstridende synspunkter på samlivsregulering gjennom årene:

En slik historisk oppsummering ville imidlertid være en interessant og viktig oppgave å arbeide med og ville vise synspunkter som spenner fra «ja» til «nei» til homofile ekteskap og til lovregulering i det hele tatt og at mange har snudd underveis og endret standpunkt den ene eller andre veien. Og uenighetene har nok ikke fulgt skillelinjene mellom DNF 48 og FHO-organisasjonene. De har gått på tvers av de to organisasjonene og befinner seg følgelig i dag også innenfor den nye organisasjonen LLH.⁹

Det fantes altså en tidlig bevissthet om de ulike strømmingene og holdningene til samlivsformer i det homofile miljøet, men den etablerte fortellingen om likekjønnet ekteskap er likevel et fremskritt-narrativ om frigjøring og likestilling.

⁸ Bernstein, «Gender, Queer Family Policies, and the Limits of Law», 420-421.

⁹ Arbeidsutvalget i LLH, «Flott feiring på Grand», *Blikk* no. 6 (juni 1993): 35.

Skeiv historieforskning er fortsatt et relativt nytt fagfelt. I 2001 skrev Marianne C. Brantsæter i det store oversiktsverket *Norsk homoforskning* at studentarbeid utgjorde store deler av forskningen i Norge, og historikeren Frode Ulvund konstaterte tjue år senere at «den lille forskningen som finnes» fortsatt i stor grad består av master- og doktorgradsavhandlinger, samt noen enkeltartikler.¹⁰ Skeiv historie er et gryende felt med stadig økende interesse og ressurser, med aktører som Skeivt arkiv som pådrivere for ny forskning, men i Norge kommer man ikke utenom studentarbeider. En svært sentral masteroppgave for mitt prosjekt er *Attråverdige fellesskap? Familieforståing i homorørsla 1973-2008* av Birger Berge.¹¹ Avhandlingen undersøker hvilke holdninger og debatter som eksisterte omkring familie i den norske homobevegelsen ved å ta en systematisk tilnærming til Norges tre største «homotidsskrift»: *Løvetann*, *Fritt Fram*, og *Blikk*. Partnerskap, og senere ekteskap, er temaer i Berges avhandling som har et litt bredere fokus på familie, og oppgaven er derfor et nyttig utgangspunkt for mitt prosjekt som vil undersøke disse i nærmere detalj. Det er en del overlapp mellom Berges kildemateriale og det jeg selv benytter i denne oppgaven, men ved å inkludere for eksempel Homofil Bevegelse i Bergens tidsskrift *Frimerket*, samt kildemateriale fra Skeivt arkiv, vil denne oppgaven favne et bredere spektrum av perspektiver på samlivstematikken.

Jens Rydström, professor i kjønnsstudier og historie ved Lunds universitet i Sverige, har publisert flere bøker og artikler om homofiles historie i Skandinavia. Gjennom boka *Odd Couples* dokumenterer han den politiske prosessen rundt innføringen av registrert partnerskap og likekjønnet ekteskap i Norden, og hvilke betydninger dette fikk i praksis, gjennom tre fokusområder: homobevegelsens interne diskusjoner, mottakelse i politikken, og utviklingen av statlig anerkjennelse av likekjønnede par.¹² Rydströms verk setter de nordiske forholdene i perspektiv til hverandre; blant annet viser han at mens den svenske homoorganisasjonen fikk rykte på seg for å være konservativ og reformerende fordi de jobbet for homofilt ekteskap, ble danskene og nordmennene ansett som mer «radikale» i sine målsetninger for samliv.¹³

Den homogeniserende fortellingen om én bevegelse som jobbet for og endelig oppnådde aksept fra majoritetssamfunnet kan kanskje forklares av en generell mangel av kunnskap om skeiv historie i Norge. Dessuten kan det skyldes at den skeive bevegelsen tidligere ofte har blitt undersøkt gjennom majoritetssamfunnets linse, noe Kim Friele poengterte i 1985:

¹⁰ Brantsæter, «Innledning», 9; Lunde, «Skeiv historie har vært enormt forsømt».

¹¹ Berge, *Attråverdige fellesskap?*

¹² Rydström, *Odd Couples*, 167.

¹³ Rydström, *Odd Couples*, 73.

«Homofile har ingen historie. *Vår fortid består av andres reaksjoner på oss!*»¹⁴ Forskning om skeive, både innenfor historie og andre fagfelt, har ofte omhandlet hvordan politikere, psykiatere, eller samfunnet generelt har forholdt seg til skeive. Det er gjort store fremskritt på dette området i de senere årene, og denne oppgaven skal følge denne tendensen ved å undersøke den skeive bevegelsen fra innsiden. Det vil derfor være lite fokus hvordan resten av samfunnet reagerte på ulike skeive samlivsformer, annet enn for å etablere konteksten eller som utgangspunkt for å diskutere hvordan den skeive bevegelsen forholdt seg til eksterne faktorer.

Dette prosjektet baserer seg i stor grad på å utforske perspektivene som kom fram i de skeive tidsskriftene, hvorav *Fritt Fram*, *Løvetann*, *Frimerket*, og *Blikk* representerer de største kildene til innsyn om debatten i denne perioden. I tillegg vil organisasjonsdokumenter, høringsuttalelser, og diverse arkivmateriale bidra til å belyse en større bredde av synspunkt. Gjennom disse kildene vil jeg analysere ulike holdninger til samliv og hvordan holdningsendringer kan forklares, knyttet til den generelle utviklingen i den skeive bevegelsen. Det er viktig å bemerke at dette kildeutvalget ikke er representativt for alle skeive i Norge. Muligheten til å få kontakt med de skeive organisasjonene og følgelig tidsskriftene kan påvirkes av sosioøkonomisk bakgrunn, og de som skrev debattinnlegg i tidsskriftene hadde ferdighetene og ressursene til å bli publisert. Perspektivene presentert i denne undersøkelsen stammer også i hovedsak fra hvite personer, og mens den skeive bevegelsens forhold til kirka er tematisert i oppgaven har jeg ikke lyktes med å undersøke om lignende debatter fantes i andre religiøse miljøer. I løpet av perioden som blir undersøkt i denne oppgaven ble internett etter hvert et viktig møtepunkt og en arena for meningsutveksling, og debattene som foregikk på nett faller utenfor dette prosjektets omfang. Oppgaven reflekterer derfor kun en side av den skeive bevegelsen, og er ikke representativ for hele den skeive befolkningen i Norge.

Periodiseringen er basert på viktige vendepunkt i den skeive bevegelsens forhold til samlivsdebatten. Den første perioden starter i 1973, da Det Norske Forbundet av 1948 like etter avkriminaliseringen av homofili vedtok at de ikke ville jobbe for homofilt ekteskap, og strekker seg ut 1970-tallet. Det første vendepunktet kom i 1981, da Forbundet gikk inn for samlivsregulering, og sammenfaller med starten av AIDS-epidemien i Norge. Denne perioden varer til innføringen av partnerskapsloven i 1993, som representerer homofiles steg inn i

¹⁴ Friele, *De forsvant bare...*, 11.

juridisk samlivsregulering. Den siste perioden strekker seg fra partnerskapsloven i 1993, gjennom den kjønnsnøytrale ekteskapsloven i 2008, og fram til likekjønnede parforhold fikk retten til å inngå sine ekteskap i kirka.

For å kunne undersøke de underliggende ideene og strategiene i forbindelse med debatter om samliv behøves analytiske begreper for minoritetsbevegelsens forhold til majoritetssamfunnet. For dette vil jeg få orientering fra psykologen John W. Berry, som definerte fire akkulturasjonsstrategier – integrering, assimilering, separering, og marginalisering – og forholdet mellom dem basert på to grunnleggende problemstillinger: 1) viktigheten av å bevare sin opprinnelige identitet og kultur, og 2) ønsket om å ha kontakt med og delta i storsamfunnet.¹⁵ Basert på disse spørsmålene, er det mulig å anslå hvilket mønster som vil gjøre seg gjeldende. En interesse av både å bevare opprinnelig kultur og opprettholde daglig kontakt med andre grupper vil medføre en integreringsstrategi, hvor minoriteten beholder sin identitet og sitt kulturelle særpreg, men aksepteres og deltar i storsamfunnet. Integrering kan bety ulike ting, for eksempel alternering mellom de kulturelle alternativene eller å blande dem. Derimot vil en gruppe som interagerer med storsamfunnet og ikke opprettholder sin egen kultur assimileres med storsamfunnet, som vil si at den overtar majoritetskulturen og mister sin opprinnelige kultur. I den motsatte situasjonen, der gruppen prioriterer sin kulturelle identitet og ikke har interesse av jevnlig kontakt med storsamfunnet, vil separasjon fra majoriteten være det foretrukne alternativet. Den siste strategien, marginalisering, resulterer som oftest av en situasjon hvor det er liten mulighet eller interesse for å opprettholde den opprinnelige kulturen (ofte på grunn av et tvungent tap av kultur) og liten interesse av kontakt med andre (ofte på grunn av ekskludering eller diskriminering).¹⁶

Disse begrepene brukes som oftest i forbindelse med innvandring og multikulturalisme, inkludert av Berry, men forholdet mellom dem er også relevant for den skeive bevegelsen. Særlig integrering og assimilering, og til en viss grad separering, har vært sentrale i debatten om skeiv kultur og forholdet til storsamfunnet, som den følgende undersøkelsen vil vise. Marginalisering kan forekomme, blant annet for dem som ikke kan skjule sin identitet og lever i et intolerant samfunn, men det er ikke en strategi som forfektes av bevegelsen. Til tross for sporadiske anklager om separatistiske holdninger,¹⁷ er det vanskelig å finne eksempler på at noen i den skeive bevegelsen genuint argumenterte for at skeive burde separere seg fra

¹⁵ Berry, «A Critique of Critical Acculturation», 366.

¹⁶ Berry, «A Critique of Critical Acculturation», 366.

¹⁷ Se blant annet: Anfinn Bernaas, «Ikke gift?» *Blikk* no. 1 (januar 1997): 34.

majoriteten eller leve i marginene av samfunnet. Dermed er det de to resterende strategiene, integrering og assimilering, som er mest relevante for denne oppgaven. Berry bemerket at ikke-dominante grupper kun har muligheten til å velge og lykkes med integreringsstrategien dersom det dominerende samfunnet er åpent og inkluderende overfor kulturelt mangfold. Gjensidig akkomodasjon er nødvendig for å oppnå integrering; både majoriteten og minoriteten må akseptere alles rett til å leve annerledes, og mens minoriteten må adoptere storsamfunnets grunnleggende verdier, må majoriteten være forberedt på å tilpasse nasjonale institusjoner.¹⁸ Dette skiller seg fra assimilering, hvor det hovedsakelig er minoriteten som tilpasser seg majoriteten, uten gjensidig tilpasning fra majoriteten. I den skeive konteksten, medfører dette at muligheten for integrering økte i takt med storsamfunnets aksept for skeivhet. Da DNF-48 ble opprettet i 1950 som Norges første homoorganisasjon kunne de homofile ikke forvente aksept og tilpasning fra det heteronormative majoritetssamfunnet, og de eneste strategiene som var tilgjengelige var assimilering, separering, eller marginalisering.

Som denne oppgaven vil vise, var det sterk debatt om hva som utgjorde assimilering og integrering, og disse begrepene ble ikke brukt med en konsekvent definisjon. De fleste som uttrykte bekymring for tap av skeiv identitet og kultur brukte ordet «integrering» for å beskrive prosessen hvor skeive mistet sitt særpreg og adopterte heterofiles normer og institusjoner. Basert på definisjonene gitt ovenfor kan dette bedre beskrives som assimilering, fordi en vellykket integreringsprosess tillater minoriteten å beholde sin identitet. I denne oppgaven tas det også for gitt at det ikke var en løsning for skeive å totalt undertrykke sin identitet og gå inn i heterofile forhold, og «assimilering» vil derfor brukes til å betegne skeives innlemmelse i heteronormative forventninger til samliv og livsstil, mens «integrering» vil bety gjensidig tilpasning. Ved referanse til direkte sitat fra aktører vil deres terminologi brukes av den hensikt å respektere deres begrepsbruk og ikke direkte tillegge dem en annen betydning, men med forståelsen av at gitt definisjonene brukt i denne oppgaven ville mange av utsagnene om «integrering» passe bedre under «assimilering».

Debatten om assimilerende versus konfronterende strategi i den skeive bevegelsen har den amerikanske sosiologen Mary Bernstein relatert til grunnleggende forskjeller i hvordan homofile så på sin egen identitet og hvilken betydning de tilla denne identiteten. Bernstein, som har skrevet mye om skeive sosiale bevegelser innenfor ulike felt, har påpekt at mens mange betraktet homofili som en nøytral egenskap som nærmest ville vært betydningsløs

¹⁸ Berry, «A Critique of Critical Acculturation», 367.

dersom diskriminering ikke var et faktum, var det også mange som mente at homofili presenterte et manus for forhold som nærmest var urørt av kjønnsroller og -hierarki, samt inspirerte til generell seksuell frigjøring. Et bestemt syn på homofili medførte ikke automatisk et bestemt syn på hvordan homofile burde forholde seg til samfunnet – det var fullt mulig å være kritisk til eksisterende normer og institusjoner samtidig som man anså homofili som en uvesentlig normalvariant – men det var ofte en sammenheng mellom synet på homofili og om man ønsket å kjempe for aksept eller transformering av dominerende kulturelle normer.¹⁹

Bernstein er sentral innenfor forskningen om skeive holdninger til ekteskap, og sammen med Verta Taylor skisserer hun seks generelle utgangspunkt for argumentasjon angående klokheten av den skeive bevegelsens prioritering av kampen for likekjønnet ekteskap: *gay liberation*, *queer activism*, homonormativitet, lesbisk feminisme, «*beyond the closet*», og «*postgay*».²⁰ Disse avgrensede kategoriene tar utgangspunkt i den amerikanske konteksten, men man finner også spor av tankesettene i Norge. Bernstein og Taylor fremhever også det de anser som de tre største bekymringene skeive har hatt i forbindelse med potensiell innføring av kjønnsnøytral ekteskapslov: 1) frykten for normalisering og assimilering, som videre kan føre til at skeiv kultur og identitet kan forsvinne, 2) desentrering og privatisering av skeiv identitet, og hvordan dette kan ha negativ påvirkning på skeiv organisering, og 3) at mobilisering for likestilt ekteskap tar energi vekk fra andre viktige saker, som for eksempel støtte til alternative samlivsformer.²¹ Bernstein og Taylors rammeverk er nyttig for å fremheve hvordan ulik kritikk og skepsis til ekteskap interagerer med hverandre.

De to relaterte begrepene «heteronormativitet» og «homonormativitet» er sentrale for denne oppgaven. Begrepet «heteronormativitet» ble popularisert av Michael Warner i 1991, og beskriver ifølge sosiologen Brandon Andrew Robinson et hegemonisk system hvor heterofili konstrueres som det naturlige og overlegne uttrykket for seksualitet gjennom normer, diskurser, og praksiser.²² I et heteronormativt system holder heterofili og dens relaterte institusjoner og normer en privilegert status, og systemet legitimerer nedvurdering og påfølgende diskriminering av seksuelle minoriteter. Heteronormative standarder setter heterofili og homofili i et binært motsetningsforhold, og legger også føringer for hvordan seksualitet bør uttrykkes:

¹⁹ Bernstein, «Gender, Queer Family Policies, and the Limits of Law», 420-421.

²⁰ Bernstein og Taylor, «Marital Discord», 8-17.

²¹ Bernstein og Taylor, «Marital Discord», 17-26.

²² Robinson, «Heteronormativity and Homonormativity», 1.

The gender roles of masculine men and feminine women are naturalized, and sexual relations between complementary gender roles should be consummated in the private sphere.

Monogamous, marital, procreative heterosexuality is considered superior to all other sexual expressions. Promiscuity, non-heterosexuality, and sex in public are often considered abnormal and as being bad forms of sexual expressions.²³

Det relaterte begrepet «homonormativitet» er en politisk strategi som skeive kan bruke for å fremsette et rettighetskrav ved å hevde at skeive er helt like heterofile med unntak av deres likekjønnstiltrekning.²⁴ Begrepet ble popularisert av historikeren Lisa Duggan i 2003, og omfatter politikk som opprettholder dominante heteronormative institusjoner og ideer i stedet for å utfordre dem.²⁵ Ved å understreke fellestrekk med heteronormative normer, for eksempel ekteskap, monogami, og forplantning, kan skeive fremstille seg selv som en mer akseptabel minoritet.²⁶ Som denne oppgaven vil vise er denne strategien kontroversiell; interne konflikter over assimilerende versus konfronterende taktikker har lenge kjennetegnet den skeive bevegelsen.²⁷ Noen skeive kan og vil assimilere inn i de heteronormative strukturene, og disse vil oppnå flere rettigheter og privilegier enn de som ikke ønsker eller har muligheten til å assimilere. Dersom den skeive bevegelsen baserer sin rettighetskamp på homonormative taktikker, vil de som ikke tilpasser seg disse normene bli skjøvet til periferien av bevegelsen. Dette kan for eksempel gjelde polyamorøse og andre som lever i ikke-monogame forhold, eller transpersoner, ikke-binære, og andre som på en eller annen måte bryter med normene for kjønn og kjønnsuttrykk.²⁸

Begrepsdefinisjoner er i stadig endring, og få steder er dette tydeligere enn identitetsbegrepene knyttet til seksualitet og kjønn. Nye begreper dukker stadig opp, og gamle begreper redefineres, skiftes ut, eller forkastes. Det at betydningen av begrepene som har blitt brukt tidligere har endret seg, samt at nye begreper har dukket opp, er en av utfordringene ved å skrive skeiv historie, fordi man må forsøke å forene historiske begreper med terminologien slik den brukes i dag. Et eksempel på dette er begrepet «homofil», som fra gresk er sammensatt av *homo* i betydningen «lik», og *philia* som betyr «kjærlighet».²⁹ Norge er blant et fåtall land som har *homofil* som standard; de fleste andre land bruker *homoseksuell*. Dette

²³ Robinson, «Heteronormativity and Homonormativity», 1.

²⁴ Robinson, «Heteronormativity and Homonormativity», 1.

²⁵ Duggan, *The Twilight of Equality*, 50.

²⁶ Connell, *School's Out*, 145.

²⁷ Duggan, *The Twilight of Equality*, 51.

²⁸ Robinson, «Heteronormativity and Homonormativity», 1.

²⁹ Benestad, Arntzen, og Almås, «Homofili».

var et bevisst grep fra den norske homobevegelsens side for å skifte fokuset vekk fra det seksuelle og over på kjærlighet, noe som kunne bidra til mer aksept.³⁰ Homoseksualitet har også blitt brukt, blant annet av de som kritiserte «avseksualiseringen» av homofili.³¹ I dag kan «homoseksuell» indikere bruk av en delt attraksjonsmodell som anerkjenner at det finnes ulike tiltrekningsformer. En persons romantiske og seksuelle orientering er ikke nødvendigvis den samme, og man kan derfor for eksempel være homoseksuell og biromantisk, som vil si seksuelt tiltrukket av eget kjønn og romantisk tiltrukket av begge/flere kjønn.

Til tross for at denne oppgaven ikke handler om disse identitetsbegrepene, er det viktig å etablere en viss standard for hvordan begrepene brukes. Gjennom teksten vil terminologien i stor grad følge den som ble brukt av aktørene det refereres til. For eksempel brukes i hovedsak «homofilt ekteskap» i sammenheng med DNF-48s resolusjon av 1973, til tross for at «likekjønnet ekteskap» ville dekket det samme. Dette er også grunnen til at Forbundet omtales som en «homoorganisasjon» i stedet for en «skeiv organisasjon», siden organisasjonen i stor grad fokuserte på homofile (og lesbiske), og bruken av «skeiv» ikke ble utbredt før senere. Med mindre annet er spesifisert vil «homofile» referere til både homofile kvinner og menn, og avhengig av konteksten også ofte inkludere bifile og andre som opplevde tiltrekning til sitt eget kjønn. «Skeiv» kan ha flere betydninger, men i kontekst av denne oppgaven tillegges begrepet sin mest generelle betydning og fungerer «som en samlebetegnelse for alle som bryter med normer for kjønn og seksualitet».³² Begrepet kan også fungere som en selvstendig identitet og innebære en kritikk av det heteronormative samfunnet,³³ men i denne oppgaven vil det kun brukes som en generell samlebetegnelse dersom ikke annet er spesifisert.³⁴

Undersøkelsen er lagt opp kronologisk, med tre hovedkapitler som tar for seg hver sin periode. Det første kapitlet dekker perioden 1973-1980, og tar for seg den tidlige diskusjonen om samliv og ekteskap etter avkriminaliseringen og Forbundets resolusjon mot

³⁰ Georg Petersen, «Homofil frigjøring – en situasjonsrapport», *Løvetann* 9, no. 1 (1985): 45.

³¹ Brantenberg, *Opp alle jordens homofile*, 147.

³² FRI, «Begreper».

³³ Bufdir, «Lhbtqi-ordlista».

³⁴ I motsetning til det sammenlignbare engelske begrepet «queer», som har røtter i å være et skjellsord og er derfor kontroversielt som et identitetsbegrep, er opprinnelsen til «skeiv» mer uklar. Jeg har forsøkt å få klarhet i ordets opprinnelse, men den eneste kilden jeg har funnet som oppgir en mer detaljert bakgrunn enn å være en oversettelse av «queer» er Wikipedia, som hevder at «skeiv» stammer fra tiden da DNF-48 holdt til på Venstres Hus: «Uttrykket å møtes på *keiva* (som i *venstrehendt* = *keivhendt*) ble til *skeiv*, og vi fikk en norsk betegnelse på homofile som spilte tilbake på de skeive/vridde/vrange/litt rare.» Jeg har ikke lyktes med å verifisere denne forklaringen, fordi de to fotnotene til denne påstanden refererer til en artikkel av Gerd Brantenberg som ikke nevner temaet og en utilgjengelig artikkel av Marit Vaula Rasmussen. (Se Wikipedia, «Homofili»)

homofilt ekteskap. Det andre kapitlet starter i 1981, da Forbundet begynte å gå inn for rettslig samlivsregulering, og strekker seg til innføringen av partnerskapsloven i 1993. Denne perioden sammenfaller med starten på AIDS-epidemien, som startet i USA i 1983 og ble først registrert ved dødsfall i Norge i 1983, og tar for seg opptakten til partnerskapsloven og den tydelige splittelsen mellom lovens forkjempere og motstandere. Det tredje og siste kapitlet dekker den lange perioden fra partnerskapsloven i 1993, gjennom vedtaket av den kjønnsnøytrale ekteskapsloven i 2008, og fram til likekjønnede par fikk muligheten til å gifte seg i kirka i 2017. Denne perioden ble definert av økende juridisk likestilling for likekjønnede par, samtidig som flere fryktet at assimilering ville føre til at den skeive bevegelsen ville miste mobiliseringskraft for alternative samlivsformer.

Kapittel 1: Samfunnskritisk konsensus mot ekteskapet, 1973-1980.

Å arbeide for en integrering i samfunnet på samfunnets premisser, f.eks. ved å kreve tradisjonelt ekteskap for homofile, er å forkaste homofil kamp som bla. omfatter oppvurdering av enkeltmenneskets verdi og bekjempelse av påtvungne samlivsformer.³⁵

Slik uttrykte Claus Drecker, daværende leder i Det Norske Forbundet av 1948, et av utgangspunktene for homobevegelsens generelle konsensus mot det tradisjonelle ekteskapet. Diverse aktører vektla ulike aspekter ved ekteskapsinstitusjonen – kvinneundertrykkelse, diskriminering mot enslige, assimileringsspress, spesifikke lovregler, etc. – men det var generelt sett bredt akseptert at homofile organisasjoner ikke skulle mobilisere ressurser for å kjempe for adgang til ekteskapet. Til tross for dette var det spredte meninger om homobevegelsens tilnærming til samliv, og til tross for den sterke motstanden blant bevegelsens ledere fant ekteskapet sine forkjempere både i og utenfor organisasjonene. Dessuten førte noens flersidede identiteter til konflikt; mange kristne homofile følte en religiøs tilknytning til ekteskapet, noe som førte til friksjon med homobevegelsens krav om brudd med det tradisjonelle. Dette gjaldt også for en del homofile som ønsket å gifte seg simpelt hen fordi de var oppvokst i et samfunn som verdsatte ekteskapet. «Dissidentene» til organisasjonenes offisielle linje holdt liv i ekteskapsdebatten, og fremhevet ulike perspektiver på homofili og denne identitetens forhold til samfunnet.

Fra og med 1970-tallet endret homobevegelsens omstendigheter seg. Med opphevelsen av straffelovens paragraf 213 i 1972 falt det største juridiske hinderet for at bevegelsen kunne operere i offentligheten uten frykt for juridiske represalier. Til tross for at det kun var mannlig homoseksualitet som hadde vært forbudt, representerte paragraf 213 en sterk symbolsk kraft som understøttet fordommene mot homofile i samfunnet. Kriminalitetsstempelet gjorde også at flere homofile menn ble utsatt for utpressing og vold uten mulighet for å rapportere hendelsene til politiet på grunn av frykt for å selv bli avslørt; til Kim Friele beskrev en mann situasjonen under den såkalte homoparagrafen som et «psykisk helvete».³⁶ Etter avkriminaliseringen måtte Det Norske Forbundet av 1948 ikke lenger operere i det skjulte til

³⁵ Claus Drecker, «Samliv – en valgmulighet», *Fritt Fram* 3, no. 2 (1976): 4.

³⁶ Friele, *Troll skal temmes*, 149.

like stor grad. Et ytterligere og potensielt like viktig fremskritt skjedde i 1977 da homoseksualitet ble fjernet som psykiatrisk diagnose i Norge, slik at homoseksuelle ikke lenger ble ansett som syke av det offentlige. Avkriminalisering, avdiagnostisering, og økt mulighet for å leve åpent som homofil førte til at homobevegelsen kunne operere i åpenheten og sette seg nye mål.

I en tid der homobevegelsen «kom ut av skapet» og fram i offentligheten, kom også sterke meningsmotsetninger fram i lyset. Ifølge sosiologen Jan Willem Duyvendak førte utvidelsen av mange nasjonale homobevegelser på 1970-tallet til fragmentering, som følge av interne konflikter om aktiviteter, politikk, og ideologi. Blant annet skjerpet debattene seg om prioritering av kulturelle aktiviteter versus politisk aktivisme, og hvorvidt bevegelsen var best tjent med integrering eller separatisme fra majoritetssamfunnet.³⁷ Fra Forbundets opprettelse i 1950 hadde det bare vært én samlet organisasjon for homofile i Norge, men fra 1970-tallet førte interne stridigheter til at flere fraksjoner brøt ut. Blant annet gikk en gruppe lesbiske ut av Forbundet i 1975 for å danne egen organisasjon, og homofile på den politiske venstresiden gikk sammen for å danne Arbeidsgrupper for homofil frigjøring (AHF) i 1976. Politiske uenigheter mellom AHF og DNF-48 førte endelig til at Forbundet anså medlemskap i begge organisasjonene som uforenelige, og følgelig ekskluderte en rekke medlemmer fra sin egen organisasjon i 1978. Denne avgjørelsen skapte furore, og den såkalte eksklusjonsstriden førte til dannelsen av flere lokale grupper, blant annet Homofil Bevegelse i Bergen (HBB). Dette førte også til at Fellesrådet for homofile og lesbiske organisasjoner i Norge (FHO) ble etablert i 1979 for å være et samlingspunkt for alle de nye bevegelsene.

Dette kapittelet vil utforske homobevegelsens syn på samliv, særlig i forbindelse med ekteskapet, i perioden etter avkriminaliseringen. Første del vil etablere Forbundets kritiske syn på ekteskapet, som kom til å fungere som utgangspunktet for videre diskusjon om temaet. Deretter rettes blikket mot den interne konflikten med bevegelsens ekteskapsforkjempere, som ikke bare møtte motstand fra myndighetene og samfunnet generelt da de uttrykte et ønske om å gifte seg, men også sterk kritikk fra sitt eget miljø som anså deres ønske som illegitimt. Konflikten mellom meningsmotstanderne ble ytterligere komplisert på grunn av ulike grunnleggende syn på homofil og homobevegelsen, samt ideer om verden og samfunnet påvirket av for eksempel feminisme eller et kristent livssyn.

³⁷ Duyvendak, «Gay Subcultures between Movement and Market», 171.

DNF-48: Ekteskapskritikk og assimileringstrykk

Det hadde ennå ikke gått et helt år siden § 213 ble opphevet da Det Norske Forbundet av 1948 samlet seg til generalforsamling 1. april 1973 for å diskutere ekteskap. Spranget fra å være kriminelle under loven til å våge å se for seg en framtid der likekjønnede par kunne gifte seg kan virke enormt, men DNF-48 valgte å komme problematikken på forskudd ved å fastslå sin politikk tidlig. I det interne medlemsbladet *Oss imellom* ble viktigheten av en felles ekteskapspolitikk understreket: «Ett av de spørsmål som stilles til Forbundet, og som det er nødvendig å gi et klart svar på fordi det berører sentrale deler av det arbeid som skal drives i fremtiden, er hvilket syn organisasjonen har på ekteskap mellom homofile, etter mønster av det tradisjonelle ekteskap.»³⁸ En tidlig avgjørelse om Forbundets standpunkt ville fungere som rettesnor for annen politikk senere, og som landets eneste organisasjon for homofile ville avgjørelsen ha stor betydning for hele homobevegelsen.

Som nevnt innledningsvis i oppgaven ble svaret et rungende NEI til homofile ekteskap. Dette var ikke nødvendigvis fordi de mente at ekteskap ikke var for homofile, men fordi de mente at visse sider ved ekteskapet var problematiske, uavhengig av hvem som deltok i institusjonen. Forbundets generalforsamling understreket at resolusjonen ikke representerte «en kamp mot ekteskapet som institusjon», noe som sannsynligvis ville blitt tatt svært dårlig imot av resten av samfunnet, men «en kamp mot de fordeler samfunnet byr mennesker som i virkeligheten skulle ha vært stilt på lik linje med de enslige.»³⁹ I en uttalelse til *Morgenavisen* kom det også fram at Forbundet mente at det tradisjonelle ekteskapet var bygget på kjønnsroller som førte til «allmenn seksuell undertrykking.»⁴⁰ Forbundets generalsekretær, Karen-Christine Friele, bygget videre på denne argumentasjonslinjen da hun beskrev ekteskapet som en arbeidskontrakt hvor kvinnen solgte sine tjenester til mannen for å oppnå materiell trygghet. Hun kommenterte videre til at ekteskapet var «den eneste arbeidsplass hvor arbeidstakeren også plikter å ha seksuell omgang med arbeidsgiveren.»⁴¹ Dersom Forbundet skulle gått inn for ekteskap for homofile, kunne dette bety en tilslutning til en institusjon de var prinsipielle motstandere av.

Ideen om at ekteskapet fungerte diskriminerende overfor enslige kom til å følge homobevegelsen i mange år fremover. DNF-48 anså ekteskapets mange fordeler – det være

³⁸ «Forbundets filosofi, ideologi og politikk», *Oss imellom* nr. 2 (1973): 25.

³⁹ Skeivt arkiv (heretter SKA), Gro Lindstads arkiv, DNF-48/LLH, SKA/A-0003/I/Ia/L0004, Resolusjon fra DNF-48s generalforsamling i 1973 «Nei til homofile ekteskap».

⁴⁰ «Homofil-ekteskap ikke noe 48-krav», *Morgenavisen*, 06.04.1974.

⁴¹ Friele, *Fra undertrykkelse til opprør*, 90.

seg økonomiske eller sosiale – som en premiering og favorisering av de som levde i ekteskap. Blant annet trakk *Oss imellom* fram at enslige måtte betale høyere skatt enn barnløse ektepar med en hjemmeværende ektefelle, at familieforsørgere fikk større ytelser fra folketrygden til tross for at enslige betalte den samme avgiften, og at enslige ikke fikk tilgang til de samme rabattordningene på tog og fly som ektepar. Utsagn som «vielsesattesten er blitt et utvidet rabattkort» og «offentlige etater går foran i forskjellsbehandlingen» ble trykket i store, fete bokstaver sammen med statistikken.⁴² Forbundet erklærte at kun dersom premieringen falt bort ville organisasjonen kunne undersøke sin motivasjon på ideelle premisser. Bakgrunnen for avgjørelsen ble forklart slik i resolusjonsforslaget:

Det er rimelig å anta, heter det, at det iallfall på kort sikt ville være lønnsomt for de homofile å gå inn for det tradisjonelle ekteskap – f.eks. under mottoet: «Får de andre – vil vi også ha». Et JA til homofile ekteskap etter mønster av det tradisjonelle ekteskap ville imidlertid ikke bare bety at man stilltiende godtar diskriminering som ikke rammer en selv, men at man dessuten ville være med på å holde denne form for diskriminering ved like. Fordi samfunnet ikke tar utgangspunkt i enkeltmennesket, men deler befolkningen inn i verdigrupper alt etter om man er enslig eller ikke, blir institusjonen i visse tilfelle direkte udemokratisk.⁴³

Her både slo Forbundet fra seg og omfavnet rettferdighetsprinsippet, men på ulikt grunnlag. Det ville vært enkelt å argumentere for homofilt ekteskap på grunnlag av rettferdighet; som Forbundet selv sa i sitatet over, kunne de hevde retten til å inngå ekteskap ved å fokusere på at homofile burde ha tilgang til det samme som heterofile. I stedet valgte de på et vis å utvide gruppen de søkte rettferdighet for til å inkludere enslige, både homofile og heterofile. Det å fremheve enslige endret retorikken fra at rettferdighet ville tilsi at homofile burde ha rett til ekteskap på samme linje som heterofile, til at man ikke kunne oppnå rettferdighet dersom ekteskapet fikk beholde sin idealiserte og favoriserte plass i samfunnet fordi dette diskriminerte mot enslige.

Fokuset på enslige er verdt å merke seg, fordi DNF-48 hadde som utgangspunkt å kjempe for homofiles rettigheter. I dette tilfellet er det imidlertid god grunn til å anta at det er stor overlapp mellom homofile og enslige. Homofili hadde inntil nylig vært kriminalisert, og samfunnet generelt var preget av mer eller mindre motvillig toleranse i stedet for betingelsesløs aksept. Mulighetene for å utvikle langvarige parforhold i åpenheten uten å

⁴² *Oss imellom* no. 3 (1973).

⁴³ SKA, Gro Lindstads arkiv, DNF-48/LLH, SKA/A-0003/I/Ia/L0004, Resolusjon fra DNF-48s generalforsamling i 1973 «Nei til homofile ekteskap».

oppleve negative konsekvenser var minimale, og det var dermed få som hadde den mest grunnleggende forutsetningen for i det hele tatt å kunne inngå ekteskap dersom det hadde vært mulig. Dessuten ønsket ikke organisasjonen å arbeide for en situasjon der homofile i parforhold ville ha privilegier på bekostning av homofile som var enslige, og dermed skape en hierarkisk ordning på samme måte som i resten av samfunnet.⁴⁴ Geir Hagland, leder av DNF-48 i perioden 1979-1982, kritiserte samfunnets favorisering av ekteskapet, og uttrykte at bevegelsen ikke ønsket en lignende situasjon for homofile: «Opprettholdelsen av ekteskapet deler etter vår mening folk inn i første og annenrangs heterofile. Vi ønsker ikke at denne inndelingen også skal gjelde de homofile».⁴⁵

Forbundets resolusjon erkjente at ekteskapsmotstanden ikke var universell innad i bevegelsen, og at noen homofile ønsket tilgang til det tradisjonelle ekteskapet. Utenom begrunnelser forankret i et kristent livssyn ble noen motiver for dette ønsket nevnt: «1) Ønsket om å leve i den eneste samlivsform vårt samfunn regner som fullverdig, 2) De økonomiske fordeler (premiering) som i dag blir kvinne og mann i ekteskap uten barn til del og 3) Det mer høyverdige kvalitetsstempel de får satt på seg som kan vise til en livspartner.»⁴⁶ Disse motivene ble ikke fremstilt i et positivt lys, men de fremhevet likevel noen sentrale drivkrefter for en del homofile som ønsket seg ekteskap, nemlig den sosiale bekreftelsen og de økonomiske fordelene som heterofile par hadde tilgang til. Ekteskap kunne også gi stabilitet til familier med barn, men i *Oss imellom* ble det nevnt kort at «barnefamiliene helt holdes utenfor vurderingen.»⁴⁷ Denne nedprioriteringen kan hentyde at barnefamilier ikke representerte en betydelig del av bevegelsen, blant annet fordi det var vanskelig å leve åpent som homofil dersom man hadde barn.

Til tross for meningsmotsetninger i bevegelsen ble den følgende resolusjonen vedtatt:

1. Enkeltmenneskets verdi er ikke avhengig av evnen, viljen eller muligheten til samliv med et annet menneske.
2. Det Norske Forbundet av 1948 kan ikke godta noen form for diskriminering av enslige – økonomisk eller menneskelig. Forbundet vil støtte enhver politikk som har som målsetting å fjerne denne diskrimineringen – overalt hvor den gjør seg gjeldende.

⁴⁴ Skjævesland, *Fra homofil til skeiv frigjøringskamp*, 26-27.

⁴⁵ Anne Lise Refsum, «Homofile ekteskap: - Ingen støtte fra Forbundet 48», *Dagbladet*, 02.08.1979.

⁴⁶ SKA, Gro Lindstads arkiv, DNF-48/LLH, SKA/A-0003/I/1a/L0004, Resolusjon fra DNF-48s generalforsamling i 1973 «Nei til homofile ekteskap».

⁴⁷ *Oss imellom* no. 2 (1973): 26.

3. Fordi samfunnet økonomisk premierer og på annen måte favoriserer dem som lever i ekteskap fremfor enslige, vil Det Norske Forbundet på det nåværende tidspunkt ikke gå inn for ekteskap mellom homofile – etter mønster av det tradisjonelle.⁴⁸

Resolusjonen av 1973 dannet utgangspunktet for DNF-48s syn på ekteskap i mange år fremover, og den ble senere referert til av personer på hver sin side av ekteskapsdebatten for å underbygge deres perspektiv og fastslå at deres syn var mest i tråd med den originale resolusjonen. I tillegg til å fungere som en rettesnor for Forbundets offisielle politikk, la den også grunnlaget for hvilket perspektiv som ble godtatt og ansett som legitimt blant homofile.

Ideen om ekteskap for homofile ble tidlig satt i sammenheng med assimilering, særlig av de som motsatte seg presset mange homofile opplevde til å oppføre seg og leve så likt som heterofile, slik at de kunne gli ubemerket inn i majoritetssamfunnet. Karen-Christine «Kim» Friele var en av de sentrale aktørene som satte seg sterkt imot denne ideen. Friele var leder av DNF-48 fra 1966-1971 og deretter generalsekretær fram til 1989, og hadde en langvarig og betydelig innflytelse på DNF-48 og homobevegelsen generelt. I et intervju i *Mulius*, et blad for medlemmer av Forbundets Oslo-region, kommenterte hun på anklager om at DNF-48 hadde vært reformisk og forsøkt å bli godtatt av samfunnet i sin daværende form i stedet for å kjempe for forandring. Friele uttrykte at DNF-48 hadde den generelle radikaliseringsen i samfunnet å takke for at de satte seg imot integrasjonspolitikken, og at dette blant annet kom til uttrykk gjennom resolusjonen mot det tradisjonelle ekteskapet. Friele rettet også blikket ut mot Europa for å sette Forbundets politikk i et internasjonalt perspektiv:

Det var ikke bare Forbundet som førte en integrasjonspolitik som innebar at vi skulle tilpasse oss om andre godtok oss slik vi var. Alle homofile organisasjoner i Europa førte denne politikken, var konservative og tilpasningsdyktige. Etter hvert har vi – og de andre organisasjonene – begynt å si nei til integrasjonspolitikken. Vi vil ikke integreres på andres premisser.⁴⁹

Implisitt i utsagnet «Vi vil ikke integreres på andres premisser» lå et ønske om å bevare det særegne med å være homofil, og at man ikke uten videre skulle assimileres og adoptere heterofile institusjoner. Dette medførte at homobevegelsen måtte gå en balansegang mellom å beholde sitt særpreg, samtidig som man ikke skulle separeres fra resten av samfunnet og derfor måtte inngå kompromisser for å aksepteres. I det samme intervjuet uttrykte Friele at

⁴⁸ SKA, Gro Lindstads arkiv, DNF-48/LLH, SKA/A-0003/I/Ia/L0004, Resolusjon fra DNF-48s generalforsamling i 1973 «Nei til homofile ekteskap».

⁴⁹ «Vi vil ikke integreres på andres premisser», *Mulius* no. 5 (1974): 37.

medlemmene i DNF-48 tidligere hadde vært opptatt av å provosere minst mulig for å oppnå toleranse: «Mange var redd for at jeg skulle provosere slik at samfunnet ble oppmerksom på oss. For hvis vi ikke provoserte og irriterte 'de andre' - så ville vi nok bli akseptert.»⁵⁰ Frykten for at det å stille for høye krav ville provosere majoritetssamfunnet og dermed føre til mindre aksept måtte balanseres med å stille høye nok krav til å fremprovosere endring.

Claus Drecker, som hadde styre- og lederverv i DNF-48 i perioden 1971-1977 og senere ble politisk talsmann for FHO, var en av dem som forfektet retten til å velge alternative samlivsformer. Han hevdet at ved å argumentere at homofile og lesbiske var akkurat som alle andre støttet man indirekte opp under det tradisjonelle kjønnsrollemønsteret: «det tradisjonelle ekteskap er selve manifesteringen [sic] av kjønnsrollemønsteret, og at vi på ingen måte må falle for fristelsen til å tro at propagandaen om at ekteskap og monogami er den eneste verdifulle samlivsform.»⁵¹ Drecker var forkjemper for muligheten til fritt å velge den samlivsform som passet den enkelte, og han avviste argumenter mot en «promiskuøs» livsstil basert på moralitet. Han erkjente at tilgang til ekteskap etter heterofilt mønster sannsynligvis ville ført til at en del homofile ville ha færre seksualpartnere, men anså ikke dette som et mål i seg selv. Påstanden om at mennesker var monogame fra naturens side avsto han som et verktøy for å innskrenke individets frihet.⁵² Senere understreket Drecker at Forbundet ikke var prinsipielt imot monogami, men at organisasjonen ikke ville løfte opp denne samlivsformen til et ideal. Såkalte «løse forbindelser» var av like stor verdi som faste samlivsformer, og det var opp til enhver å avgjøre sin levemåte.⁵³

Som Norges eneste homoorganisasjon i 1973, og senere fortsatt den største, måtte Forbundet balansere medlemmenes ulike interesser. Organisasjonen sa prinsipielt nei til det tradisjonelle ekteskap for homofile, men formuleringen av resolusjonsteksten åpnet for senere diskusjoner om temaet ved å si at de ikke ønsket ekteskap «på nåværende tidspunkt». Hva ble lagt i «det tradisjonelle ekteskapet» var heller ikke tydelig avklart, noe som senere ville åpne for å bruke resolusjonen som del av argumentasjonen for partnerskapsloven – en lov som lå svært nære ekteskapsloven på mange viktige punkter. Utover ekteskapet ville Forbundet jobbe for ensliges rettigheter, samt alternative samlivsformer, og motsatte seg bruk av moralistiske argumenter for å legge føringer for levemåter. Alt i alt virket Forbundet, til tross for dets

⁵⁰ «Vi vil ikke integreres på andres premisser», *Mulius* no. 5 (1974): 37

⁵¹ Claus Drecker, «Si JA til din homofili», *Fritt Fram* 3, no. 1 (1976): 5.

⁵² Claus Drecker, «Samliv – en valgmulighet», *Fritt Fram* 3, no. 2 (1976): 4.

⁵³ Claus Drecker, «Hvilken ideologi kommer til uttrykk gjennom Forbundets lover og resolusjoner?» *Fritt Fram* 4, no. 1 (1977): 29.

vedtatte ekteskapsmotstand, tilsynelatende åpne for ulike ideer omkring samliv og ulik samlivs praksis. Denne åpenheten ble imidlertid satt på prøve da Forbundets vedtak møtte motstand, både internt i organisasjonen og eksternt.

Ekteskapets støttespillere

Forbundet var ikke en monolitt, og til tross for 1973-resolusjonen som anla organisasjonens offisielle linje var det medlemmer som var enten stilltiende eller uttalte forkjempere for homofiles rett til ekteskap. De som uttalte sin støtte til ekteskapet opplevde ofte motreaksjoner, blant annet fra Forbundets ledelse, og måtte forsvare sin posisjon fordi den ikke ble akseptert av bevegelsen. Etter et blick på Forbundsmedlemmet Ulf Nestvolds argumentasjon for ekteskapet og Kim Frieles motsvar, vil posisjonen til de to gifteklare mennene nevnt i innledningen undersøkes, samt hvilke debatter som oppsto i kjølvannet av deres kontakt med media. Til sist

Samme år som Forbundet vedtok sitt standpunkt til ekteskapet, skrev Ulf Nestvold et debattinnlegg i *Dagbladet* med tittelen «Homofile må få gifte seg». Nestvolds argument hvilte på at tilgang til ekteskap ville virke styrkende på homofile forhold, fordi det ville føre til større aksept for disse forholdene. Ifølge Nestvold var grunnen til at det var «mer seksualitet og partnerskifte, rastløshet og erotisk instabilitet blant homofile (spesielt menn) enn blant heterofile» ikke at homofile var mer interessert i uforpliktende forhold enn heterofile, men at homofile forhold ikke ble understøttet av omgivelsene på samme måte som heterofile forhold.⁵⁴ Mens ekteskapet og det sosiale presset hadde «positive» effekter for heterofile, i at det presset dem til å forbli sammen, hadde det en negativ effekt på homofile par: «Samlivspartnere blir presset fra hverandre, bl.a. fordi frykten for å bli 'avslørt' som homofil, enten det er på arbeidsplassen, blant omgangsvenner eller i familiekretser, hos de fleste er enorm.»⁵⁵ Nestvold erkjente at mange oppfattet ekteskapet som en umoderne samlivsform og at det diskriminerte mot enslige, men mente likevel at adgang til ekteskap var det neste skrittet på veien: «Ikke så mye fordi noen vil trenge den juridiske beskyttelsen som ekteskapet innebærer, men fordi selve adgangen til ekteskap mellom homofile innebærer en legalisering og en offisiell akseptering av homofile samlivsformer og av den homofile selv, som i

⁵⁴ Ulf Nestvold, «Homofile må få gifte seg», *Dagbladet*, 22.10.1973.

⁵⁵ Ulf Nestvold, «Homofile må få gifte seg», *Dagbladet*, 22.10.1973.

utstrekning langt overgår opphevelsen av Straffelovens paragraf 213».⁵⁶ Dermed argumenterte Nestvold ikke nødvendigvis til fordel for ekteskapets iboende egenskaper, men at bieffektene ville være positive. Til disse argumentene stilte Kim Friele seg avvisende, som eksemplifisert av hennes kommentarer om Nestvold i boka *Fra undertrykkelse til opprør*. Hun anklaget Nestvold for å fremme ideen om at det eneste respektable for både heterofile og homofile var å være del av et ekteskap. Hun kritiserte ham også for å ha et så stort behov for aksept at han var villig til å godta delvis likestilling til å begynne med, med referanse til sitatet overfor hvor Nestvold uttrykte at den offisielle aksepteringen av homofile samliv var et viktigere argument for ekteskapet enn den juridiske beskyttelsen.⁵⁷ Til slutt anklaget hun Nestvold for å være usolidarisk med enslige, fordi han var villig til å akseptere ekteskapets diskriminering av enslige for å oppnå fordeler for homofile som ville gifte seg, og generelt om ekteskapsforkjempere skrev hun: «Hva verdi-merkingen angår, går jeg ut fra at de som er *for* ekteskap mellom homofile, mener at de som ikke vil eller kan gifte seg får ta følgene av dette – og ikke bebreide dem som har villet gifte seg.»⁵⁸ Friele utledet fra Nestvolds innlegg holdninger som han ikke uttrykte direkte; særlig kreves det mye velvilje for å forstå Nestvolds uttalelser til å bety at det eneste respektable alternativ var å være gift, og at delvis likestilling var akseptabelt. Nestvold nevnte knapt enslige, annet enn å kommentere at det var vanskelig for dem å skaffe seg bolig, men Friele hevdet mer om hans perspektiv: «Det får ikke hjelpe at ekteskapet diskriminerende den enslige, sier Ulf Nestvold.»⁵⁹ Det at Frieles kommentarer, etter min lesning, ikke stemmer overens med Nestvolds faktiske uttalelser kan ha ulike årsaker. Som medlemmer av Forbundet kan Friele og Nestvold ha hatt personlig kontakt, og hennes kommentarer kan derfor kanskje ha bakgrunn i holdninger han kan ha uttrykt utenfor media. Kritikken av Nestvold kan også være et forsøk på å diskreditere hans argumenter for homofilt ekteskap, fordi han undergravde Forbundets offisielle politikk ved å gå ut i media med sitt perspektiv, selv om han ikke nevnte DNF-48 i innlegget. Ulf Nestvold eksemplifiserte at motstand til Forbundets offisielle politikk ikke fikk stå ubestridt.

Fra juli 1979 blusset ekteskapsdebatten opp igjen da enda to medlemmer av Forbundet, Thor Gundersen og Arne Sedvartsen, gikk til byfogden i Oslo og søkte om å få gifte seg. Deres ønske om å gifte seg var i stor grad basert på prinsippet om likestilling og rettferdighet: «Vi er glad i hverandre og vil gifte oss. Skal dette, som er så såre enkelt og en klar rettighet for alle

⁵⁶ Ulf Nestvold, «Homofile må få gifte seg», *Dagbladet*, 22.10.1973.

⁵⁷ Friele, *Fra undertrykkelse til opprør*, 89.

⁵⁸ Friele, *Fra undertrykkelse til opprør*, 90.

⁵⁹ Friele, *Fra undertrykkelse til opprør*, 90.

heterofile par, være en umulighet for oss homofile? Er vår kjærlighet og alvorlige ønske om å leve sammen mindre verdt enn andres?»⁶⁰ Gundersen og Sedvartsen anså homofil og heterofil kjærlighet som to sider av samme mynt, og begge burde derfor gi tilgang til de samme institusjonene. Rettferdighetsperspektivet kom særlig tydelig fram i referansen til menneskerettighetene som grunn til at tilgangen til ekteskap var viktig også for homofile.⁶¹ Artikkel 16 av FNs menneskerettighetserklæring fastslår voksne menn og kvinners «rett til å gifte seg og stifte familie uten noen begrensning som skyldes rase, nasjonalitet eller religion.»⁶² Til tross for at artikkelen ikke eksplisitt gir likekjønnede par rett til ekteskap, ble den brukt som del av argumentasjonen for hvorfor ekteskap var en viktig rettighet for homofile. Denne argumentasjonslinjen skulle forespeile mange senere kampanjer for skeives rettigheter basert på menneskerettighetene, blant annet Amnesty International Norges kampanje «Å elske er en menneskerett.»⁶³

Gundersen og Sedvartsen fikk skarp kritikk for sitt ønske om å gifte seg, særlig fra ledelsen i Forbundet. Kort tid etter at paret gikk ut i Dagbladet svarte DNF-48s leder, Geir Hagland, med et intervju i samme avis. Hagland erklærte at paret ikke kunne forvente støtte for sin sak fra Forbundet, på grunn av organisasjonens syn på ekteskapet og hvordan det delte mennesker inn i et hierarki basert på om de har evne og mulighet til å inngå ekteskap. Hagland avviste tvert argumentet om rettferdighet på alle områder:

Vi ser ikke noe poeng i å få adgang til noe *bare* fordi andre har det. Men en del homofile gjør nesten hva som helst for å bli akseptert, og det kan av og til resultere i at de tilpasser seg samfunnets mest konservative rollemønstre. En ser det klart i mange homofile samliv, at der ofte er en aktiv og en passiv, en yrkesarbeidende og en hjemmeværende. Blir homofile ekteskap legalisert, vil det etter vår mening virke til å konservere dette rollemønsteret ytterligere.⁶⁴

Sitatet gir uttrykk for en assimileringstrykt som var typisk for homobevegelsen på denne tiden. Mange i bevegelsen så på homofile som en opprivende kraft som skulle destabilisere de eksisterende mønstrene og rive ekteskapet ned fra pidestallen som den mest aksepterte samlivsformen. Det å kjempe for homofiles rett til ekteskap ble derfor ansett som en indirekte støtte til de eksisterende institusjonene. Som følge av dette ble Gundersen og Sedvartsen

⁶⁰ Anne Lise Refsum, «Homofilt par til kamp», *Dagbladet*, 28.07.1979.

⁶¹ Anne Lise Refsum, «Homofilt par til kamp», *Dagbladet*, 28.07.1979.

⁶² FN-sambandet, «FNs verdenserklæring om menneskerettigheter».

⁶³ Amnesty, «Å elske er en menneskerett».

⁶⁴ Anne Lise Refsum, «Homofile ekteskap: Ingen støtte fra Forbundet 48», *Dagbladet*, 02.08.1979.

ekskludert som medlemmer fra Forbundet per telefon av Hagland, som angivelig skal ha uttrykt at Forbundet ikke ønsket å ha noe mer med dem å gjøre.⁶⁵ Paret svarte med å anklage DNF-48 for intoleranse og hevdet at Forbundet kjempet *mot* homofiles rettigheter, når de i stedet burde stå opp mot myndighetene som gjennom eksisterende lovgivning underbygde tanken om at «homofil kjærlighet er noe stygt og fælt i forhold til heterofil kjærlighet.»⁶⁶ Gundersen og Sedvartsen reagerte også Haglands kritikk av homofile som ønsket å bli akseptert innenfor samfunnets gjeldende rammer:

For oss ser det ut som om DNF 48 har tenkt å forandre den eksisterende kulturelle livsform. Formannen i DNF 48, Geir Hagland, uttaler til Dagbladet at enkelte homofile gjør hva som helst for å bli akseptert. [...] Hagland mener tydeligvis at er man homofil, må man på død og liv opponere mot det bestående samfunn i stedet for å integrere seg som en normal del av det, og via vanlige saklige kanaler bevirke de forandringer som trengs. Vi finner ingen logikk!⁶⁷

Sett i kontrast til sitatet fra Hagland over illustrerer dette utsagnet godt et sentralt aspekt av debatten. Mens blant annet ledelsen av DNF-48 og mange andre homofile aktivister forsøkte å bruke deres homopolitiske plattform for å provosere fram gjennomtrengende forandringer, var det også andre som ønsket å gli relativt ubemerket inn i det eksisterende samfunnet. Homofile vokste opp i det samme samfunnet som heterofile, og mottok derfor de samme kulturelle beskjedene om hva som ville føre til et lykkelig liv; disse forventningene og normene forsvant ikke automatisk når homofile innså at de var tiltrukket av sitt eget kjønn.⁶⁸

Homofil Bevegelse i Bergen (HBB) uttalte seg også om ekteskapsdebatten. I *Frimerket*, bevegelsens medlemsavis, skrev de at de ønsket å legge seg et sted midt på treet angående den bestemte saken rundt Gundersen og Sedvartsen. I september 1979 vedtok HBB en resolusjon som erklærte at de støttet parets aksjon for ekteskap, basert på at deres kamp fremhevet rettslige forskjeller mellom ekteskap og papirløst samliv og rettet oppmerksomhet mot homofilt samliv som et fullverdig samliv. Samtidig ønsket ikke HBB dermed å anerkjenne ekteskap som en målsetning for homofile: «Vi mener at ethvert varig og forpliktende samliv, vigslet eller ikke, uansett partenes seksuelle orientering må likestilles rettslig. Vi kan følgelig ikke akseptere at det formelle ekteskap nødvendigvis skal være forutsetningen for slik likestilling mellom samlivene.»⁶⁹ HBB ga ikke uttrykk for det samme fokuset på enslige som

⁶⁵ Thor Gundersen og Arne Sedvartsen, «Homofile ekteskap: Kampen skal fortsette», *Dagbladet*, 09.08.1979.

⁶⁶ Thor Gundersen og Arne Sedvartsen, «Homofile ekteskap: Kampen skal fortsette», *Dagbladet*, 09.08.1979.

⁶⁷ Thor Gundersen og Arne Sedvartsen, «Homofile ekteskap: Kampen skal fortsette», *Dagbladet*, 09.08.1979.

⁶⁸ Johan Nerdrum, «Samliv, bofellesskap og ene-husholdning», *Frimerket* no. 7 (1986): 47.

⁶⁸ *Frimerket* no. 7 (1986): 48.

⁶⁹ «Referat fra medlemsmøte i HBB», *Frimerket* no. 4 (oktober 1979): 7-8.

vi finner i argumentasjonen brukt av blant annet DNF-48, men heller en vektlegging av alternative samlivsformer. Organisasjonen så negativt på ekteskapets juridiske særstilling når det gjaldt blant annet formue, arv, skatt, og trygd, som de mente innebar «en nedvurdering av andre like verdifulle og forpliktende samlivsformer.»⁷⁰

Arne Bernaas, som tidligere hadde vært medlem i DNF-48 og senere ble engasjert i AHF, støttet Gundersen og Sedvartsens sak. Han argumenterte med at det tradisjonelle ekteskapet var den mest vanlige samlivsformen i samfunnet, og at dette sannsynligvis ikke ville endre seg i nærmeste framtid: «Det derfor saka egentlig dreier seg om, er de homofiles sjølsagte rett til å kunne inngå i de samlivsformer som det heterofile har rett til – og de måtte finne det tjenlig.»⁷¹ I stedet for å drømme om hvordan samfunnet kunne se ut en dag i framtiden, fokuserte Bernaas på hva som kunne gjøres for å forbedre homofiles livsbetingelser på kort sikt innenfor eksisterende rammer. Han anså DNF-48s holdning til saken som «skammelig» og «ute på sidesporet»: Forbundet ville være bedre tjent med ikke å ta et sterkt prinsipielt standpunkt når synspunktene i organisasjonen var så forskjellige, noe som ville være et mer demokratisk utgangspunkt for positiv debatt.⁷²

Gundersen og Sedvartsens forsøk på å bli gift blåste også liv i ekteskapsdebatten i Arbeidsgrupper for homofil frigjøring (AHF). I januar 1980, nesten et halvt år etter paret først gikk til byfogden, ble de intervjuet i *Løvetann*.⁷³ Intervjuet inkluderte noen spisse formuleringer fra AHF rettet mot DNF-48, men konsentrerte seg mest om Gundersen og Sedvartsens begrunnelse for deres ønske om ekteskap. Det kom ikke fram hvem intervjueren er, men vedkommende stilte kritiske spørsmål om hvorfor de to mennene ønsket å delta i en institusjon med så mange negative sider, om de anså ekteskapet som den ideelle samlivsformen, og om deres krav om ekteskap var usolidarisk med dem som ekteskapet diskriminerte mot.⁷⁴ Gundersen og Sedvartsen var klare på at deres ønske om å leve i ekteskap var personlig for dem; de respekterte andres samlivsformer, og håpet at andre også ville respektere deres. Til tross for at de fant begrepet «juridisk bindende samlivsform» mer passende enn «ekteskap», og ikke ønsket en seremoni med ideologisk forankring og formuleringer som «evig og tro til døden skiller dere ad», veide ønsket om juridisk beskyttelse av samlivet tyngre enn motsetningene de hadde til ekteskapet.⁷⁵ Til spørsmålet om solidaritet

⁷⁰ «Referat fra medlemsmøte i HBB», *Frimerket* no. 4 (oktober 1979): 7.

⁷¹ Arne Bernaas, «Homofile ekteskap», *Dagbladet*, 21.08.1979.

⁷² Arne Bernaas, «Homofile ekteskap», *Dagbladet*, 21.08.1979.

⁷³ «Homofili og ekteskap: Intervju med Gundersen og Sedvartsen», *Løvetann* [4], no. 1 (januar 1980): 12-13, 35.

⁷⁴ «Homofili og ekteskap: Intervju med Gundersen og Sedvartsen», *Løvetann* [4], no. 1 (januar 1980): 12-13, 35.

⁷⁵ «Homofili og ekteskap: Intervju med Gundersen og Sedvartsen», *Løvetann* [4], no. 1 (januar 1980): 12-13, 35.

med andre grupper, for eksempel kollektiver eller samlevende familiemedlemmer som ønsket juridisk beskyttelse, hadde paret dette å si:

Selv om det kan se ut som vi ønsker å mele vår egen kake på bekostning av andre grupperinger tror vi ikke at en slik splittelse er nødvendig. En konkret sak som denne er viktig, og ingen har vondt av en debatt som kan belyse problemer i ekteskapslovgivningen. Forutsetningen er at man har den endelige målsetningen klart for seg, at man er konkret, og at man ikke gir seg når man er kommet et steg på veien.⁷⁶

Ekteskap var dermed Gundersen og Sedvartsens endelige mål. Deres ønske om å gifte seg skapte furore i media og marte opp til debatt i homobevegelsen om ekteskapet som institusjon, og paret anså dette som det første steget på veien. De kalte kravet sitt en brekkstang, som de ville bruke «som ledd i en strategi for å oppnå total endring.»⁷⁷ Målet deres var dermed ikke så annerledes fra DNF-48, organisasjonen de ble ekskludert fra, men midlene de ønsket å bruke på veien var annerledes.

Ekteskapet fant sine støttespillere blant homofile kristne, selv om mange homofile oppfattet kirka som en av homobevegelsens fremste fiender i samfunnet. I 1975 oppfordret Claus Drecker alle homofile til å melde seg ut av statskirken, blant annet fordi kirkas offisielle syn var at homofili var en synd som måtte undertrykkes.⁷⁸ Kirka forfektet seksuelt avhold utenfor ekteskapet for alle, men siden homofile ikke hadde tilgang til ekteskapet, betydde dette i praksis at homofile måtte leve i sølibat dersom de skulle følge kirkas regler.⁷⁹ På den andre siden fantes det mange kristne homofile, noen av dem organisert i Åpen Kirkegruppe (ÅK), som ville kjempe for homofiles plass i kirka og muligheten til å utøve sin religion. I debatten om rettslig regulert samliv var kirka ofte et tema på grunn av dens sterke motstand til homofilt ekteskap, og omfattet ofte diskusjoner om hvilken plass kirka hadde og burde ha i forbindelse med samliv. Ekteskapet som institusjon har en lang sammenvevd historie med religion, og i Norge da særlig kristendommen og kirka. Kim Friele var blant dem som fremmet tanken om at det følelsesmessige og det juridiske i ekteskapet burde separeres, og kritiserte kirkas innblanding i de juridiske forholdene:

Vigsel burde selvsagt ikke automatisk få alminnelig rettsvirkning. Kirken f.eks. skal velsigne samlivet mellom to, ikke blande seg i den juridiske siden av saken. Samliv må ta utgangspunkt

⁷⁶ «Homofili og ekteskap: Intervju med Gundersen og Sedvartsen», *Løvetann* [4], no. 1 (januar 1980): 35.

⁷⁷ «Homofili og ekteskap: Intervju med Gundersen og Sedvartsen», *Løvetann* [4], no. 1 (januar 1980): 35.

⁷⁸ Claus Drecker, «Homofile må ut av statskirken!» *Fritt Fram* 2, no. 3 (1975): 14.

⁷⁹ Reidar Elsebutangen, «Et kors å bære», *Løvetann* [3], no. 4 (juni 1979): 25.

i prinsippet om at det ikke er følelsene, men de praktiske avtaler mellom to (eller flere) som skal reguleres juridisk.⁸⁰

Friele var altså opptatt av å skille mellom ekteskapets juridiske aspekt og det følelsesmessige og religiøse, og roste ÅK-lederen i Trondheim, Arne Løwe, for at han tydelig skjelnet mellom vielse og velsignelse.⁸¹ Løwe, som studerte kristendom ved universitetet i Trondheim, gikk på slutten av 1970-tallet imot kirkens syn ved å velsigne homofile parforhold. Han satte et tydelig juridisk og teologisk skille mellom velsigneshandlingen og ekteskap, og erklærte at velsignelsen ikke var juridisk eller kirkerettslig gyldig. Da han ble intervjuet i *Fritt Fram* uttalte at han ville gi personer som ønsket å leve i forpliktende og varige forhold muligheten til å gjøre dette åpent for andre mennesker og for Gud.⁸² John og Bjørn, som fikk sitt parforhold velsignet av Løwe, gjorde dette fordi de «trengte et håndslag utover den rent forretningsmessige, økonomiske kontrakten [de] hittil har oppnådd å få».⁸³

Til tross for at Forbundet gjennom sin offisielle politikk tok avstand fra ekteskapet, fantes det dissidenter som fremmet ønske om en form for ekteskap. Forbundsmedlemmene Nestvold, Gundersen, og Sedvartsen ble møtt med sterk kritikk fra Forbundets ledelse da de argumenterte for homofiles rett til å gifte seg, som kan være en av grunnene til at så få ekteskapsforkjempere uttalte seg. Vissheten om motstanden som kom til å følge kan ha hindret medlemmer av bevegelsen fra å skrive innlegg til støtte for ekteskapet. John og Bjørn argumenterte ikke direkte for ekteskapet, kun at de ønsket en kristen velsignelse, og unnslopp derfor kritikk. Det sosiale presset som kom med å gå imot strømmen når det kom til samlivspolitikken kan ha stilnet ekteskapsønsker, og det er derfor vanskelig å si hvor utbredt dette ønsket var, men som dette delkapittelet har vist var ikke homobevegelsen fullstendig samstemt da organisasjonene sa nei til ekteskapet.

⁸⁰ Karen-Christine Friele, «Om inngrodd livsmønster og andre samlivsformer», *Fritt Fram* 5, no. 4 (1978): 20.

⁸¹ Karen-Christine Friele, «Tradisjonelt ekteskap for homofile – eller...?» *Fritt Fram* 6, no. 4 (1979): 35.

⁸² Sigmund Raanes, «Gud bryr seg om homofile», *Fritt Fram* 6, no. 4 (1979): 33-34.

⁸³ Sigmund Raanes, «Gud bryr seg om homofile», *Fritt Fram* 6, no. 4 (1979): 32.

Lesbiskfeministisk ekteskapskritikk

BREV – kvinne fra Tyskland hørt at lesbiske kan gifte seg i Norge. Vil ha informasjon. Gerd har svart at vi ikke er interessert i det trad. ekteskap, men at vi jobber med alternative livsformer. Henviste til prest i Danmark som vier homofile.⁸⁴

Med dette referatnotatet, blant andre beskjeder fra kontorgruppa, viste Lesbisk Bevegelse (LB) at de føyde seg med i rekken av andre skeive organisasjoner som motsatte seg ekteskapet. LBs begrunnelse skilte seg imidlertid fra den som blant annet Forbundet anla; den var basert på bevegelsens feministiske utgangspunkt, og ekteskapsinstitusjonens historie og funksjon satt i lys av kvinneundertrykkelse. Lesbisk Bevegelse var ikke den eneste organisasjonen for lesbiske – blant annet hadde DNF-48 og HBB lesbiske undergrupper, henholdsvis Kvinnegruppa og Sappho, og LB hadde en søsterorganisasjon kalt Lesbisk rørsle i Telemark – men fordi tilgangen til kildemateriale er større for LB vil organisasjonen stå som eksempel for denne retningen innenfor homobevegelsen.

Bevegelsens perspektiv på ekteskapet var nært tilknyttet LBs ideologiske utgangspunkt og organisasjonens opprinnelse. Våren 1974 meldte en del Nyfeminister seg inn i DNF-48 fordi det var vanskelig å drive homosak i kvinneorganisasjoner. Til tross for at de lyktes med å danne Forbundets første kvinnegruppe, fikk de snart erfare at det kunne være like vanskelig å drive kvinnesak i homoorganisasjoner. Etter interne stridigheter i Forbundet brøt en gruppe med lesbiske feminister ut, og dannet Lesbisk Bevegelse i september 1975. Dette sammenfalt med FNs Kvinneår, men ifølge Gerd Brantenberg, en av de grunnleggende medlemmene, var dette en tilfeldighet: «LB sprang ut av kvinnebevegelsen selv, som en naturlig og nødvendig del av den.»⁸⁵ Gjennom tidsskriftet *Lavendelexpressen* ble Lesbisk Bevegelses formål uttrykt slik:

Det nye med Lesbisk Bevegelse var at den satte homoundertrykkelsen i sammenheng med kvinneundertrykkelsen; selve bevegelsen ble et organisatorisk uttrykk for denne sammenheng. I sin politiske kamp hadde lesbiske feminister erfart at det var vanskelig å drive homokamp i kvinnebevegelsen, og enda vanskeligere å drive kvinnekamp i homobevegelsen. Lesbiske ble fortiet og bekjempet, ikke bare i samfunnet som helhet, men også blant politisk bevisste folk.⁸⁶

⁸⁴ SKA, Lesbisk rørsle i Telemarks arkiv, Organisasjon, SKA/A-0006/F/L0002/0003, Referat fra fellesmøte i Lesbisk Bevegelse 17.10.1980.

⁸⁵ SKA, Karen-Christine Friele arkiv, Andre utskilte arkivdeler, SKA/A-0001/Y/L0001, «Lesbisk bevegelses historie» av Gerd Brantenberg.

⁸⁶ «LB – 5 år!» *Lavendelexpressen* no. 5 (1980): 3.

Den lesbiske identiteten ble viktig. Tidligere het det bare homofile menn og homofile kvinner, men fra midten av 1970-tallet ble det stadig flere som gjorde krav på en egen lesbisk identitet som noe annerledes enn det å være homofil var for menn, fordi det satte kvinners undertrykkelse i sammenheng med undertrykkelsen de opplevde som homofile.⁸⁷ Begrepet «lesbisk» har imidlertid hatt flere betydninger gjennom historien, og på 1970-tallet betydde det ikke nødvendigvis en medfødt seksuell og romantisk legning slik mange anser det i dag. Innenfor LB fikk «lesbisk» et politisk aspekt; begrepets betydning ble utvidet til å inkludere en egen måte å se verden på, og «Den lesbiske feminismens slagord ‘Any Woman Can Be a Lesbian’ sier at lesbisk livsstil er et valg mer enn en skjebne eller en medfødt legning.»⁸⁸ Tone Hellesund, professor i kulturvitenskap ved Universitetet i Bergen, hevder i denne sammenheng at de lesbiske radikale feministene ikke definerte lesbiskhet på grunnlag av sex; lesbiske var kvinne-identifiserte kvinner, som elsket kvinner uavhengig av seksuell preferanse.⁸⁹ Eksistensen av såkalt «politiske lesbiske» var omstridt og ikke allment akseptert, men terminologien ble brukt av noen kvinner for å indikere et liv som ikke var sentrert rundt menn.

Lesbiske feminister, med sin tilknytning til 1970-tallets «second-wave feminism», så på ekteskapet som en institusjon av patriarkatet som ble brukt for å undertrykke kvinner.⁹⁰ På et seminar arrangert av kvinnegruppa Sappho i Bergen kom dette synet til uttrykk da ekteskapet ble sett på som både patriarkatets og kapitalismens verktøy:

Den nye feministiske kvinnebevegelsen har også stilt seg skeptisk til den tradisjonelle institusjonen ekteskapet, som er en av de viktigste elementene i kvinners isolasjon. Det blir stilt spørsmålsteget ved hele vår vestlige måte å lage kjærlighetsforhold på: monogamiet. Men ekteskapet har og en viktig samfunnsbevarende funksjon på den måten at det er av forutsetningene for den kapitalistiske produksjonsmåten. Kritikken av ekteskapet slår derfor både mot den offentlige og den private sfære. Vår kamp blir på den måten ikke bare en ytre kamp, men en kamp som på alle måter griper inn i og stiller krav til våre liv.⁹¹

I motsetning til Forbundets fokus på rettferdighet og diskriminering mot de som ikke hadde ønske eller mulighet til å erverve ekteskapets goder, anså de lesbiske feministene ekteskapet som grunnleggende diskriminerende selv mot gifte kvinner. Ekteskapet ble beskrevet som en

⁸⁷ «LB – 5 år!» *Lavendelexpressen* no. 5 (1980): 3.

⁸⁸ Sidsel Vogt. «Lesbisk identitet og kultur», *Lesbiske og helse* (1988): 11.

⁸⁹ Hellesund, «Better than Orgasm», 212.

⁹⁰ Rydström, *Odd Couples*, 75.

⁹¹ SKA, Marit Mykings arkiv, Skeive organisasjoner, SKA/A-0004/F/L0001/0004, «Lesbisk kamp er kvinnekamp – kvinnekamp er lesbisk kamp», innlegg holdt av Inge og Laila på Sappho-seminar 10.05.1980.

institusjon av patriarkatet som opprettholdt kjønnsroller og tvang kvinner til å gjennomføre gratisarbeid i hjemmet. Lesbiske ble fremstilt som en trussel mot det tvangsheteroseksuelle systemet og «mannsamfunnets [sic] selvfølgelige privilegier over kvinner», og de argumenterte at fordi lesbiske ble fryktet fordi de var selvstendige kvinner som ikke kunne kontrolleres av mannssamfunnet.⁹²

Til tross for sterke synspunkter om ekteskapets plass i homobevegelsen og samfunnet generelt ble det ikke skrevet mye om dette i de kildene jeg har fått tilgang til fra de lesbiskfeministiske organisasjonene. Av og til ble det nevnt, for eksempel da en kvinne uttrykte misnøye med at lesbiske ble umyndiggjort og deres negative syn på ekteskapet oversett som en selvfølgelig del av deres lesbiskhet, men tematikken ble ikke viet den samme plassen som i de bredere organisasjonene.⁹³ Dette i seg selv er interessant, fordi det kan antyde at ekteskapet som en kvinneundertrykkende institusjon kanskje ikke trengte å debatteres. Som nevnt tidligere var kvinnebevegelsen i en radikal periode på 1970-tallet, og det feministiske perspektivet på ekteskapet var relativt allment kjent. Dette kan også være en forklaring på hvorfor DNF-48s resolusjon mot ekteskapet ikke eksplisitt nevnte kvinneundertrykkelse, selv om Karen-Christine Friele senere uttrykte at Forbundet anså ekteskapet som undertrykkende både overfor kvinner og enkeltindividet da resolusjonen ble vedtatt. I tillegg til å fremheve enkeltmenneskets verdi uavhengig av samliv, uttalte hun at: «Dessuten var ekteskapet på den tiden så kvinneundertrykkende at det var naturstridig å anse det som en ideallivsform.»⁹⁴

Homobevegelsens tidlige syn på ekteskapet var definert av en generell motstand til institusjonen som helhet, på grunn av dens favorisering av det gifte parforholdet og dens kvinneundertrykkende historie og funksjon. Ledelsen i Forbundet gikk hardt ut mot dissidenter som gikk imot organisasjonens offisielle politikk, noe som gjør det vanskelig å anslå hvor stor støtte ekteskapet egentlig hadde blant bevegelsens medlemmer, fordi de kan ha holdt seg stilltiende i frykt for å bli ekskludert. 1970-tallet var en periode hvor homobevegelsen ga uttrykk for høye ambisjoner om å reformere samfunnet, men som vi skal se endret retorikken seg fra og med 1980-tallet.

⁹² SKA, Marit Mykings arkiv, Skeive organisasjoner, SKA/A-0004/F/L0001/0004, «Lesbisk kamp er kvinnekamp – kvinnekamp er lesbisk kamp», innlegg holdt av Inge og Laila på Sappho-seminar 10.05.1980.

⁹³ «Litt om kvinnepolitisk aksjon», *Lavendelekspressen* no. 1 (1976).

⁹⁴ Betzy A. K. Thangstad, «Partnerskap er et b-ekteskap», *Blikk* no. 2 (februar 1996): 17.

Kapittel 2: Samlivsregulering og utfordringen under AIDS, 1981-1993

Homobevegelsen ble satt på en dramatisk prøve da AIDS-epidemien kom til Norge. Ikke bare måtte Forbundet i begynnelsen selv finansiere arbeidet til Helseutvalget for homofile, som ble opprettet i 1983 med mål om å opplyse om og forebygge spredning av AIDS, men hvordan bevegelsen skulle forholde seg til epidemien ble et hett debattert tema. Kim Friele kom i hardt vær i 1986 da hun, som Forbundets generalsekretær, uttalte seg i radioprogrammet «AIDS – monogamiets venn?» om homofile menns seksuelle vaner. Hun kritiserte mennene for å være fastlåste i sine mønster og ikke åpne for diskusjoner om nødvendige endringer i seksuell praksis til tross for AIDS-trusselen. Hun presiserte at hun ikke ville «trekke monogami nedover halsen på noen», men at menn måtte innse situasjonens realitet og vurdere å legge om livsstilen.⁹⁵ Forbundets styre reagerte sterkt på Frieles uttalelser, som de mente malte et bilde av at homofile menn ikke tok AIDS på alvor, noe de uttrykte gjennom en pressemelding:

- Generalsekretæren i DNF-48, Kim Friele, bidro til å danne et bilde av homofile menn som ansvarsløse sexmaskiner uten ansvar og omtanke for andre. Det hele fremlegges som om kampen mot AIDS står og faller på hvorvidt homofile menn lytter til lesbiske generelt, og Kim Friele spesielt. Vi ser på uttalelsen som et tramp på vår kjærlighet, våre følelser og vårt menneskesyn, begreper som står sentralt i våre liv, så vel som i lesbiskes [...]⁹⁶

Styret skrev at de oppfattet Friele som en støttespiller i kampen mot AIDS, men at slike «angrep» var skadende fordi AIDS-kampen var et spørsmål om helse, ikke moralisme.⁹⁷ AIDS-epidemien la rammene for samlivsretorikken på 1980-tallet, og som dette kapittelet vil vise resulterte epidemien både i krav om juridisk samlivsregulering, og motreaksjoner til moralisering og en fastholdelse av homofiles rett til selv å bestemme sine samlivsformer.

Avkriminaliseringen av seksuell omgang mellom menn i 1972 sammenfalt med opphevelsen av straffelovens § 379, den såkalte «konkubinatarparagrafen» som forbød samboerskap mellom ugifte personer av motsatt kjønn. Sammen representerte disse lovendringene et steg bort fra den moralistiske lovgivningen som intervenerte i samlivet. Året før, i juni 1971, ble et utvalg oppnevnt for å undersøke revisjon av ekteskapslovgivningen, som blant annet kulminerte i

⁹⁵ Henmo, *Kampene*, 100-103.

⁹⁶ Henmo, *Kampene*, 103.

⁹⁷ Henmo, *Kampene*, 103.

Norges offentlige utredninger (NOU) 1980:50 *Samliv uten vigsel: Om enkelte lovregler i tilknytning til samliv uten vigsel («papirløse ekteskap»)*.⁹⁸ Justisdepartementet inviterte blant annet DNF-48 og FHO til å være høringsinstanser til tross for at utvalget begrenset sitt mandat til ekteskapslignende forhold mellom mann og kvinne, og homobevegelsens påfølgende kritikk av utredningen satte i gang debatten om regulert samliv på nytt.⁹⁹

1980-tallet representerte også starten på HIV/AIDS-epidemien, en definerende periode for homobevegelsen. Humant immunsviktvirus, mest kjent som HIV, svekker immunforsvaret og gjør kroppen mindre resistent mot infeksjoner og sykdom. AIDS (ervert immunsvikt-syndrom) betegner når kronisk HIV-infeksjon har ført til komplikasjoner som alvorlige infeksjoner og/eller kreft. HIV smitter gjennom kroppsvæsker, og over 90% smittes gjennom seksuell kontakt.¹⁰⁰ Sykdommen ble først registrert i USA i 1981, og denne nye «krefittypen» ble i begynnelsen ansett som et utelukkende homofilt problem. I 1983 krevde AIDS sitt første dødsoffer i Norge. Noen homofile organisasjoner kom tidlig i gang med å opplyse om sykdommen med mål om å forebygge flest mulig tilfeller, samt å støtte de som var smittet.¹⁰¹ HIV/AIDS-epidemien førte til skiftende prioriteringer, noe som særlig påvirket retorikken omkring samliv og spørsmål om moralitet i forbindelse med løse seksuelle forbindelser.

Et definerende trekk ved overgangen til 1990-tallet var samlingen av homobevegelsen etter fragmenteringen på 1970-tallet. I 1992 gikk DNF-48 sammen med FHO, som da representerte ulike lokale homofile bevegelser, for å danne Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH). Denne samlingen hadde flere årsaker; blant annet viste Alexander E. Rønningen gjennom sin masteroppgave hvordan HIV/AIDS-epidemien og det påfølgende arbeidet blant homofile organisasjoner virket konstituerende for det som senere ble en relativt samlet LHBT-bevegelse¹⁰² i Norge.¹⁰³ Sammenslåingen av de diverse organisasjonene ga homofile en felles stemme og plattform, men dette var ikke ensbetydende med én felles tilnærming til politikk og aktivisme.

Det følgende kapittelet vil først ta for seg det brede meningsmangfoldet som eksisterte tidlig på 1980-tallet, før AIDS-trusselen skygget over homobevegelsens arbeid og påvirket

⁹⁸ NOU 1980: 50.

⁹⁹ «'Samliv uten vigsel': Det Norske Forbundet av 1948 svarer Justisdepartementet», *Fritt Fram* 8 (sommer 1981): 46.

¹⁰⁰ Folkehelseinstituttet, «Om hiv og aids».

¹⁰¹ Rønningen, *Den «norske homobevegelsen» og HIV/AIDS-epidemien*, 1.

¹⁰² LHBT: lesbiske, homofile, bifile, og transpersoner.

¹⁰³ Rønningen, *Den «norske homobevegelsen» og HIV/AIDS-epidemien*, 1-2.

retorikken rundt samliv. I denne perioden ble arbeidet for samlivsregulering intensivert, og kapittelets siste del tar for seg debatten i perioden like før innføringen av partnerskapsloven.

Meningsmangfold

Etter den relativt brede konsensusen mot ekteskapet på 1970-tallet økte meningsmangfoldet i homobevegelsen på 1980-tallet. Homotidsskriftene fikk inn flere leserinnlegg om samliv og juridisk regulering, og temaet ble diskutert på seminarer og i de ulike organisasjonene. Dette delkapittelet vil ta for seg de spredte meningene om samliv som kom til uttrykk i denne perioden.

Den offentlige utredningen *Samliv uten vigsel* skapte sterke reaksjoner i homobevegelsen. Ekteskapslovutvalget, som skulle vurdere behovet for lovregulering av varige samlivsforhold utenfor ekteskapet, ble kritisert av DNF-48 for å ikke ta i betraktning hvordan folk faktisk levde. Ved å begrense utvalgets mandat til kun å inkludere ekteskapslignende forhold mellom menn og kvinner, utelukket de «andre former for varige samlivsforhold, så vel homofile som mellom personer av forskjellige kjønn.»¹⁰⁴ Forbundets slo fast at «[o]gså samboforhold som ikke nødvendigvis er ‘ekteskapslignende’ må selvsagt inngå i de foreslåtte regler når det gjelder rett til felles bolig.»¹⁰⁵ Problematikken ble satt i et likestillingsperspektiv, og utelatelsen av homofile ble ansett som diskriminering:

Vi opplever det grovt diskriminerende at homofilt samliv i dag ikke kan lovreguleres. NOU 1980:50 derimot, går faktisk inn for å legalisere denne diskrimineringen. At homofilt samliv er utelukket fra utredningen kan ikke ha noen annen forklaring enn at utvalget tilrår rettslig diskriminering på grunn av seksuell orientering, noe som i så fall er et grovt brudd med likeverdsprinsippet og prinsippet om like rettigheter for alle.¹⁰⁶

Det tidligere ekvilibriumet der homofile var ekskludert fra ekteskapet, men på mange måter rettslig likestilt med ugifte heterofile samboende, skulle nå røkkes ved. En potensiell endring av denne gruppens rettslige status, som kunne medføre privilegier som homofile ikke hadde

¹⁰⁴ «‘Samliv uten vigsel’: Det Norske Forbundet av 1948 svarer Justisdepartementet», *Fritt Fram* 8 (sommer 1981): 46.

¹⁰⁵ «‘Samliv uten vigsel’: Det Norske Forbundet av 1948 svarer Justisdepartementet», *Fritt Fram* 8 (sommer 1981): 46.

¹⁰⁶ «‘Samliv uten vigsel’: Det Norske Forbundet av 1948 svarer Justisdepartementet», *Fritt Fram* 8 (sommer 1981): 48, 51.

tilgang til, satte situasjonen i et annet lys og åpnet for en ny debattrunde angående lovregulering av homofilt samliv.

Mens DNF-48 i sin høringsuttalelse kommenterte konkrete deler av *Samliv uten vigsel*, avviste Fellesforbundet utredningen i sin helhet. De kritiserte blant annet utvalget for å anta at andre samlivsformer for det meste bare eksisterte som forløpere til ekteskapet.

Fellesforbundet holdt fast ved prinsippet om at alle mennesker hadde rett til å velge om de ønsket å leve sammen med noen, og i så fall hvilke betingelser de ønsket å leve under.¹⁰⁷ I sin høringsuttalelse tok FHO et sterkt prinsipielt standpunkt mot privilegeringen av ekteskapet, og erklærte sin støtte til enslige og alternative samlivsformer:

Dette betyr at enslige må sikres fullverdige rettigheter og ikke utsettes for diskriminerende bestemmelser. Det betyr at enslige som måtte ønske å ha et bofellesskap uten noen form for seksuelle forbindelser med hverandre, må sikres mot at den/de gjenlevende plutselig står uten bolig hvis en av deltakerne i bofellesskapet dør. Det betyr at samboendes rettigheter ikke må avhenge av hva slags seksualliv de eventuelt måtte ha. Og det betyr at samboendes rettigheter ikke må være avhengig om de er formelt gift eller ikke. Vårt prinsipielle syn er at det bør være lovverkets oppgave å løse praktiske problemer, ikke å prioritere én form for samliv framfor en annen.¹⁰⁸

Fellesforbundet mente at rettigheter som for eksempel rett til å sitte i uskiftet bo ikke burde avgjøres av sivilstatus eller hva slags forhold samboere hadde til hverandre, og at verken moralske eller tradisjonsbaserte argumenter burde bli brukt for å forsvare privilegeringen av ekteskapet. Samtidig som FHO stadfestet sitt «ubetingede krav om lik rettsstilling med heterofile», erklærte de at de ikke ønsket en lovendring som ville føre til privilegering av én homofil samlivsform over andre former: «En likestilling med heterofile gjennom innføring av en formell ekteskapsinstitusjon også for homofile, ville ikke være i samsvar med vårt prinsipielle mål: Reell likestilling mellom alle samlivsformer (og med enslige) med hensyn til alle økonomiske og juridiske rettigheter.»¹⁰⁹ Denne uttalelsen tydeliggjorde FHOs ideal om solidaritet mellom alle samlivsformer; homofile skulle ikke «mele sin egen kake» på

¹⁰⁷ SKA, Anfinn Bernaas' arkiv, Politiske saker, SKA/A-0002/I/L0001/0003, Høringsuttalelse angående NOU 1980:50 fra Fellesforbundet for homofile organisasjoner i Norge: 4-5.

¹⁰⁸ SKA, Anfinn Bernaas' arkiv, Politiske saker, SKA/A-0002/I/L0001/0003, Høringsuttalelse angående NOU 1980:50 fra Fellesforbundet for homofile organisasjoner i Norge: 5-6.

¹⁰⁹ SKA, Anfinn Bernaas' arkiv, Politiske saker, SKA/A-0002/I/L0001/0003, Høringsuttalelse angående NOU 1980:50 fra Fellesforbundet for homofile organisasjoner i Norge: 6-7.

bekostning av andre grupper, slik Sedvartsen og Gundersen i forrige kapittel beskrev anklagene mot dem da de ønsket å gifte seg.

Evalueringen av ekteskapslovgivningen sparket i gang debatten om homofil samlivsregulering i 1981, både om dette var ønskelig for homofile og hvilken form en eventuell lovgivning burde ha. I DNF-48 tok landsstyret initiativ til debatt ved å utforme et diskusjonsdokument med ulike synspunkter og alternativer som skulle stimulere diskusjonen fram mot generalforsamlingen i 1982. I motsetning til FHO, som fastslo at juridiske rettigheter ikke burde være avhengig av romantiske eller seksuelle følelser, begrenset DNF-48 sin definisjon av «forpliktende samliv» ved å etablere visse kriterier: 1) seksuelt samliv mellom partene, 2) felles bolig og husholdning, og 3) økonomisk fellesskap. Denne definisjonen ekskluderte dermed mer praktiske samboerforhold og forpliktende forhold som ikke var basert på seksuelle relasjoner.¹¹⁰ Med andre ord skiftet DNF-48 fokus mot homofile som var «forhindret i å få lovmessig bekreftet at de lever sammen i et såkalt forpliktende forhold»,¹¹¹ i stedet for å videreføre sitt prinsipielle standpunkt om likestilling mellom alle samlivsformer. Denne reorienteringen kunne signalisere en ideologisk endring, hvor større vekt ble lagt på like rettigheter for homofile, eller en pragmatisk tilnærming, hvor samlivsregulering for homofile ville representere ett steg på veien mot større endringer. Det første alternativet reflekterer en utbredt bekymring blant deler av homobevegelsen på denne tiden, nemlig at homobevegelsen ville bli så smal at den bare jobbet for rettighetene til en prioritert gruppe med «vellykkede» homofile viss idealliv passet innenfor samfunnets rammer og normer, og hang sammen med bekymringen for en fremvoksende homonormativitet som ville privilegere visse homofile og marginalisere dem som foretrakk andre samlivsformer.¹¹²

Forbundets landsstyre la fram tre alternativer for rettslig regulering av homofilt samliv som kunne tilpasses det eksisterende systemet. Den første var ekteskap, som ble anerkjent som «den sentrale institusjonen innenfor familieretten.»¹¹³ Institusjonens religiøse ideologi og tilknytningen til kirken, som anså ekteskapet som en del av selve skapelsesordningen, ble fremhevet som en utfordring ved å gå inn for ekteskap for homofile:

¹¹⁰ SKA, Anfinn Bernaas' arkiv, Politiske saker, SKA/A-0002/I/L0001/0003, «Homofilt samliv: Presentasjon av en del synspunkter», diskusjonsdokument fra Det Norske Forbundet av 1948: 4.

¹¹¹ SKA, Anfinn Bernaas' arkiv, Politiske saker, SKA/A-0002/I/L0001/0003, «Homofilt samliv: Presentasjon av en del synspunkter», diskusjonsdokument fra Det Norske Forbundet av 1948: 4.

¹¹² Bernstein, «Same-Sex Marriage and the Assimilationist Dilemma», 1943.

¹¹³ SKA, Anfinn Bernaas' arkiv, Politiske saker, SKA/A-0002/I/L0001/0003, «Homofilt samliv: Presentasjon av en del synspunkter», diskusjonsdokument fra Det Norske Forbundet av 1948: 8.

[M]ange homofile og lesbiske [vil nok] hevde at et såkalt sivil-ekteskap (borgerlig inngåelse av ekteskap) er en akseptasjon av den religiøse ideologien bak ekteskapet – med alt dette innebærer – en godkjenning av selve arnestedet for en bestemt familiepolitisk indoktrinering m.v., l i k e m e g e t som det kirkelige inngåtte ekteskap. Blant annet av denne grunn vil det være mange ikke-kristne homofile og lesbiske som i k k e skulle kunne gå inn for denne ordningen. Viktigere er det kanskje at et JA til giftermål vil bety en akseptering av ekteskapsloven – noe som for svært mange er helt utenkelig. Rettslig regulering av samlivsformer angår v e r d s l i g e myndigheter alene og må derfor ikke knyttes til den religiøse ideologien bak ekteskapet.¹¹⁴

Forbundets landsstyre var dermed av den oppfatning at selv om borgerlig ekteskap formelt sett var separat fra kristent ekteskap, var ekteskapet som institusjon uansett preget av en ideologi de ikke trodde homofile og lesbiske ville kunne støtte. Landsstyret var også skeptiske til om kirken ville godta likestilt ekteskap, og mente at dersom homofile og lesbiske kun skulle få tilgang til sivilekteskap ville det bety en særbehandling sammenliknet med heterofile. Igjen understreket Forbundet at kirkelig vigsel ikke burde få rettsvirkninger fordi det var en følelsesmessig og religiøs handling og ikke en juridisk handling.¹¹⁵ Det andre alternativet, som ble beskrevet som en «positiv måte å minske de rettslige forskjellene mellom heterofilt og homofilt/lesbisk samliv»¹¹⁶, var frivillig samlivsregistrering. Målet var å tilpasse ekteskapets lovregler til homofilt og lesbisk samliv uten at den ideologiske betydningen fulgte med. Registrering ville være en rent juridisk handling, som skulle inkorporere homofilt samliv inn i eksisterende lovgivning om for eksempel bolig, arv, og adopsjon, som den gang utelukkende omfattet heterofilt ekteskap.¹¹⁷ Det tredje og siste alternativet var likestilling mellom ugifte samlevende. Dette alternativet ble kritisert, på bakgrunn av at de ikke ønsket at premissene for samliv skulle settes av heterofile. Ugift samliv var et bevisst valg for de fleste heterofile som levde slik, som blant annet innebar å velge bort lovreguleringen som mange ikke ønsket som del av sitt forhold, mens en del homofile nettopp ønsket å ha muligheten til å velge visse lovregulerte rammer.¹¹⁸ Presentasjonen av de tre alternativene viste en tydelig

¹¹⁴ SKA, Anfinn Bernaas' arkiv, Politiske saker, SKA/A-0002/I/L0001/0003, «Homofilt samliv: Presentasjon av en del synspunkter», diskusjonsdokument fra Det Norske Forbundet av 1948: 9.

¹¹⁵ SKA, Anfinn Bernaas' arkiv, Politiske saker, SKA/A-0002/I/L0001/0003, «Homofilt samliv: Presentasjon av en del synspunkter», diskusjonsdokument fra Det Norske Forbundet av 1948: 9-10.

¹¹⁶ SKA, Anfinn Bernaas' arkiv, Politiske saker, SKA/A-0002/I/L0001/0003, «Homofilt samliv: Presentasjon av en del synspunkter», diskusjonsdokument fra Det Norske Forbundet av 1948: 10.

¹¹⁷ SKA, Anfinn Bernaas' arkiv, Politiske saker, SKA/A-0002/I/L0001/0003, «Homofilt samliv: Presentasjon av en del synspunkter», diskusjonsdokument fra Det Norske Forbundet av 1948: 10.

¹¹⁸ SKA, Anfinn Bernaas' arkiv, Politiske saker, SKA/A-0002/I/L0001/0003, «Homofilt samliv: Presentasjon av en del synspunkter», diskusjonsdokument fra Det Norske Forbundet av 1948: 11-12.

partiskhet til fordel for frivillig registrering, blant annet av praktiske årsaker, men også fordi de mente at lovregulering ville føre til endrede holdninger i samfunnet:

Holdningsendringer til homofili vokser fram i et samspill mellom ulike faktorer. En av de viktigste normgivende faktorer for samfunnets holdning er tilstedeværelsen, men også i høyeste grad fraværet av lovgivning. Lovregulering av homofilt/lesbisk samliv vil ha avgjørende gjennomslagskraft hva gjelder å bryte ned negative holdninger. Også derfor krever vi at samfunnet nå gjør noe på dette viktige feltet.¹¹⁹

Forbundet hadde dermed troen på lovens normative kraft, på lignende måte som de tidligere hadde argumentert for at opphevelsen av § 213 ville fjerne kriminalitetsstempelen og føre til mer toleranse og aksept for homofili. Samlivsregulering kunne være med på å legitimere likekjønnede forhold, og komme nærmere juridisk likestilling med heterofile parforhold. I 1982 vedtok generalforsamlingen at «Det Norske Forbundet av 1948 går inn for at lovregulering av homofilt samliv skal skje gjennom frivillig registrering.»¹²⁰ Det var 167 som stemte for forslaget, ingen imot, og seks valgte ikke å stemme. Vedtaket ble begrunnet med at det var «helt i overensstemmelse» med vedtaket av 1973, hvor Forbundet sa nei til homofile ekteskap og erklærte at de ville «arbeide for en sikring av andre samlivsformer enn det tradisjonelle ekteskap».¹²¹ Den originale resolusjonen ble gjentatt, og Landsstyret erklærte at en framtidig generalforsamling måtte sørge for at det konkrete forslaget til lovregulering kom til å være i tråd med Forbundets tidligere uttalelser om enkeltmenneskets verdi og at diskriminering av enslige ikke kunne godtas. Noen år senere, i 1984/85, kom det et tillegg til denne resolusjonen om at Forbundet ikke ville motarbeide homofile som ønsket ekteskap, slik de hadde gjort da Gundersen og Sedvartsen forsøkte å gifte seg i 1979.¹²²

Til tross for at samlivsreguleringen Forbundet ønsket å gå inn for på mange måter minnet svært om ekteskapet, forholdt kritikken av det tradisjonelle ekteskapet seg sterk i denne perioden. Særlig Kim Friele var en tydelig stemme som ønsket at homobevegelsen skulle opprettholde sin avstand til ekteskapet. Hun beskrev en eventuell innføring av ekteskap for homofile som en tilpasning til heterosamfunnets normer, som ikke var nyskapende eller

¹¹⁹ SKA, Anfinn Bernaas' arkiv, Politiske saker, SKA/A-0002/I/L0001/0003, «Homofilt samliv: Presentasjon av en del synspunkter», diskusjonsdokument fra Det Norske Forbundet av 1948: 12.

¹²⁰ SKA, Gro Lindstads arkiv, Organisasjoner, SKA/A-0003/I/Ia/L0004, Resolusjon fra DNF-48s generalforsamling i 1981 «Lovregulering av homofilt samliv».

¹²¹ SKA, Gro Lindstads arkiv, Organisasjoner, SKA/A-0003/I/Ia/L0004, Resolusjon fra DNF-48s generalforsamling i 1981 «Lovregulering av homofilt samliv».

¹²² SKA, Gro Lindstads arkiv, Organisasjoner, SKA/A-0003/I/Ia/L0004, Resolusjon fra DNF-48s generalforsamling i 1981 «Lovregulering av homofilt samliv».

opprørsk slik hun ønsket at homobevegelsen skulle være.¹²³ På bakgrunn av forskjellsbehandlingen mellom gifte og ikke-gifte samboere, ønsket hun en samlivslovgivning som ville juridisk regulere de praktiske avtalene mellom to mennesker, ikke det følelsesmessige aspektet ved et forhold. Hun ønsket ikke at denne lovgivningen skulle være lik ekteskapslovgivningen, og kritiserte særlig underholdsplikten i ekteskapet:

Retten til underhold opprettholder foreldede holdninger, men dette til tross – vi må dessverre fortsatt akseptere underholdsplikten i ekteskapet, ettersom jo kvinnen har så dårlige muligheter til å skaffe seg lønnet arbeid – og da spesielt om hun har brukt mesteparten av sitt liv til å stelle for barn og mann. Enkeltindividets rett til økonomisk selvstendighet må imidlertid bli ved med å være et ufravikelig krav. Ekteskapets gjensidige underholdsplikt betyr i praksis at kvinnen får rett til å bli forsørget mot at hun stiller seg til disposisjon seksuelt. I tillegg får hun rett til å passe barn og hus.¹²⁴

Friele og Forbundet kritiserte dermed underholdsplikten, men mente ikke nødvendigvis at den burde bli fjernet av den grunn. Idealistiske argumenter om at enhver burde ha både rett og plikt til å underholde seg selv, på linje med Forbundets fokus på enkeltindividets verdi, måtte vike for pragmatiske hensyn med utgangspunkt i eksisterende samfunnsnormer. Ved ekteskapsoppløsning var det som oftest godt voksne kvinner som fikk tilkjent rett til underholdsbidrag, og deres muligheter til å skaffe lønnet arbeid var svake etter år med utbetalt arbeid i hjemmet. Forbundet anså det derfor som urimelig å frata dem denne retten.¹²⁵

Samtidig ønsket ikke Friele at underholdsplikten skulle være en del av en ny registreringsordning for homofile. Hun anklaget lesbiske og homofile som var tilhengere av det tradisjonelle ekteskapet for å være «mot premissene om økonomisk selvstendighet og for den kristne ideologi bak ekteskapet.»¹²⁶ Samtidig som hun erklærte at homofile samboere som ønsket sivil ekteskap var i sin fulle rett til å kreve dette, satte hun spørsmålsteget ved om homofile organisasjoner kunne pålegges å jobbe for dette. Hun så et behov for omdefinering av ekteskapet på lang sikt, og mente at et steg i denne retningen ville være en registreringsordning for homofile, ikke tilgang til det tradisjonelle ekteskapet.¹²⁷

¹²³ «Fra vår historie», *Løvetann* 9, no. 1 (1985): 14, 33.

¹²⁴ SKA, Anfinn Bernaas' arkiv, Politiske saker, SKA/A-0002/I/L0001/0003, «Lovregulering av lesbisk/homofilt samliv», innlegg av Karen-Christine Friele ved Lesbisk Landsseminar i Oslo 08.05.1982.

¹²⁵ «'Samliv uten vigsel': Det Norske Forbundet av 1948 svarer Justisdepartementet», *Fritt Fram* 8 (sommer 1981): 47.

¹²⁶ SKA, Anfinn Bernaas' arkiv, Politiske saker, SKA/A-0002/I/L0001/0003, «Lovregulering av lesbisk/homofilt samliv», innlegg av Karen-Christine Friele ved Lesbisk Landsseminar i Oslo 08.05.1982.

¹²⁷ SKA, Anfinn Bernaas' arkiv, Politiske saker, SKA/A-0002/I/L0001/0003, «Lovregulering av lesbisk/homofilt samliv», innlegg av Karen-Christine Friele ved Lesbisk Landsseminar i Oslo 08.05.1982.

Mens Forbundet diskuterte hvilken form for rettslig regulering av homofile parforhold som var ønskelig, og FHO holdt fast ved solidariteten med enslige, gikk Homofil Bevegelse i Bergen sterkere ut mot den tradisjonelle tosomheten, både i og utenfor ekteskap. Debatten blusset opp som følge av mediedekning i forbindelse med den internasjonale solidaritetsdagen og innføringen av særskilt strafferettslig vern for homofile. 27. juni 1981 kunne man lese et oppslag i Bergens Arbeiderblad om ett lesbisk og ett homofilt par som fortalte om deres opplevelser av å være homofile. Artikkelen startet med utsagnet «Det er fint å være homofil»¹²⁸, og er generelt rett positivt vinklet og tilsynelatende et steg i riktig retning mot normalisering av homofili i samfunnet. Redaksjonen i HHBs medlemsavis *Frimerket* erkjente at artikkelen var viktig for mange homofile og deres venner og familie, men stilte seg kritiske til det de anså som en fremstilling av at parforholdet var ene og alene å foretrekke for homofile. Redaksjonen oppfordret til kritisk vurdering av eksisterende samlivsmønstre:

Som homofile er vi – i allfall i dette henseende – prisverdig fri for konvensjoner, men under én bestemt forutsetning: at vi ikke ser det som et mål i seg selv å la oss confirmere i de samme normer som det heterofile samfunn har skapt. Vi bør trekke fordelene av at samfunnet nettopp i meget lang tid har støtt oss ut i fornektelsens mørkedal, slik at vi nå i utgangspunktet står fritt når vi for første gang i menneskehetens historie står på terskelen til å kunne forme våre livsbetingelser på våre egne premisser. La oss ikke glemme det heterofile samfunns temmelig traurige erfaringer med én-+én-samlivet. La oss ikke glemme volden i ekteskapet, eller Suzanne Brøggers «tosomhet», eller det ras av forpliktelser og forventninger vi skaper ved å gå inn i det ekteskapslivnende samliv. La oss gripe den historiske sjansen vi som homofile har til å tenke gjennom hva vi vil, og kanskje vise all verden at andre idealer finnes. Det heteroseksuelle samfunn har latt den sjansen gå fra seg ...¹²⁹

HHB oppfordret homofile til ikke å bøye seg for det de anså som heterosamfunnets restriktive normer uten å kritisk reflektere over hva den enkeltes ideallivsstil kunne være dersom man startet med blanke ark, slik homofile måtte gjøre fordi de i utgangspunktet ikke var inkludert i samfunnets institusjoner og normer. Redaksjonen avviste ikke det monogame parforholdet direkte, til tross for kritikken, men oppfordret til refleksjon og debatt rundt temaet. Resten av *Frimerket*-nummeret var dedikert til «bevisstheten om at homofile er annerledes enn det samfunnets normer krever.»¹³⁰ Blant annet skrev Ellen M. om «Påtvungen heteroseksualitet og lesbiskhet», hvor hun beskrev det heteroseksuelle ekteskapet som en mannlig

¹²⁸ Egil Rafto, «'Flott å være homofil'», *Bergens Arbeiderblad*, 27.06.1981.

¹²⁹ «Fra redaksjonen», *Frimerket* no. 2 (september 1981): 3.

¹³⁰ «Fra redaksjonen», *Frimerket* no. 2 (september 1981): 3.

maktinstitusjon som tvang kvinner inn i roller som hustru, mor, og elskerinne fordi patriarkatet gjorde det vanskelig å leve selvstendig uten en mann. Hun fremhevet det hun kalte den tvangsheteroseksuelle praksis, og presenterte «lesbiskhet» – definert som å leve et kvinne-identifisert liv og forkaste den påtvungne heteroseksuelle livsformen – som et reelt alternativ som innebar et politisk aspekt.¹³¹

Mange av debattene om samlivsregulering bunnet ut i uenighet om homofile kunne redefinere ekteskapet til å passe dem eller om ekteskapet måtte forkastes, og om hvorvidt de større organisasjonene skulle legge føringer for deres medlemmer på dette området. En slik debatt foregikk mellom Arne Bernaas og Calle Almedal i flere nummer av *Løvetann*. Bernaas, som tidligere hadde uttrykt sin støtte til Gundersen og Sedvartsens ønske om å gifte seg, var først ute med et innlegg om regulering av homofile samliv. Han mente at diskusjonen hadde låst seg fast i argumenter for og imot ekteskapet; det ville være nyttigere å ta utgangspunkt i «Hvordan få en rettslig regulering av homofile samlivsforhold – og dessuten – hvordan arbeide for at enslige ikke skal diskrimineres i forhold til parforhold på det økonomiske området (jfr. Frieles ‘første og annenrangs homofile’).»¹³² Han fastslo at «homofile ideologisk og livssynsmessig sett er en uensarta gruppe»¹³³, og følgelig ville det være galt å avvise alle homofile som ønsket å gå inn i ekteskapet, som til tross for nedadgående popularitet fortsatt var en viktig juridisk og kulturell institusjon. Bernaas oppfordret homoorganisasjonene til å anlegge en varsom linje som avviste særskilt registrering for homofile, gikk inn for lik registrering av homofile og heterofile forhold, ikke prinsipielt avviste ekteskap som et alternativ for homofile, og arbeidet for ensliges rettigheter.¹³⁴ Calle Almedal, som var født og oppvokst i Sverige, men hadde bodd i Norge det siste tiåret, var i stor grad enig i Bernaas’ konklusjon, men mente at det var riktig å ta avstand til ekteskapet. Hans argument var at ekteskapsinstitusjonen aldri hadde fungert slik den var tenkt, og at dette sannsynligvis ikke ville endre seg i tida framover heller. Han motsatte seg også ekteskapets forhold til religion, både fordi han ikke ønsket å blande kirken inn i samlivet, og fordi han anså det som «dårlig teologi å snakke om religiøse ekteskap for homofile.»¹³⁵ Bernaas slo tilbake ved å sette tematikken i et likestillingsperspektiv og argumentere for de potensielle positive virkningene av innføring av homofilt ekteskap:

¹³¹ Ellen M., «Påtvungen heteroseksualitet og lesbiskhet», *Frimerket* no. 2 (september 1981): 9-10.

¹³² Arne Bernaas, «Homofile og spørsmålet om regulering av samliv», *Løvetann* 6, no. 1 (1982): 20.

¹³³ Arne Bernaas, «Homofile og spørsmålet om regulering av samliv», *Løvetann* 6, no. 1 (1982): 20.

¹³⁴ Arne Bernaas, «Homofile og spørsmålet om regulering av samliv», *Løvetann* 6, no. 1 (1982): 21.

¹³⁵ Calle Almedal, «Kjempers fødeland, regulering av samliv, Kim Friele, Sverige og annet», *Løvetann* 6, no. 2 (1982): 47.

Jeg ser det slik at dersom også homofile gis adgang til å inngå ekteskap, oppheves en diskriminerende forskjellsbehandling i lovverket. Homofile ekteskap vil dessuten sterkt bidra til å 'alminneliggjøre' homofili. Et tredje forhold er at ekteskapets særskilte og opphøyde posisjon som en hellig og gudegitt samlivsform mellom mann og kvinne faktisk vil brytes ned. Dersom to kvinner eller to menn inngår ekteskap med hverandre vil det i seg sjøl føre til at ekteskapsinstitusjonen gis et nytt innhold.¹³⁶

Denne argumentasjonsrekken var typisk for de som ble ansett som «ekteskapsforkjempere» i denne tidlige perioden. Svært få argumenterte glødende for ekteskapets iboende positive egenskaper og rolle i samfunnet, men mange anla en tilnærming til tematikken hvor de argumenterte at homofilt ekteskap ville representere et steg mot likestilling, bidra til mer aksept for homofili, og/eller nedbryting av heteronormativitet. Bernaas presiserte at å kjempe for at homofile skulle få tilgang til ekteskap ikke nødvendigvis medførte et standpunkt for eller imot ekteskapet, og at det kunne sameksistere med et krav om en frivillig registreringsordning på linje med det Forbundet ønsket å innføre: «Det er her ikke snakk om et 'enten-eller', men et 'både-og', som kan dekke behovet for lovregulering i den form som ulike homofile mener å ha behov for.»¹³⁷ Da Almedal svarte tilbake i neste nummer, fremhevet han igjen ekteskapets religiøse tilknytning og fremmet ønsket om en registreringsordning for ulike samlivsformer, da inkludert for samliv med flere enn to personer. Almedal kommenterte også at «Arne Bernaas og jeg synes å være de eneste som er nok opptatt av homofiles og lesbiskes samlivsforhold til å skrive om det. Og det er jo svært så kjedelig.»¹³⁸ Han oppfordret til bredere deltakelse i denne debatten for å få frem hvilke meninger som eksisterte i bevegelsen før homoorganisasjonene fattet vedtak.¹³⁹

Dette ønsket fikk Almedal oppfylt da skribenten Jan Olav Gatland kastet seg inn i diskusjonen med kritikk rettet mot Bernaas. Sistnevnte hadde tidligere hevdet at det ikke var noen uenighet om hvorvidt det var et behov for rettslig regulering av homofile samliv, noe Gatland var uenig i. Han ønsket ikke en lov som skulle regulere samlivet, og anså ekteskapet som en forelda institusjon som ikke lenger hadde en nødvendig funksjon, som bevist av det økende antallet skilsmisser. I tillegg til visse rettslige aspekter ved ekteskapet han ikke kunne godta, som for eksempel forsørgelsesplikt, argumenterte Gatland for at homofilt ekteskap ville føre

¹³⁶ Arne Bernaas, «Ekteskapsdebatten – og noen kommentarer til Calle Almedal», *Løvetann* [6], no. 3 (1982): 38.

¹³⁷ Arne Bernaas, «Ekteskapsdebatten – og noen kommentarer til Calle Almedal», *Løvetann* [6], no. 3 (1982): 38.

¹³⁸ Calle Almedal, «Ekteskapsdebatten», *Løvetann* [6], no. 4 (1982): 10.

¹³⁹ Calle Almedal, «Ekteskapsdebatten», *Løvetann* [6], no. 4 (1982): 10.

til urettferdighet og det samme «klassesillet» overfor enslige homofile som allerede fantes blant heterofile. Gatland skrev: «Korfor må homofile absolutt ta etter eit reaksjonært, heterofilt elitemønster med oppdeling i ulike sosiale lag? Homofile ekteskap på A-laget og dei ugifte homofile på B-laget? Kva så med alle ‘avvikarane’ som fell utanfor desse to laga: dei som bur saman utan å vera gifte, separerte, skilte, enker, enkemenn ...»¹⁴⁰ Dermed brakte han debatten tilbake til det gamle argumentet om at dersom homofile godtok ekteskapet ville de også stilltiende godta diskriminering av enslige. Gatland var også negativ til Bernaas’ påstand om at homofile ekteskap ville bidra til å normalisere homofili, og satte spørsmålsteget ved om dette i det hele tatt var en ønskelig eller oppnåelig målsetning:

Det er ikkje ekteskapet i seg sjølv som gjer heteroseksualitet alminneleg. Vi må altså spørja i kva grad det er mogleg for homofile å bli alminnelege. Vi er vel allereie i utgangspunktet stempla som ualminnelege. Mellom anna sørgjer kyrkja (meld dykk ut, folkens!) stadig for å styrka folks fordommar i dette synet. Og vi er i mindretal. Vi er så ualminnelege at vi har fått ei eiga som skal verna oss mot dei ‘alminnelege’! Er det i det heile tatt ønskeleg å bli alminneleg?¹⁴¹

Med andre ord kritiserte Gatland ikke bare antakelsen om at homofilt ekteskap ville normalisere homofili, men selve utgangspunktet om at det beste ville være å gjøre homofile til en del av de «alminnelige». Han anså det ikke som ønskelig at homofile skulle «bli som de andre» ved å adoptere heterofile institusjoner og samlivsmønstre. Bernaas svarte på Gatlands innlegg i samme nummer av *Løvetann*, og adresserte bekymringen for alminneliggjøring:

Nå veit jeg jo at enkelte ser det som en trussel og nærmest får angst ved å skulle ligne folk flest. Og bevare meg vel, enhver må da gjerne for meg dyrke sine særegenheter. I homsediskusjonen interesserer dette meg svært lite, bortsett fra at jeg har vært nødt til å ta stilling til det ettersom det skal være et så overmåte slagkraftig argument. For meg dreier det seg om følgende: I gruppen av homofile mennesker er det like mange forskjeller i levemåte, livsoppfatning, moral osv. som i befolkningen for øvrig. Det ualminnelige ligger i en annen seksuell orientering enn flertallets, og der kan det gjerne for homofile som gruppe stoppe.¹⁴²

Sitatene fra Gatland og Bernaas illustrerer en grunnleggende forskjell i forståelsen av hvordan homofile passer inn i samfunnet. Bernaas fremmet den ideen som er vanligst å se i media og fra de store organisasjonene, nemlig at homofile ikke skiller seg noe nevneverdig fra resten av befolkningen, sett bort ifra hvilket kjønn de tiltrekkes av. Ved å erkjenne homofiles ulike

¹⁴⁰ Jan Olav Gatland, «Nei til ekteskap», *Løvetann* [7], no. 1 (1983): 43.

¹⁴¹ Jan Olav Gatland, «Nei til ekteskap», *Løvetann* [7], no. 1 (1983): 43.

¹⁴² Arne Bernaas, «Samlivsregulering igjen», *Løvetann* [7], no. 1 (1983): 42.

levemåter og livsoppfatninger på lik linje med de som finnes blant heterofile, faller hans argumentasjon inn i ideen om at det er større forskjeller innad i gruppene enn mellom dem, altså at de overordnede forskjellene mellom homofile og heterofile er mindre enn forskjellene som finnes blant heterofile og blant homofile. Basert på denne tankegangen, var det naturlig å fremme et krav om at homofile i utgangspunktet burde ha tilgang til de samme mulighetene som heterofile, og deretter ville det være opp til den enkelte om de ønsket å utnytte denne muligheten. Satt i sammenheng med ekteskapet, kunne man si at den gjennomsnittlige homofile kanskje var mindre positiv til ekteskapet enn den gjennomsnittlige heterofile, men at både blant heterofile og homofile fantes det glødende ekteskapsforkjempere og sterke ekteskapsmotstandere. Forkjempere i begge grupper burde derfor ha samme tilgang til ekteskapet, mens motstanderne burde ha samme rett til å ikke inngå ekteskap. I kontrast var Gatlands perspektiv basert på ideen om at homofile på sett og vis *var* annerledes enn heterofile, enten på grunn av en iboende egenskap eller fordi de hadde utviklet seg slik på grunn av sin historie. Homofile hadde lenge levd skult eller i utkanten av det aksepterte samfunnet, og hadde derfor ikke de samme rammene å forholde seg til som heterofile. En av disse rammene var ekteskapet, som forpliktet to mennesker sammen gjennom juridiske, kulturelle, og sosiale bånd som var konstruert for å holde dem sammen. Ekteskapet var også utgangspunktet for kjernefamilien, gjerne ansett som den ideelle familieenheten, og derfor en foretrukket samlivsform. Homofile hadde ikke ennå tilgang til denne institusjonen, og følgende også ikke det samme presset til å etterfølge idealet – med unntak av homofile som ble presset til å gifte seg med partnere av et annet kjønn. Med utbredte fordommer, og til og med en særskilt diskrimineringslov for å beskytte homofile fra øvrigheten, var det mange homofile som ikke så fordelen med å skulle assimilere inn i heterosamfunnet. Homofiles posisjon i samfunnet ga dem en mulighet til selv å definere deres egne idealer, slik redaksjonen i *Frimerket* skrev (se tidligere i kapittelet), og bryte løs fra samfunnets forventninger, representert i Gatlands innlegg med en illustrasjon av to hender som bryter en lenke.¹⁴³ Dette betydde ikke nødvendigvis at ingen homofile kunne ønske å gifte seg, men heller at bevegelsen burde arbeide for andre målsetninger, for eksempel alternative livsformer og mer generell åpenhet i samfunnet.

På 1980-tallet åpnet debattgulvet seg i større grad for at enkeltpersoner fikk uttrykke sitt syn på samliv og ekteskap; kildene viser et bredere meningsmangfold enn tidligere da det i stor grad bare var organisasjonene som fikk brukt sine aviser som talerør for deres politikk. Desto

¹⁴³ Jan Olav Gatland, «Nei til ekteskap», *Løvetann* 7, no. 1 (1983): 43.

mer etablerte avisene ble, desto større ressurser hadde de til å intervju medlemmer av bevegelsen, og mer åpenhet om homofili kan ha bidratt til at det var enklere for folk å delta i organisasjoner og debatter under eget navn. For eksempel intervjuet *Løvetann* skuespilleren og musikeren Anders Rogg i 1982 og stilte spørsmål om ulike aspekter ved homofilt samliv. Rogg så det som åpenbart at et juridisk rammeverk var nødvendig for de som ønsket det, men anla ingen føringer for hvilken form dette skulle ta. Han tok en ambivalent stilling til ekteskapet, og gikk ikke inn for at homofile skulle stille seg prinsipielt imot: «Det er ikke ekteskapet det er noe gærnt med. Det er hva en gjør det til som er avgjørende.»¹⁴⁴ Til spørsmål om monogami og «cruising»-kulturen blant mange homofile menn, var Rogg tydelig på at den enkelte måtte reflektere over egne verdier og avgjøre hva slags livsstil som passet en selv best.¹⁴⁵ *Løvetann* fremhevet også alternative samlivsformer, for eksempel da de intervjuet Janne Krogstad og Helen Perzon, som var i et trekantforhold sammen med Elisabeth Eie. Perzon hadde tidligere opplevd en flerårig utvikling hvor hun forsto at hun kunne ha følelser for flere mennesker, og Krogstad fortalte at hun aldri hadde hatt noe ønske om å gifte seg og binde seg til ett menneske for resten av livet, fordi ulike mennesker kunne gi ulike ting. De to kvinnene var klare på at hver enkelt måtte selv velge den samlivsformen som passet best og ville ikke si at en form for samliv var mer naturlig for mennesker enn en annen. Krogstad påpekte at tosomheten ikke nødvendigvis var en «dans på roser», og ikke passet for alle.¹⁴⁶ Perzon knyttet deres evne til å bryte med konformitet til deres lesbiske identitet: «Som lesbiske er vi på en måte satt utenfor samfunnets normer. Det gjør at vi er nødt til å ta opp holdninger og ideer til ny vurdering – utfra vår egen situasjon. Vi blir mer i stand til å bryte med vanetenkning og utvikle ny praksis enn andre som aldri setter spørsmålstegn ved normene.»¹⁴⁷ I et annet nummer av *Løvetann* fortalte paret Svein Jørgensen og Svein Nilsen om hvordan det i deres forhold var åpent for «sidesprang» og seksuelle forhold med andre personer. Nilsen fortalte at så lenge de kom hjem til hverandre til slutt var sidesprang greit for dem begge: «Jeg syns at et forhold skal bygges på det at to er glade i hverandre, og ikke primært på det seksuelle.»¹⁴⁸ Selv om de to levde i et parforhold, brøt de forventninger til monogami og hva som ble betraktet på utroskap, siden det var en normal del av forholdet deres å ha andre seksuelle partnere. Gjennom disse intervjuene fikk «helt vanlige» homofile

¹⁴⁴ «Anders Rogg er SOPER!», *Løvetann* [6], no. 1 (1982): 5.

¹⁴⁵ «Anders Rogg er SOPER!», *Løvetann* [6], no. 1 (1982): 5. – Begrepet «cruising» refererer til en praksis, særlig blant homofile menn, hvor man er ute og søker etter ofte rask og anonym sex.

¹⁴⁶ Ulla Andersen, «Tre kvinner», *Løvetann* [7], no. 4 (1983): 12-13

¹⁴⁷ Ulla Andersen, «Tre kvinner», *Løvetann* [7], no. 4 (1983): 13.

¹⁴⁸ Turid Eikvam, «Svein & Svein», *Løvetann* 9, no. 2 (1985): 39.

muligheten til å uttrykke sine tanker om samliv, uten nødvendigvis å delta direkte i den større prinsippdebatten om hvordan homobevegelsen burde forholde seg til spørsmål om samliv.

«Sex uten omtanke er blitt en livstruende aktivitet»¹⁴⁹ : Samlivsretorikk under HIV/AIDS-epidemien

Kampen mot HIV/AIDS, som startet for alvor i 1983 i Norge, ble et definerende trekk ved homoorganisasjonenes arbeid i denne perioden. Siden HIV hovedsakelig overføres gjennom seksuell kontakt, fikk epidemien betydelige konsekvenser for retorikken rundt samliv. Særlig praksisen med hyppig og anonym sex med mange ulike partnere ble kritisert av noen for å være risikofylt og dumdrstig, men dette førte også til motreaksjoner fra deler av bevegelsen som følte at den moralske pekefingeren var upassende. Epidemien satte også homobevegelsens forhold til media og allmenheten på spissen, og internt arbeid måtte balanseres med hvordan de ønsket å fremstilles til offentligheten.¹⁵⁰ Scan-Fact-undersøkelsen *Homofili og samfunn*, publisert i november 1983, viste at omtrent halve befolkningen aksepterte i prinsippet at homofile fikk leve i full åpenhet, som var en sterk økning fra tidligere. Litt under halvparten ville også godta en samboerreform for homofile, men bare 16 prosent ville godta homofilt ekteskap.¹⁵¹ AIDS-epidemien rettet et søkelys mot homobevegelsen og økte medieoppmerksomheten rundt homofili, og hvordan miljøet svarte på smittetrusselen ble derfor viktig ikke bare blant homofile, men også for deres forhold til resten av samfunnet.

Epidemien ble brukt som et springbrett for å diskutere den stereotypiske «promiskuøse» livsstilen som særlig en del homofile menn deltok i. Dette ble et sentralt tema blant annet på et FHO-seminar i Oslo på tidlig/midten av 1980-tallet. Referatet fra dette seminaret ble skrevet i etterkant basert på «meget mangelfulle notater» ifølge referenten Leif, og var derfor ufullstendig, men det gir likevel et godt inntrykk av hvilke type debatter og samtaler som skjedde på denne tiden. Seminaret skulle i utgangspunktet handle om flere store tema innenfor seksualitet og samliv – enslighet, tosomhet, flersomhet, og kollektive bo- og leve-former, samt generelt om vennskap, kjærlighet og sex – men diskusjonen ble i stor grad dominert av spørsmålet om menns seksuelle praksis i lys av AIDS. En av innleiderne til seminaret var

¹⁴⁹ Lars Helge Frivold, «AIDS – og hva som må gjøres», *Løvetann* 8, no. 2 (1984): 31.

¹⁵⁰ Lars Helge Frivold, «AIDS – Åttiåras største utfordring for homofile menn (og andre)», *Løvetann* 7, no. 2 (1983): 16.

¹⁵¹ SKA, Gro Lindstads arkiv, Organisasjoner, SKA/A-0003/I/Ia/L0004, «Homofili og samfunn», Scan-Fact undersøkelse av Bjørn Talen, november 1983.

legen Georg Petersen. Han hadde observert starten av AIDS-krise under et opphold i USA, var en av de tidlige pådriverne for opplysning og forebygging av sykdomsspredningen i Norge. På bakgrunn av de helsemessige farene oppfordret han til å endre seksuell praksis fra mange tilfeldige partnere til å ha færre, mer langvarige forbindelser for å minimere risikoen. Elisabeth Bjørk, som var den andre innlederen, kritiserte homofile menn for å ikke være åpne for debatt om den promiskuøse livsstilen. Hun hevdet at mennene i bevegelsen styrte diskusjonene om seksualitet, og at lesbiske ble stemplet som moralister og puritanere når de prøvde å ta opp temaet. Til tross for at lesbiske, ifølge Bjørk, i utgangspunktet ikke hadde noen formening om hvordan homofile menn behandlet hverandre, var de nødt til å ta stilling til det fordi kulturen rundt pissoar-sex påvirket hvordan verden oppfattet alle homofile. Bjørk tok derfor avstand fra «en livsstil der folk bruker og kaster hverandre som forbruksvarer».¹⁵² Under seminarets gruppe- og plenumsdebatt kom det fram blandede meninger om tematikken. Flere kvinner kritiserte mennenes seksuelle praksis og hvilke holdninger de hadde til denne, og mens noen menn var enige i kritikken, var det andre som fremhevet det positive ved en mer åpen seksuell kultur og forfektet den enkeltes rett til å velge den livsstilen som passet dem selv best.¹⁵³

Styret i Homofil Bevegelse i Bergen var motstandere av mye av retorikken rundt AIDS og sex, og da særlig det de anså som moraliserende argumenter for å endre livsstil. De anklaget blant annet Norges Røde Kors for å være seksualmoralister da organisasjonen, i samarbeid med Helseutvalget for homofile, sirkulerte en brosjyre om AIDS som inkluderte frasen «Tenk over hvem du har sex med og hvorfor». HBBs styre påpekte at det ikke var noen sammenheng mellom motivet for å ha sex og sannsynligheten for å bli smittet av partneren. Utgangspunktet for frasen var derfor ikke medisinsk, og fremsto av den grunn som moraliserende overfor homofile. De påpekte også at formaningen om å tenke over *hvem* man hadde sex med var unyttig, da så lite var kjent om risikofaktorene på dette tidspunktet at det var lite sannsynlig at å klassifisere potensielle partnere etter risikograd ville forebygge spredningen av AIDS. Bruken av AIDS for å anbefale innskrenkning av sex mellom menn, særlig når det ikke lå konkrete medisinske grunner bak rådene som ble gitt, ble kritisert: «Dersom forfatteren av Rød Kors-brosjyren har ment å være moralister, er det uetisk å bruke aids som vikarierende motiv for moralismen. Dersom de ikke har ment å være moralister, er det uetisk å leke med

¹⁵² SKA, Lesbisk rørsle i Telemarks arkiv, Organisasjon, SKA/A-0006/F/L0002/0005, Leif sitt personlige resyme av FHO-seminar i Oslo 26-27. februar, uten årstall men sannsynligvis fra tidlig/midten av 1980-tallet.

¹⁵³ SKA, Lesbisk rørsle i Telemarks arkiv, Organisasjon, SKA/A-0006/F/L0002/0005, Leif sitt personlige resyme av FHO-seminar i Oslo 26-27. februar, uten årstall men sannsynligvis fra tidlig/midten av 1980-tallet.

homofiles selvundertrykking.»¹⁵⁴ HBBs råd til Røde Kors og andre var derfor: «Tenk over hvem du advarer mot sex og hvorfor».¹⁵⁵ Retorikken rundt AIDS ble satt i forbindelse med undertrykkelsen av homofile, og HBB var generelt sett skeptiske til hvordan AIDS ble behandlet i media og av andre homoorganisasjoner. Like etter AIDS kom til Norge, hevdet de at DNF-48 hadde «benyttet anledningen til å nære godt opp under frykten», mens de selv ønsket å ha et mer «nyansert og nøktern syn enn det som nå synes å herske i en del kretser.»¹⁵⁶ I denne tidlige perioden, før faktaene var på bordet og en del var bekymret for hvilke konsekvenser HIV/AIDS ville ha for homobevegelsen, var det en del som avventet med sterke anbefalinger som kunne svekke miljøet. HBB var tydelige på at mens helsemyndighetene hadde ansvar for det medisinske aspektet ved situasjonen, ville de selv arbeide med holdningene som oppsto rundt situasjonen:

Vi selv må imidlertid passe på at ikke aids-frykt og eventuelle aids-utbrudd blir brukt til å skremme oss fra å leve et aktivt og åpent liv innenfor som utenfor «miljøet». Med den skyldfølelsen og selvforakten de fleste av oss har innebygget, er vi meget sårbare for å godta uten videre at for meget sex, og særlig sex utenfor solide parforhold, er noe som vi egentlig burde holde opp med. Mange homofile hevder endog at aids gir oss en utmerket anledning til å vende oss av med den slags!¹⁵⁷

HBB ville derfor at homofile ikke skulle avstå fra å leve ut sin homofili i åpenheten, og utfordret tidlig «skremselspropaganda» som kunne ha som bieffekt å gjeninnføre skam omkring homoseksualitet. HBB og *Frimerket* fikk senere sterk kritikk for sin dekning av AIDS, blant annet av Nils Johan Ringdal som anklaget *Frimerket* for å bagatellisere AIDS-trusselen.¹⁵⁸ Ringdals kritiske tolkning av *Frimerkets* AIDS-stoff ble møtt med motstand fra tidsskriftets redaksjon, representert av Johan Nerdrum. Han fastslo at «Frimerket (og HBB) kontinuerlig manet sine lesere til å ta aids-situasjonen på alvor» samtidig som de fremhevet stigmatiseringsaspektet ved situasjonen.¹⁵⁹

Spredningen av HIV/AIDS ble etter hvert brukt som en del av argumentasjonen for en samlivsregistrering for homofile. Nordisk Råd for Homoseksuelle uttalte i 1985 at en del av strategien for å minske spredningen var å oppmuntre til stabile parforhold blant homofile. En forutsetning for dette var at det måtte bli lettere å leve åpent som homofil, noe som blant

¹⁵⁴ Johan [Nerdrum], «Fra styret», *Frimerket* no. 2 (1985): 2.

¹⁵⁵ Johan [Nerdrum], «Fra styret», *Frimerket* no. 2 (1985): 2.

¹⁵⁶ Johan [Nerdrum], «Styrespalten», *Frimerket* no. 1 (1984): 3-4.

¹⁵⁷ Johan [Nerdrum], «Styrespalten», *Frimerket* no. 1 (1984): 4.

¹⁵⁸ Nils Johan Ringdal, «Bergenske fordommer i AIDS-kampen», *Frimerket* no. 2 (juni 1987): 21.

¹⁵⁹ Johan Nerdrum, «Sladder og sludder om 'Frimerket'», *Frimerket* no. 2 (juni 1987): 23.

annet innebar effektiv antidiskrimineringslovgivning, samt en rettslig regulering av homofilt samliv for å gi lovmessig beskyttelse til homofile samboere på lik linje med heterofile samboere.¹⁶⁰ I 1987 skrev Friele, på vegne av DNF-48, et brev til Stortinget og statsrådene som redegjorde for hvordan samlivsregulering for lesbiske og homofile ville fungere AIDS-forebyggende. Brevet ble også publisert i *Løvetann*, og det var den første gangen samlivsregulering ble satt i et slikt perspektiv i dette tidsskriftet. I brevet argumenterte Friele for at homofiles utelatelse fra samlivslovgivningen var diskriminerende, og at dersom de ble inkludert ville det både være holdningsskapende og AIDS-forebyggende:

En politisk konsekvens av forventninger om ansvarlig levemåte på bakgrunn av AIDS-epidemien, ville naturligvis være at myndighetene endelig tar egne vedtak på alvor, og tilbyr homofile/lesbiske juridiske og sosiale forutsetninger som stimulerer til å følge oppfordringer og innfri forventninger. Det skurrer unektelig når lovgiverne på den ene siden forventer f.eks. færrest mulig seksualpartnere, men samtidig unnlater å treffe avgjørelser som vil kunne føre til nettopp dette.¹⁶¹

Frieles argumentasjon for samlivsregulering hvilte ikke utelukkende på AIDS-forebyggelse, men epidemien og påfølgende anbefaling om endring av seksuell praksis ble brukt som utgangspunkt for kravet om ny lovgivning. I *Dagbladet* presiserte hun at AIDS var et aktuelt tema, men at kravet om samlivsregulering ikke var «en kynisk utnyttelse av AIDS-frykten» fordi Forbundet hadde jobbet med samlivsregulering i flere år.¹⁶² I et brev direkte til sosialminister Tove Strand Gerhardsen understreket Forbundet at samlivsregulering ikke bare ville oppfordre til stabile parforhold, men også positivt støtte opp under homofiles identitet og selvspekt, som igjen ville gi «de best mulige forutsetninger for å ta til seg, integrere og tilpasse seg f.eks. råd om sikrere sex.»¹⁶³

Gjennom retorikken som ble brukt, både av homobevegelsen og andre aktører, ble AIDS nært tilknyttet den innledende politiske kampen for samlivsregistrering. Jan Kristoffersen fra Helsedirektoratets forebyggende avdeling beskrev i 1989 samspeillet mellom AIDS-epidemien og samlivsregulering for homofile som to i utgangspunktet adskilte saker – den ene handlet

¹⁶⁰ «Uttalelse om AIDS», *Fritt Fram* 12, no. 6 (1985): 16.

¹⁶¹ SKA, Karen-Christine Frieles arkiv, Partnerskap og samliv, SKA/A-0001/F/Fe/L0001/0014, brev fra Friele på vegne av DNF-48 til Storting og statsråder, «Ligestilling gjennom lovgivning = forebyggelse av AIDS – LOVREGULERING AV HOMOFILT/LESBISK SAMLIV: En redegjørelse fra Det Norske Forbundet av 1948.»

¹⁶² Karen-Christine Friele, «Homofilt partnerskap», *Dagbladet*, 22.04.1987.

¹⁶³ SKA, Karen-Christine Frieles arkiv, Partnerskap og samliv, SKA/A-0001/F/Fe/L0001/0014, Brev fra DNF-48 til sosialminister Tove Strand Gerhardsen, «Utredning av homofiles stilling: Lovregulering av registrert homofilt samliv», 19.01.1987.

om medisin, den andre om rettferdighet og likestilling – som likevel ble avgjørende for hverandre: «det er HIV-epidemien og konsekvensene av den som har satt fart i diskusjonen om homo-ekteskap i Norge og trolig vil komme til å presse fram en lovendring på et langt tidligere tidspunkt enn hvis AIDS aldri hadde dukket opp.»¹⁶⁴

Debatten om assimilering og homobevegelsens forhold til storsamfunnet fortsatte i denne perioden. Georg Petersen påpekte i en artikkel i *Løvetann* at homopolitikken i Norge bar preg av konformitetskrav. I utgangspunktet kritiserte han ikke denne tilnærmingen, men han understreket at kampen for å bli anerkjent som *likeverdige* innebar en forutsetning om å være *lik*. Som en minoritetsgruppe måtte homofile tilpasse seg resten av samfunnet gjennom å fremheve likhetene med majoriteten:

Vi lever alle i parforhold, ja, sånn som Kim og Wenche¹⁶⁵. Vi bor i pene hjem på Frogner (eller Kampen) og har hund. (Jeg katt.) Selv språkformen vår reflekterer denne alminneliggjøringen. Norge er det eneste land som har tatt i bruk betegnelsene homofili og homofile. Alle andre har kunnet snakke om homoseksualitet og homoseksuelle. Men vi har ønsket å nedtone det seksuelle aspektet ved vår livsførsel, og vi har sannsynligvis vært nødt til det for å oppnå anerkjennelse. Men muligens har vi gjort det på bekostning av framveksten av et særpreg og kanskje en subkultur.¹⁶⁶

Petersens artikkel presenterte ikke sterke argumenter for hvordan den norske homokampen burde kjempes, men tematikken var typisk for en periode der mange stilte spørsmål om hvilken retning bevegelsen burde innrette seg mot. Noen ønsket å fremheve likhetene med majoriteten for å oppnå aksept, mens andre var skeptiske for å innrette seg etter tradisjonelle mønstre og bekymret for hva som ville hende med de som uansett havnet utenfor dersom det kun var de «normale» homofile som ble akseptert. Blant annet var Johan Nerdrum fra HBB motstander av å overføre det han kalte heteroseksualistiske samfunns holdninger. Under en innledning holdt ved homodagene på Universitetet i Bergen i 1986 kritiserte han homobevegelsen for sin trang til å være «anstendig», og satte spørsmålstejn ved hvem som hadde makt til å definere hva som var anstendige og akseptable holdninger og livsstil. Han mente at kampen for samlivsregulering, adopsjon og inseminasjon, samt retorikken rundt AIDS, var selvundertrykkende fordi man ikke reflekterte over hvorvidt disse idealene, som var «skapt for og av heterosamfunnet», i det hele tatt var noe å kjempe for. I stedet for å

¹⁶⁴ Berit Kvalheim, «Homo-ekteskap kommer i Norge», *Bergens Tidende*, 02.12.1989.

¹⁶⁵ Karen-Christine (Kim) Friele og Wenche Lowzow.

¹⁶⁶ Georg Petersen, «Homofil frigjøring – en situasjonsrapport», *Løvetann* 9, no. 1 (1985): 45.

kjempe for samlivsregulering, mente Nerdrum at man måtte ta i betraktning at de fleste homofile ikke levde i parforhold. I forbindelse med adopsjon og inseminasjon ville han heller kjempe for retten til *ikke* å ha barn. Nerdrums perspektiv var at det «taktiske rettighetskravet» ikke ville føre til de store endringene: «Mener vi alvor i kampen for homoseksualisme, tror jeg vi må være mindre kompromissvillige enn i dag. Det krever sine ofre, som f.eks. adgangen til å gjøre det samme som heteroseksuelle.»¹⁶⁷ Med andre ord mente Nerdrum at dersom homofile skulle kjempe for retten til å være annerledes, måtte de ta et tydelig standpunkt og ikke innrette seg etter eksisterende mønstre.

Under HBBs seminar på Brekkestranda i september 1986 var spørsmålet om heterosamfunnets institusjoner og hvorvidt homofile skulle tilpasse seg disse eller avvise dem et sentralt tema. Som nevnt i innledningen holdt Bjørn Iversen og Tor Andre Røkke et innlegg hvor de stilte spørsmålet om homobevegelsen skulle være realister og velge evolusjon, eller være idealister og kjempe for revolusjon. I forbindelse med ekteskapet, åpnet de spørsmålet om homofile skulle gli inn i ekteskapsrollen og utvikle den videre for å få aksept, eller om de skulle «være veivisere, sette eksempler, provosere og derved risikere å møte forakt fra samfunnet.»¹⁶⁸ Under Johan Nerdrums innlegg under det samme seminaret kalte han organisasjonens forhold til samlivsregulering et «minefelt» fordi meningene var så splittede:

Fordi vi alle har den heteroseksualistiske samlivsmodellen som i større eller mindre grad internalisert ideal, vil en politikk som går på avvisning av denne modellen resultere i fremmedgjøring overfor vår egen gruppe. På den annen side: aksepterer vi – altså HBB – den kjente samlivsmodellen som ideal, risikerer vi å avvise den ikke helt ubetydelige gruppen som tar avstand fra ekteskapsmodellen på ideologisk grunnlag. Ennå [sic] mer alvorlig er det kanskje at organisasjonen risikerer å skyvefra [sic] seg dem som ikke ser seg i stand til å leve opp til denne modellen: vi bidrar til å dele opp homsene og lesbene i «de vellykkete» (samboerne) og de mislykkete («de enslige»)¹⁶⁹.

Nerdrum trakk slik linjene til det tradisjonelle argumentet om at innføring av samlivsregulering for likekjønnede par ville føre til en hierarkisk ordning av homofile. Diskusjonsgruppen som under dette seminaret skulle behandle HBBs tilnærming til samliv konkluderte med at de burde ta et steg vekk fra kjernefamilien og arbeide for innføringen av et nytt samlivsbegrep: «Det som foregår under dynene har ingenting med dette begrepet. Vi

¹⁶⁷ Johan Nerdrum, «Perspektiver og strategien i homokampen», *Frimerket* no. 3 (1986): 17-19.

¹⁶⁸ Bjørn Iversen og Tor Andre Røkke, «Kjønnsrollene – lesbiske og homofile: Tradisjonsbærere eller barrikadestormere?» *Frimerket* no. 7 (1986): 10.

¹⁶⁹ Johan Nerdrum, «Samliv, bofellesskap og ene-husholdning», *Frimerket* no. 7 (1986): 47.

bør heller bruke ord som [bofellesskap] og/eller felleshusholdning, dvs. bygd på dei sosale [sic] og økonomiske ordningar som menneska ordnar sine liv etter.»¹⁷⁰ HBBs ambisjoner om samfunnsendring var altså ikke svekket av AIDS, og organisasjonen ville satse på alternative samlivsformer i stedet for rettslig regulering av parforholdet.

Ved Forbundets landsseminar på Mastemyr i november 1987 kom igjen uenighetene om samlivsregulering fram i lyset. Gruppen som diskuterte samliv var som helhet enig i målsettingen fra resolusjonen av 1973, som understreket enkeltmenneskets verdi og likestillingen av ulike samlivsformer, men tolket den i to ulike retninger. Den første var at DNF-48 på bakgrunn av resolusjonen ikke skulle kreve retten til ekteskap eller på annet vis overføre ekteskapets privilegier til homofile parforhold, fordi dette diskriminerte mot andre samlivsformer og enslige. Den andre delen av gruppen anså likeverdsprinsippet som overordnet, og mente derfor at homofile og lesbiske skulle ha tilgang til de samme rettighetene i lovverket. De argumenterte også for at offentlig beskyttelse av likekjønnede parforhold ville ha en positiv innvirkning på befolkningens holdninger til homofile, og på homofiles eget selvbilde.¹⁷¹ Forbundets utvalgsinnstilling om samlivsregulering ved generalforsamlingen i 1988 forsøkte å balansere disse perspektivene. Forbundet forpliktet seg igjen til å «jobbe for en likestilling av alle måter å leve på», men nå ble dette brukt som et argument *for* å kreve samlivsregulering:

I dagens situasjon mener vi dette kan være et skritt i riktig retning å få etablert en ordning med muligheter for lovregulering av homofilt og lesbisk samliv. En slik frivillig registreringsordning vil dekke et behov mange homofile og lesbiske har, og være et viktig signal fra samfunnets side om at man aksepterer at to av samme kjønn bor sammen og har seksuelle relasjoner. Dette vil samtidig være et skritt mot DNF.48's hovedmål som er at alle samlevende – uavhengig av hvilke relasjoner de har til hverandre – skal ha en mulighet til lovregulering av sitt samliv.¹⁷²

Denne avgjørelsen representerte et skift i DNF-48s politikk vekk fra kompromissløse, idealistiske målsetninger til å akseptere mer realistiske løsninger i mellomtiden fram til det endelige målet kunne oppnås. Forbundets nye politikk førte til reaksjoner fra flere ulike hold. Torstein Tranøy og Håvard Lunnan gikk hardt ut mot ekteskapets undertrykkende funksjon,

¹⁷⁰ *Frimerket* no. 7 (1986): 48.

¹⁷¹ SKA, Gro Lindstads arkiv, DNF-48/LLH, SKA/A-0003/I/Ia/L0004, Dokument fra gruppediskusjon om samliv ved DNF-48s Landsseminar på Mastemyr, 18.-29.11.1987, del av DNF-48s håndbok for tillitsvalgte.

¹⁷² SKA, Karen-Christine Frieles arkiv, Partnerskap og samliv, SKA/A-0001/Fe/L0001/0018, Utvalgsinnstilling om «Lovregulering av homofilt samliv» ved generalforsamlingen i DNF-48, 24.04.1988.

og deres prinsipielle standpunkt om at juridiske rettigheter ikke burde avhenge av samlivsform gjorde at de ikke kunne akseptere innstillingen, som i deres øyne premierte parforholdet på bekostning av andre måter å leve på.¹⁷³ På den andre siden av debatten sto blant annet Kjell Erik Øie, som året etter ble leder av DNF-48. Sammen med Sigmund Raanes skrev han et notat om innstillingen hvor de fastslo nødvendigheten for regulering av likekjønnede parforhold for de som ønsket det, samtidig som de motsatte seg ideen om at hvem som helst som bodde sammen kunne lovregulere sitt husstandsfellesskap. Øie og Raanes kalte dette en «fullstendig feilslått politikk» av flere ulike grunner. Blant annet trakk de frem homofile samlivspartneres særbehov i forhold til samlevende søsken/venner, hvilken signaleffekt det ville sende til samfunnet, at det ville være vanskelig å oppnå både praktisk og juridisk, og at det viktigste var å få på plass en ordning for homofile før man eventuelt tok med resten. De fastslo også at frivillig registrering ikke diskriminerte mot enslige.¹⁷⁴ De to ulike perspektivene, representert av Tranøy og Lunnan på den ene siden og Øie og Raanes på den andre, baserte seg begge på Forbundets resolusjon fra 1973 som de tolket på ulike måter.

En potensiell frivillig registreringsordning for homofile ble ofte satt opp mot ekteskapet, men mot slutten av 1980-tallet begynte noen å fremstille registreringsordningen som et steg på veien til ekteskapet. Dette kom blant annet fram da en gruppe ble nedsatt av Forbundet i 1987 for å utarbeide et arbeidsnotat angående de juridiske sidene ved samlivsregistrering for homofile. De tre forfatterne, Amma Lund, Liv Heidi Bjerkmo, og Gro Lindstad, erklærte sitt utgangspunkt for å være at alle som ønsket det burde ha mulighet til å inngå ekteskap. Imidlertid mente de også at ekteskapet ikke burde være den eneste muligheten når det kom til samlivsregistrering; det burde finnes et likeverdig, men ikke identisk, alternativ som var tilpasset homofiles situasjon. Det kanskje mest interessante ved notatet, var at de erkjente at det ville være mer realistisk å oppnå en alternativ registreringsordning først, for så deretter å jobbe for likestilt ekteskap.¹⁷⁵ Denne fremstillingen av registreringsordningen som et springbrett for et framtidig krav om ekteskap forespeilet den den faktiske utviklingen som kom til å finne sted.

¹⁷³ SKA, Gro Lindstads arkiv, Partnerskapslov – lovregulert samliv, SKA/A-0003/L/L0003/0009, Notat om lovregulering av homofile og lesbiske samliv av Torstein Tranøy og Håvard Lunnan, udatert dokument fra 1988.

¹⁷⁴ SKA, Gro Lindstads arkiv, Partnerskapslov – lovregulert samliv, SKA/A-0003/L/L0003/0009, Notat om lovregulering av homofilt og lesbisk samliv av Kjell Erik Øie og Sigmund Raanes, udatert dokument fra 1988.

¹⁷⁵ SKA, Gro Lindstads arkiv, DNF-48/LLH, SKA/A-0003/I/Ia/L0004, Arbeidsnotat om lovregulering av homofilt samliv av Amma Lund, Liv Heidi Bjerkmo, og Gro Lindstad, del av DNF-48s håndbok for tillitsvalgte, udatert dokument sannsynligvis fra 1988.

Opptakten til partnerskapsloven

Arbeidet med å få innført en lov om frivillig samlivsregistrering ble intensivert i 1988 da FHO og DNF-48 nedsatte ei partnerskapsgruppe. Gruppen besto til ulike tider av Karin Enderud, Kjell Erik Øie, Amma Lund, Torstein Tranøy, Mette Sørensen, Nils J. Riedl, Anna Holøien, Bente Søgård, og Liv Heidi Bjerkmo; flere av dem hadde markert seg tydelig i debatten om samlivsregulering, og skulle nå arbeide konkret med å få innført partnerskapsloven, blant annet gjennom lobbyvirksomhet og møter med politikere.¹⁷⁶ Ved overgangen til 1990-tallet, som også brakte med seg et regjeringsskifte, var det stor optimisme blant homobevegelsens ledere, og mange trodde det bare var et tidsspørsmål før samlivsregulering for homofile var på plass.¹⁷⁷ Til tross for økende mobilisering bak kravet om samlivsregulering var det langt ifra alle som var like positivt innstilt til den kommende partnerskapsloven, enten av prinsipielle årsaker eller basert på spesifikk kritikk av lovens innhold.

Karin Enderud fra FHO og Kjell Erik Øie fra DNF-48 forklarte i *Løvetann* hvorfor de gikk inn for partnerskapsloven. Argumentet var basert på likestillingsprinsippet, som tilsa at homofile par burde ha samme rett til å sikre sine forhold juridisk og økonomisk som heterofile par. Enderud og Øie erkjente et sentralt problem ved den foreslåtte partnerskapsloven, nemlig at den ikke ga rett til adopsjon, men mente det var riktig å gå inn for loven likevel. De fremhevet at en av intensjonene med partnerskapsloven var at den ville føre til økt aksept for homofile i samfunnet, samtidig som den ville fungere som en støttende mekanisme rundt homofile parforhold gjennom kriser. De kommenterte også på anklagen om at organisasjonenes støtte til partnerskapsloven var ensbetydende med å hevde parforholdet som den eneste rette samlivsformen: «skal vi ta enkeltmenneskers behov på alvor, må vi være villige til å se på de valgmuligheter det samme enkeltmennesket har. Først da kan vi snakke om reell frihet til å være seg selv. En partnerskapslov må sees i denne sammenhengen.»¹⁷⁸ Senere, i et innlegg i *Blikk* skrevet sammen med Forbundets informasjonssekretær Mette Sørensen, beskrev Enderud partnerskapsloven som grensesprengende og hevdet at kravet om samlivsregulering for homofile ville rokke ved ekteskapets særstilling.¹⁷⁹

¹⁷⁶ SKA, Gro Lindstads arkiv, Partnerskapslov – lovregulert samliv, SKA/A-0003/L/L0003/0008, «Rapport fra partnerskapsgruppas arbeid, 1988-1993» av Karin Enderud m.fl. på vegne av LLH, 30.04.1981.

¹⁷⁷ Arne Walderhaug og Bjørn Eirik Følid, «Grønt lys for 'homoloven'», *Blikk* no. 0 (desember 1990): 3.

¹⁷⁸ Karin Enderud og Kjell Erik Øie, «Homotanker», *Løvetann* 13, no. 5 (1990): 4.

¹⁷⁹ Karin Enderud og Mette Sørensen, «Det systemoverskridende potensiale og partnerskapet», *Blikk* no. 8 (august 1992): 38.

Noe av kritikken som ble lempet mot partnerskapsloven sentrerte seg rundt spørsmålet om hvem som faktisk ville få nytte av loven. Arnfinn Andersen var enig i at partnerskapsloven ville representere et steg i riktig retning, men satte spørsmålsteget ved *hvor* viktig den ville være i forbindelse med samfunnets holdninger til likekjønnet samliv og hvorvidt den ville bidra til å stabilisere disse samlivene. Dersom partnerskapsloven ble innført, kunne det bli vanskeligere for homoorganisasjonene å drive holdningsskapende arbeid når de ikke lenger hadde en tydelig merkesak. Dessuten understreket Andersen viktigheten av å bygge et sterkt miljø som støttet opp under homofiles egen selvrespekt, som var et fundamentalt utgangspunkt for å i det hele tatt kunne etablere et stabilt samliv: «På denne bakgrunnen er en slik lov til for de mest åpne og integrerte av oss og ikke til for flertallet av homofile og lesbiske.»¹⁸⁰ Han advarte homoorganisasjonene mot å se partnerskapsloven og den juridiske rettighetskampen som hovedutfordringen bevegelsen sto overfor, da lovparagrafer kunne sende signaler men ikke tvinge fram den aksepten de måtte arbeide for.¹⁸¹ I kontrast til Andersens skeptisisme slo Amma Lund fast at partnerskapsloven ville være viktig for alle lesbiske og homofile i landet, ikke bare for etablerte par som sto på trappene til registrering. Lunds argument var at partnerskapsloven ville synliggjøre homofil kjærlighet, og et vedtak i Stortinget ville representere en offentlig anerkjennelse av denne kjærligheten. Hun mente at partnerskapsloven ville rokke ved fundamentet til det tradisjonelle familiebegrepet, samt fungere som et hinder for fremtidig homofobisk politikk, for eksempel i skolen. Hun hevdet også at partnerskapsloven ville være viktig for homofiles selvrespekt; den offentlige positive bekreftelsen ville gjøre godt for alle homofiles selvfølelse, både i og utenfor skapet.¹⁸²

I opptakten til innføringen av partnerskapsloven var Kim Friele igjen en fremtredende stemme, og som med sine uttalelser om AIDS fikk Friele kritikk for sin retorikk. Friele var en initiativtaker da Forbundet begynte å diskutere samlivsregulering, men ble senere anklaget for å skade homobevegelsens kamp for partnerskapsloven. Hun erklærte tidlig at en lov om samlivsregulering for homofile måtte inneholde rett til adopsjon,¹⁸³ så da lovforslaget ikke ga registrerte partnere denne retten stilte hun seg kritisk til forslaget.¹⁸⁴ I det som skulle bli en kjent TV-debatt ble Kim Friele og KrF-politiker Kjell Magne Bondevik fremstilt som allierte, fordi Friele gikk ut mot Kjell Erik Øie og partnerskapsloven mens Bondevik kunne lene seg tilbake og fastslå at politikerne og befolkningen ikke måtte akseptere en lov som

¹⁸⁰ Arnfinn Andersen, «Er partnerskapsloven et framskritt?», *Blikk* no. 0 (desember 1990): 7.

¹⁸¹ Arnfinn Andersen, «Er partnerskapsloven et framskritt?», *Blikk* no. 0 (desember 1990): 7.

¹⁸² Amma Lund, «Partnerskapslov for hvem?» *Blikk* no. 0 (desember 1990): 7.

¹⁸³ «Snart ringer klokkene», *Fritt Fram* 14, no. 1 (1984): 3.

¹⁸⁴ Siri Kvalheim, «Pinlig mottakelse på Grand», *Blikk* no. 5 (mai 1993): 46.

homoorganisasjonene ikke engang var enige om.¹⁸⁵ Friele var uenig i fremstillingen av henne selv som en motstander av partnerskapsloven, og gjennom et innlegg i *Dagbladet* i 1992 oppklarte hun sitt syn på loven:

Begrunnelsen for en partnerskapslov for homofile er fremfor noen rettferdighet. I h.h.t. prinsippet om likt verd, like muligheter, like vilkår og samme plikter og ansvar, finnes det simpelthen ikke et eneste saklig argument mot at vi ikke skal få lovregulert samlivet vårt. Alle mennesker i samme situasjon skal som hovedregel behandles likt, når det gjelder plikter, ansvar og rettigheter. Vi er knyttet til hverandre i et følelsesmessig avhengighetsforhold, vi har felles bolig og vi lever sammen. Det eksisterer et økonomisk fellesskap mellom oss, og vi er/er ikke foreldre.¹⁸⁶

Til syvende og sist støttet altså Friele partnerskapsloven basert på et grunnleggende prinsipp om rettferdighet og likeverd. Som nevnt i innledningen var Friele blant de fem parene utvalgt av LLH som fikk inngå Oslos første partnerskap 6. august 1993, men da LLH skulle feire vedtaket av partnerskapsloven ble hun ikke invitert til seiersmottakelsen på Grand Hotel på grunn av hennes tidligere utspill om loven. Friele fikk støtte av Siri Kvalheim, som kalte det «historieløst» å utelate Friele fordi hun «helt riktig satt en del spørsmålsteget ved lovforslaget, spesielt dette med å gå inn for en lov som diskriminerer oss, at man ikke går hardere ut når det gjelder rett til adopsjon.»¹⁸⁷

Geografiske forskjeller i synet på partnerskapsloven ble framtrepende under den siste innspurten til lovens vedtakelse. Blant annet markerte Bergensmiljøet seg som mer skeptisk til samlivsreguleringen enn de store organisasjonene sentrert i hovedstaden. Gjennom *Frimerket* rapporterte HBB fra den pågående politiske debatten om partnerskapsloven, men bemerket at interessen var laber i Bergen.¹⁸⁸ En mann ved navn Thorleif uttrykte i et intervju i *Frimerket* sin betenkelighet rundt lovforslaget, og kritiserte særlig hvordan det ville idealisere og favorisere parforholdet på bekostning av enslige og andre samlivsformer.¹⁸⁹ Lederen av HBB, Knut Joensen, delte denne oppfatningen om promoteringen av parforholdet; han påpekte at homobevegelsen nærmest utelukkende presenterte homoseksualitet som «sympatisk» og «stuerein», da gjerne eksemplifisert gjennom homofile i parforhold. Joensen mente det var på tide å vise fram det han kalte den «'frilynte' delen av homokulturen».¹⁹⁰ Thorleif

¹⁸⁵ Kato Hansen, «Den som æres bør», *blikk* no. 6 (juni 1993): 34.

¹⁸⁶ Karen-Christine Friele, «I gode og onde dager», *Dagbladet*, 14-07.1992.

¹⁸⁷ Siri Kvalheim, «Pinlig mottakelse på Grand», *Blikk* no. 5 (mai 1993): 46.

¹⁸⁸ «Partnerskapsloven siden sist», *Frimerket* no. 1 (1991): 29.

¹⁸⁹ Helge Nilsen, «Thorleif – opprører og menneskevenn», *Frimerket* no. 1 (1991): 16.

¹⁹⁰ Knut, «Styrets leder», *Frimerket* no. 3 (1991): 6.

kommenterte også at initiativet til partnerskapsloven kom fra Oslo-miljøet, og uttrykte at «Mange av oss som har stått på barrikadene i mange år føler at det å arbeide for partnerskapsloven ikke er særlig progressivt.»¹⁹¹ På et fellesmøte mellom HBB og Homofil Bevegelse i Rogaland (HBR) kom det fram at organisasjonene delte en «stor felles irritasjon over at DNF-48 tiltar seg rollen som et slags felles talerør for alle homser og lesber i Norge», særlig i forbindelse med retorikken rundt partnerskapslovgivningen.¹⁹²

Det var fortsatt ikke slik at det var universell enighet i store organisasjonene DNF-48 og FHO. Blant motstanderne av partnerskapsloven var Forbundets tidligere leder, Claus Drecker, som ikke hadde tro på de positive ringvirkningene av loven om samlivsregulering. I kontrast til de som hevdet at partnerskapsloven ville forbedre homofiles selvbylde og gjøre det enklere å komme ut av skapet, trodde Drecker at mange homofile ville føle seg mislykket dersom de ikke turte å inngå partnerskap: «En partnerskapslov som krever offentlig registrering forutsetter at man er åpen, og har et bra forhold til sin familie og på arbeidsplassen. Det er bare et fåtall som har det slik. Denne loven vil bare være en fordel for vellykkede parhomser og lesber.»¹⁹³ Drecker så på arbeidet for partnerskapsloven som en feilmobilisering av ressurser, som han mente ville være bedre tjent ved å arbeide for å legge forholdene til rette for at homofile kunne være åpne.¹⁹⁴

1980-tallet representerte et skift i homobevegelsens syn på samliv. NOU *Samliv uten vigsel* blåste liv i debatten om samlivsregulering, og i 1981 begynte Forbundet å gå inn for en frivillig registreringsordning for homofile. Fortsatt var det svært spredte meninger om denne utviklingen; mens argumenter for samlivsregulering basert på rettferdighet vant styrke, økte samtidig bekymringen for at homofile kom til å assimilere med heterosamfunnet. Det definerende trekket ved denne perioden for homobevegelsen var AIDS-epidemien, som påvirket samlivsretorikken og skapte debatt. Anbefalinger om å endre seksuell praksis i lys av smittefaren ble møtt med anklager om moralisering, og særlig homofile menn erklærte sin rett til selv å bestemme over sitt eget seksualliv. I kampen for partnerskapsloven ble blant annet spredningen av AIDS brukt som et argument for homofil samlivsregulering, men det viktigste argumentet for partnerskapet baserte seg på likestilling.

¹⁹¹ Helge Nilsen, «Thorleif – opprører og menneskevenn», *Frimerket* no. 1 (1991): 16.

¹⁹² «HBR og HBB enige om hovedprinsippene for en ny hovedorganisasjon», *Frimerket* no. 1 (1991): 31.

¹⁹³ Arne Walderhaug, «Tror ikke på signaleffekten», *Blikk* no. 7 (juli 1992): 2.

¹⁹⁴ Arne Walderhaug, «Tror ikke på signaleffekten», *Blikk* no. 7 (juli 1992): 2.

Kapittel 3: Likestilling, frigjøring, og særegenhetens verdi, 1993-2016

Vi er blitt «friske», vi er i ferd med å bli «normale» og det blir stadig større «likhet» mellom homoseksuelles og heteroseksuelles, allerede eksisterende, rettigheter og muligheter. Det høres fint ut, og forandringene er helt klare skritt nærmere «likestilling», - men er det et ledd i en «frigjørings»-prosess? Har vi overhodet *rokket* ved den undertrykkende *ideologien*?¹⁹⁵

Disse spørsmålene stilte Ådne Njø i begynnelsen av 1993, da det var klart at partnerskapsloven ville vedtas i løpet av året. Njø kritiserte homobevegelsen for å tro at den kjempet for retten til å være annerledes, når den i realiteten fokuserte mest på likhetene med heterofile for å oppnå aksept. Han kalte bevegelsen «etisk sløv» på lik linje med resten av befolkningen fordi den ukritisk kjempet for de samme rettighetene som resten: «I vår higen etter å nå lenger og lenger ‘opp’ skjuler vi oss bak filosofien om at vi først må på ‘innsiden’ for deretter å kunne ‘slå ned veggene’, at vi først må få alle rettighetene for så å gå imot dem.»¹⁹⁶ Til tross for stor jubel for partnerskapsloven, var mange skeptiske til hva den ville bety for homobevegelsen. Allerede da Oslo rådhus skulle ta imot sine første homofile par 6. august¹⁹⁷ fikk LLH kritikk for å verne om merkedagen ved bare å la fem utvalgte par gifte seg, til tross for at byfogden hadde uttalt at de ville ta imot så mange som mulig. Tom Ovlien anklaget LLH for å være opptatt av å presentere «verdige» og «skikkelige» par da de første partnerskapene ble inngått i Oslo, på bekostning av homofile som skilte seg mer ut som «uskikkelige» og representerte mangfoldet i bevegelsen.¹⁹⁸ Partnerskapsdebatten var dermed ikke over med en gang loven ble vedtatt; diskusjonen om hva dette betydde for bevegelsen, samt hvor veien bar videre, fortsatte.

I årene etter innføringen av partnerskapsloven stilnet debatten om samlivsregulering, sett i forhold til tidligere år. Andre ting opptok bevegelsen, for eksempel holdninger til HIV/AIDS, og det etiske dilemmaet om «outing» - å avsløre noens seksualitet mot deres vilje, og dermed

¹⁹⁵ Ådne Njø, «Frigjøring eller friskgjøring», *Løvetann* 16, no. 1 (1993): 30.

¹⁹⁶ Ådne Njø, «Frigjøring eller friskgjøring», *Løvetann* 16, no. 1 (1993): 31.

¹⁹⁷ Partnerskapsloven ble vedtatt 30. april 1993, og trådte i kraft 1. august. I Oslo fikk de første homofile gifte seg 6. august, markert med stor feiring, men det første paret som registrerte seg gjorde dette i Skien og Porsgrunn byrett 3. august.

¹⁹⁸ Tom Ovlien, «Skikkeligheten i LLH», *Blikk* no. 8 (august 1993): 2.

tvinge dem ut av det metaforiske skapet. Kirken ble også viet stor plass, særlig rundt bispemøtet på midten av 1990-tallet, og noen prester sto fram i *Blikk* om at de enten hadde viet homofile par eller ville gjort det dersom de ble spurt.

Homobevegelsen var igjen samlet under én organisasjon, LLH, men bekymringer ble luftet om hvorvidt den nye organisasjonen hadde høye nok ambisjoner og gjennomslagskraft når den ikke lenger hadde én sentral sak å samle seg rundt. Bevegelsen fikk etter hvert gjennomslag for både kjønnsnøytral ekteskapslov og skeives rett til å gifte seg i kirka, men det var flere som uttrykte misnøye med favoriseringen av parforholdet og mente at skeive hadde blitt for like resten av befolkningen.

Dette kapittelet vil først ta for seg de blandede reaksjonene til partnerskapsloven, slik de kom til uttrykk i aviser og tidsskrift. Deretter vil overgangen fra partnerskap til ekteskap fremheves, samt betydningen av den skeive bevegelsens selvforståelse som en heteronormativitets utfordrende bevegelse. Til sist vil skeives forhold til kirka undersøkes.

Reaksjoner til partnerskapsloven: glede, skepsis, og fortsettelse av debatten

Innføringen av partnerskapsloven førte til blandede reaksjoner. Naturlig nok var det stor glede blant lovens forkjempere, som så på partnerskapet som en tydelig juridisk seier. Mange par uttrykte sin entusiasme i både homotidsskrift og ordinære aviser. Nils Riedel og Petter Møller ville helst giftet seg i kirka, men ønsket å gi hverandre beskyttelse og ville derfor inngå partnerskap.¹⁹⁹ Anita Aunli og Helene Sivertsen så på loven med optimisme og ville gifte seg.²⁰⁰ Arna Hansen og Joannette Braathen drømte ikke om bryllupsmarsj ned kirkegulvet, men var opptatt av å ha retten til å velge og trodde at partnerskapsloven ville føre til mer aksept.²⁰¹ Sonja Nilsen og Grete Kristiansen ble forlovet i 1992, og ventet spent på partnerskapsloven sammen med Gretes mor som gledet seg til bryllup.²⁰² På den andre siden var det mange som benyttet anledningen til å uttrykke sin bekymring, uavhengig av om de selv skulle gifte seg, som blant annet Eivind Åse som gledet seg til å gifte seg med partneren, men var opptatt av hvordan loven ville påvirke enslige.²⁰³

¹⁹⁹ Stine C. Bjerkestrand, «'En partnerskapslov gir oss beskyttelse': Petter og Nils har tro på forslaget», *Vårt Land*, 09.05.1992.

²⁰⁰ Siri Gedde-Dahl, «Fra forbrytelse til ekteskap», *Gudbrandsdølen*, 09.05.1992.

²⁰¹ Gunnar Grytås, «Ingen bryllupsmarsj – men rett til å velge», *Nordlys*, 11.05.1992.

²⁰² Tom Ovlien, «Sonja har fridd», *Blikk* no. 2 (februar 1993): 5.

²⁰³ Ottar Jacobsen, «Homse-‘ekteskap’? ‘Vi får lov til å være noe for hverandre’», *Dagbladet*, 06.05.1992.

De fire medlemmene i et lesbisk kollektiv på Røa demonstrerte de spredte meningene om partnerskapet gjennom et intervju i *Blick*, som skulle vise deres egen form for familie. Partnerskapsloven hadde ikke vært heftig debattert i kollektivet, men gjennom intervjuet fikk man innblikk i de diverse holdningene som kunne eksistere under ett og samme tak. Helene uttrykte forståelse for innvendingene mot partnerskapsloven, både praktiske og ideologiske, og satte spørsmålsteget ved «om vi skal bli heterosamfunnet opp av dage».²⁰⁴ Merete kunne forstå hvordan partnerskap kunne fylle et bekræftelsesbehov for forholdet, og var klar på at hun kom til å inngå partnerskap senere i livet når hun skulle ha barn og ønsket en partner. Til tross for tidligere motforestillinger før loven ble innført delte nå også Marna ønsket om å gifte seg, fordi partnerskapsinngåelse ga forholdet en annen status. Brita var den sterkeste forkjemperen for partnerskapsloven, og mente at det var viktig å ta loven på alvor og bruke den, blant annet fordi dette kunne gjøre det enklere å få igjennom rett til adopsjon senere.²⁰⁵

Løvetann publiserte en lederartikkel et par måneder før partnerskapsloven ble vedtatt som hedret den kommende loven og de effektene den potensielt ville føre ha. Artikkelen hevdet at loven representerte en ny plass for homofile i samfunnet, og hedret den som en ny samlivsform:

Partnerskap. Et ord. Kanskje ikke så vakkert, men et ord om oss, om noe som nå er blitt en del av vår virkelighet. Et ord som vil betegne vår særegne samlivsform. Ikke ekteskap, men noe annet. Noe vi selv må fylle med et innhold, en mening. En samlivsform som vil fremtvinge sine egne levereregler, sine egne ritualer, sine egne tradisjoner.²⁰⁶

Partnerskapet ble presentert som noe særegent for homofile, og artikkelen motsatte seg argumenter om at loven representerte et steg mot assimilering: «Den skal ikke skape likhet, men fremme likeverd.»²⁰⁷ Likevel kritiserte Dag Strand Nielsen *Løvetann* for deres framstilling av partnerskapsloven. Han påpekte at lovforslagets begrunnelse for å gi homofile rett til partnerskap var at det ville knytte homofile tettere til samfunnets sentrale, bærende verdier om samliv. Nielsen var blant dem som så på homofili som et utgangspunkt for grunnleggende brudd med den eksisterende samfunnsordningen, og dette kom fram i argumentasjonen hans:

²⁰⁴ Betzy A. K. Thangstad, «Definitivt ingen kjernefamilie», *Blick* no. 2 (februar 1996): 19.

²⁰⁵ Betzy A. K. Thangstad, «Definitivt ingen kjernefamilie», *Blick* no. 2 (februar 1996): 19.

²⁰⁶ «Leder», *Løvetann* 16, no. 2 (1993): 7.

²⁰⁷ «Leder», *Løvetann* 16, no. 2 (1993): 7.

Problemet er at Løvetann, en viktig institusjon i Homo-Norge, overgår myndighetene i å reprodusere eksisterende ideologi. Det er ikke grenser for hvor normale, ansvarlige og mektige vi er blitt. (Og jeg som trodde at noe av poenget med å leve homoseksuelt var å undergrave makta, å forurolige, å utfordre, å gjøre opprør: Var ikke Stonewall – ‘kampene til... de som har gått foran oss’ – et opprør?)²⁰⁸

Denne skepsisen mot å bli normalisert gikk ofte hånd i hånd med en selvforståelse basert på homofili som en samfunnsutfordrende identitet. Kjell Erik Øie, som ledet DNF-48 i perioden 1989 til 1991, svarte tilbake om kritikken mot partnerskapsloven som et ledd i «ufarliggjøringen» av homofile. Øie levde selv i et parforhold og ønsket å inngå partnerskap for de juridiske, økonomiske, og sosiale fordelene, og undret seg over om hans tradisjonelle levemåte skulle ekskluderes av homobevegelsen fordi den ikke var «radikal» nok. Dessuten var han ikke overbevist om at alternative levemåter virket mer utfordrende for samfunnet:

Jeg tror en kan stille et stort spørsmålstegn ved hva som oppleves som farligst: Homsen som offentlig forsvarer sin rett til fortsatt promiskuitet, eller lesbeparet som inviterer familie og nærmiljø til feiring av et partnerskap som for de fleste heterofile til forveksling ligner på et ekteskap. Den promiskuøse homsen, enten han går i kjole eller lær, kan man holde på avstand. [...] Invitasjonen til partnerskapsfest krever noe mer enn toleranse. Invitasjonen krever feiring. En helhjertet feiring krever full aksept.²⁰⁹

Øie forfektet dermed ideen om at ved å delta i samfunnets mer tradisjonelle institusjoner, kunne homofile tvinge fram endring fra innsiden. De to tilsynelatende motstridende ideene om partnerskapet til Nilsen og Øie var et kjennetegn for debatten.

I forbindelse med partnerskapsloven ble forholdet mellom «likestilling» og «frigjøring» utforsket og benyttet til å forklare ulike forståelser av loven. Karin Enderud, som var del av LLH sin partnerskapsgruppe, fremhevet dette forholdet under et seksualpolitisk seminar i LLH:

Noen hevder at det er det motsatte av frigjøring å kjempe for partnerskapsloven. Noen mener at det vi skal jobbe for er nettopp likestilling på flest mulige områder. Selv mener jeg at vi hele tiden må ha to tanker i hodet samtidig og tenke både kortsiktig og langsiktig. Disse spørsmålene er ganske sammensatte: jeg mener partnerskapsloven er et utmerket eksempel på et homopolitisk tiltak som kan ses på som konserverende (vi vil være lik de andre, bevare

²⁰⁸ Dag Strand Nielsen, «Ja vi elsker *denne* plassen?», *Løvetann* 16, no. 4 (1993): 27.

²⁰⁹ Kjell Erik Øie, «De farlige normale», *Løvetann* 16, no. 5 (1993): 18.

ekteskapet som institusjon) og svært radikalt (sprenger grenser, undergraver ekteskapet osv).²¹⁰

Ifølge Enderud kunne altså likestilling på kort sikt føre til frigjøring på lang sikt, fordi homofiles likestilling med heterofile ville undergrave samfunnets heteronormative premisser. Dette forholdet mellom likestilling og frigjøring ble også fremhevet av Ådne Njå, som ble nevnt innledningsvis i dette kapittelet, i et innlegg holdt ved det samme seminaret. Temaet ble aktualisert av debatten rundt LLHs navnevalg, altså Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring. Njå mente at det var et motsetningsforhold mellom likestilling og frigjøring i homobevegelsen, og at det gjeldende organisasjonsnavnet kunne fungere normativt for å understreke hva bevegelsen *burde* være, men at dersom LLH ønsket et deskriptivt navn burde de velge på nytt, «for ikke å innbille hverken oss selv eller andre at det er frigjøring vi driver med.»²¹¹ Han fremhevet som eksempel blant annet at homofile menn ofte understreket at de var akkurat som alle andre menn, mens de etter Njås syn burde være de første til å forfekte retten til å være mer «kvinnelige», enten det var fordi homofile menn ofte var mer feminine, eller fordi de burde tillære seg å være det for å frigjøre seg fra «en avdanket individualistisk macho-kultur».²¹² Han kritiserte rasjonaliseringene om at likestilling måtte komme før frigjøring, samt at bedageligheten hadde gjort folk selvtilfredse: «Når vi føler oss friest kan det hende vi sitter i skapet mer enn noen gang.»²¹³ Njås innlegg ble kritisert for å «skyte over mål» og for ikke å formidle ideene på en måte folk flest kunne forstå. I plenumsdiskusjonen ble ideen om at partnerskapsloven representerte en reaksjonær «normalisering» kritisert, og *likestilling* i betydning av *likeverd* ble presentert som en nødvendig forutsetning for frigjøring.²¹⁴ I motsetning til argumentet om likestilling for frigjøring, hevdet aktivisten Ellen Mortensen, den gang førsteamanuensis og nå professor emerita i litteraturvitenskap, at juridisk «likestilling» gjennom for eksempel partnerskapsloven kunne motvirke mangfold og frigjøring. Hun kritiserte bevegelsen for å ha for stor tiltro til frigjøring gjennom endringer i lovverket, og poengterte viktigheten av å fremheve mangfoldet og ikke å «gjemme dem

²¹⁰ SKA, Kjersti Ulriksens arkiv, Organisasjonsarbeid og aktivisme, SKA/A-0135/F/L0001/0007, «Trenger vi en seksualpolitisk plattform?» innlegg av Karin Enderud ved seksualpolitisk seminar i LLH, Bergen 08.-09.05.1993.

²¹¹ SKA, Kjersti Ulriksens arkiv, Organisasjonsarbeid og aktivisme, SKA/A-0135/F/L0001/0007, «Likestilling eller frigjøring?» innlegg av Ådne Njå ved seksualpolitisk seminar i LLH, Bergen 08.-09.05.1993, 7.

²¹² SKA, Kjersti Ulriksens arkiv, Organisasjonsarbeid og aktivisme, SKA/A-0135/F/L0001/0007, «Likestilling eller frigjøring?» innlegg av Ådne Njå ved seksualpolitisk seminar i LLH, Bergen 08.-09.05.1993, 5.

²¹³ SKA, Kjersti Ulriksens arkiv, Organisasjonsarbeid og aktivisme, SKA/A-0135/F/L0001/0007, «Likestilling eller frigjøring?» innlegg av Ådne Njå ved seksualpolitisk seminar i LLH, Bergen 08.-09.05.1993, 2.

²¹⁴ SKA, Kjersti Ulriksens arkiv, Organisasjonsarbeid og aktivisme, SKA/A-0135/F/L0001/0007, referat fra plenums møtene under seksualpolitisk seminar i LLH, Bergen 08.-09.05.1993, av Gry Brandser og Norman Anderssen, 2.

[skrullene] vekk i skapet når vi skal ut og vise oss for omverdenen.»²¹⁵ Lovendringene så hun på som en midlertidig løsning på situasjonen som hun fryktet ville dominere synet på homokampen, og partnerskapsloven var et typisk eksempel på at lovverket ikke kunne frigjøre homofile. Hun uttrykte dette med en salgsmetafor: «I kjøpslåingen med maktinstitusjonene har vi gått med på at vi skal få registrere oss som alle andre, samtidig som vi skal fraskrive oss retten til å få barn. Jeg synes det er å selge seg på billigsalg!»²¹⁶

Partnerskapets forhold til ekteskapet ble tema for debatt. I utgangspunktet var lovene svært like, med unntak av retten til adopsjon og seminasjon, samt kirkelig vigsel.²¹⁷ Hvilken sosial og kulturell betydning man tilla institusjonene var derimot mer kontroversielt. Halvor Moxnes, professor i teologi ved Universitetet i Oslo, var blant dem som stilte spørsmålet: «hvor mye betyr partnerskapsloven en integrering inn i det heterofile familiemønsteret, og hvor mye kan den bli uttrykk for vår egenart?»²¹⁸ Moxnes påpekte at det eksisterte et norsk homomiljø, men at det ikke var segregert fra resten av samfunnet og at homofile var integrert i andre miljøer i stor grad. Til tross for at Moxnes trodde at partnerskapsloven var integrert i ekteskapsstrukturen, mente han også at partnerskapet representerte en viktig endring i familiemønsteret; den tradisjonelle modellen for familien ville bli utfordret at ulike familietyper, og dermed miste sin dominerende og enestående plass. Han var også opptatt av at homomiljøet i fellesskap måtte utvikle en «kultur» rundt partnerskapet, og ta aktiv del i å utforme denne nye institusjonens innhold:

Vi har skapt mange uformelle og delvis usynlige former, for eksempel 'ektevennskap', 'vennskapsfamilier', likhet i roller i parforhold osv. Dette er verdifulle erfaringer som nå kan knyttes til en synlig institusjon, og bli uttrykk for noe karakteristisk for homofile og lesbiske parforhold. Uten at jeg tenker meg at vi skulle lage en 'autorisert' partnerskapsideologi, tror jeg at vi trenger en oppsamling av erfaringer og en bevisstgjøring på våre ønsker, mål og verdier. Å være opptatt av å fylle partnerskapet med innhold er ikke bare et ansvar for de enkelte som inngår partnerskap, det er noe som angår oss som miljø.²¹⁹

Utover dens juridiske utforming hadde altså ikke partnerskapet, i kraft av å være en ny samlivsform, noe forhåndsbestemt innhold. Homomiljøet hadde derfor et ansvar for å fylle partnerskapet med mening, og sett slik kunne homofile være med på å avgjøre om

²¹⁵ Betzy A. K. Thangstad, «Sprelsk akademiker ønsker mangfold», *Blikk* no. 5 (mai 1994): 28.

²¹⁶ Betzy A. K. Thangstad, «Sprelsk akademiker ønsker mangfold», *Blikk* no. 5 (mai 1994): 30.

²¹⁷ Karin Enderud og Kjell Erik Øie, «Homotanker», *Løvetann* 13, no. 5 (1990): 4.

²¹⁸ Halvor Moxnes, «Framtida – visjoner eller skrekkbilder?», *Løvetann* 17, no. 1 (1994): 5.

²¹⁹ Halvor Moxnes, «Framtida – visjoner eller skrekkbilder?», *Løvetann* 17, no. 1 (1994): 5.

partnerskapet ville utvikle seg til å bli en etterlikning av ekteskapet – et såkalt b-ekteskap – eller en særegen samlivsform.

Perspektiver på assimilering og normalisering kunne variere basert på mange ulike faktorer, blant annet om man så på det fra innsiden eller utsiden av homobevegelsen; noe som virket normaliserende for minoriteten kunne virke banebrytende for majoriteten. Psykologen Aase Prøitz påpekte dette paradokset i et innlegg i *Løvetann*, hvor hun kritiserte den sterke normaliseringsmotstanden i homobevegelsen. Prøitz hadde selv inngått partnerskap, og opplevde å være «for normal» for homobevegelsen, samtidig som hun ble oppfattet som «høyst unormal» i heterofile miljøer. Hun stilte spørsmålet: «Kan det være slik at det er vel så mye politisk sprengkraft i at såkalt ‘unormale’ oppfører seg som om de var ‘normale’ og ‘skikkelige’, for eksempel gifter seg?»²²⁰ Med andre ord, dersom minoriteten tok del i majoritetens institusjoner ville skillet mellom gruppene viskes ut, noe som kunne oppfattes som mer «truende» enn dersom minoriteten opprettholdt distanse til majoriteten. Prøitz skrev videre:

Gitt at det er riktig at den heterofile majoriteten til en viss grad kan føle seg provosert og kanskje truet når vi gjør som alle andre, tror jeg at det ‘normale’ og ‘skikkelige’ livet (partnerskap, flytte i rekkehus, delta i dugnad i oppgangen, foreta ukens innkjøp sammen) innebærer minst like mye ‘sprengkraft’ overfor det heterofile majoritetssamfunnet som å leve opp til alle mytene om hvordan homofile ‘er’. Myter som opprinnelig er skapt av majoritetssamfunnet (skruller, butch-femme etc.)²²¹

Argumentet for partnerskapet og liknende forsøk på å integrere homofile i det heterofile majoritetssamfunnet ble derfor at homofiles deltakelse i etablerte institusjoner ville rokke ved etablerte mønstre og aksepterte sannheter. Prøitz understreket også at homofile ikke var en homogen gruppe; det eneste homofile alle hadde til felles var tiltrekning til sitt eget kjønn, og følgelig burde de ha de samme mulighetene som heterofile til å velge sin egen samlivsform.²²²

Den sterke eksterne motstanden til partnerskapsloven førte i noen tilfeller til at interne skeptikere endret standpunkt. Som nevnt i forrige kapittel var HBB uttalt kritisk til partnerskapsloven; organisasjonen satte i stor grad søkelys på enslige og alternative samlivsformer, og mente at partnerskapet ville bidra til å ordne homofile i et hierarki. Rundt 1993 snudde likevel HBB og endret sin tilnærming til partnerskapsloven:

²²⁰ Aase Prøitz, «Om ‘skikkelighet’ og solidaritet», *Løvetann* 17, no. 5 (1995): 48.

²²¹ Aase Prøitz, «Om ‘skikkelighet’ og solidaritet», *Løvetann* 17, no. 5 (1995): 49.

²²² Aase Prøitz, «Om ‘skikkelighet’ og solidaritet», *Løvetann* 17, no. 5 (1995): 49.

Det som fikk oss til å tie med protestene, var kristenfolkets mobilisering. Det kalde gufs av intoleranse, ukjærlighet og uforstand som strømmet ut av kirker, bedehus og avisredaksjoner, virket samlende i homobevegelsen: de skulle i hvert fall ikke få splitte oss! Jeg tror den såkalte Folkeaksjonen mot partnerskapsloven har mye av æren for at lovforslaget til slutt gikk igjennom i Stortinget. Motstandernes argumentasjon og opptreden var så ekstrem at en rekke stortingsrepresentanter ikke ville bli plassert i samme bås som disse.²²³

Den ytre intoleransen hadde dermed en viss samlende effekt i homobevegelsen, ifølge *Frimerket*. Selv en del tidligere skeptikere ble tilhengere av partnerskapsloven da de så hvor sterk motstand lovforslaget møtte i samfunnet. *Frimerkets* redaksjon var blant dem som snudde fra å kritisere partnerskapsloven til å se den som en offentlig anerkjennelse av homofile par og et ledd i kampen for utvidede rettigheter. Samtidig advarte de bevegelsen mot å bli selvtilfreds: «Rett til ekteparrabatt på fly er ikke det samme som seksuell frigjøring. Vår kamp må føres lenger – for alles rett og adgang til å velge livsstil og seksuell atferd på et fritt og selvstendig grunnlag, som det står i vår nye formålsparagraf.»²²⁴

Arbeidet med partnerskapsloven var så vidt over da spørsmålet om veien videre ble reist. Allerede i mars 1994 ble LLH-ledelsen anklaget for å være initiativløs i kjølvannet av partnerskapsloven, og ønsket om at organisasjonen skulle være frampå og sette dagsorden ble reist.²²⁵ *Blikk* opplevde en stor nedgang i antall leserbrev på 1990-tallet, og magasinet fikk mindre politisk stoff.²²⁶ Mange fryktet at mobiliseringskraften ville synke etter en slik juridisk seier, og det ble derfor viktig å etablere nye målsetninger for bevegelsen. Her spilte den interne dynamikken av den sosiale bevegelsen en rolle, hvor nye mål ble utpekt for å mobilisere tilhengerne og opprettholde en organisasjon som trengte kontinuerlig innsats.

Under det tidligere nevnte LLH-seminaret ble det under plenumsmøtene konstatert at partnerskapsloven aldri hadde vært en stor *lokal* sak, og ensliges rettigheter ble fremhevet som en viktig kampsak fremover.²²⁷ I et dokument om partnerskapslovens fortid og fremtid skrev Siri Kvalheim, som hadde vært sentral i arbeidet med loven, at viktig arbeid for adopsjon og kunstig inseminasjon allerede var påbegynt, og at det var behov for mer intern debatt om tematikken. Hun understreket også ensliges rettigheter som et viktig punkt, og

²²³ «Redaksjonelt», *Frimerket* no. 1 (1993): 4.

²²⁴ «Redaksjonelt», *Frimerket* no. 1 (1993): 4.

²²⁵ Lillian Jensen, «Initiativløs LLH-ledelse», *Blikk* no. 3 (mars 1994): 2.

²²⁶ Sigrid Braaten, «Navleseksuell – om homsers og lesbers økende behov for å beskue egen navle», *Løvetann* 24, no. 1 (2002): 10.

²²⁷ SKA, Kjersti Ulriksens arkiv, Organisasjonsarbeid og aktivisme, SKA/A-0135/F/L0001/0007, referat fra plenumsmøtene under seksualpolitisk seminar i LLH, Bergen 08.-09.05.1993, av Gry Brandser og Norman Anderssen, 2-3.

presiserte at de ikke feiret partnerskapsloven, men heller prinsippene om rettferdighet og valgmulighet, samt holdningsendringer og økende aksept for homofile parforhold.²²⁸

Dessuten argumenterte hun for at det viktigste arbeidet for homobevegelsen var å jobbe for å øke homofiles selvrespekt: «Ingen lov i verden kan gi deg den [selvrespekten] om du ikke er innstilt på å ta den.»²²⁹

Spørsmålet om barn – mer spesifikt adopsjon og inseminasjon – var nært knyttet til debatten om samliv. Dette ble reflektert i retorikken rundt partnerskapsloven. Et tydelig eksempel på dette var da Kim Friele kalte partnerskapet et b-ekteskap, og hvilken reaksjon denne uttalelsen fikk. Mette Sørensen og Kjell Erik Øie gikk ut i *Blikk* for å svare Friele, og utledet at hun måtte referere til fraværet av adopsjonsrettigheter da hun satte partnerskapet under ekteskapet, fordi lovene var nærmest identiske. Dette kalte de en «oppsiktsvekkende uttalelse» som de uttrykte misnøye med:

Ingen er uenig i at partnerskapsloven burde ha inneholdt adopsjonsrettigheter. Men å knytte parforholdets verdi til barn/ikke barn blir for oss meningsløst, enten vi snakker om et partnerskap eller samboerforhold. Partnerskapsloven gir partnere de samme plikter og rettigheter som ektepar. Forholdet mellom de voksne partene er identiske. Den følelsesmessige dimensjonen i et parforhold med eller uten inngåelse av partnerskap, er subjektiv. Det er derfor trist, men neppe allmenngyldig dersom Friele opplever sitt ekteskap som et b-ekteskap.²³⁰

Reaksjonene på partnerskapsloven var altså blandede. Mens noen oppfattet partnerskapsloven som et naturlig steg videre for homobevegelsen og en juridisk seier som ville beskytte likekjønnede par, var andre bekymret for partnerskapets assimilerende funksjon og fryktet at bevegelsen ville si seg fornøyd med å ha oppnådd likestilling i stedet for å kjempe for frigjøring.

Fra partnerskap til ekteskap?

Fra slutten av 1990-tallet begynte ønsket om ekteskap å spre seg i homobevegelsen.

Partnerskapsloven hadde fått bestå i noen år uten store reelle trusler om reversering, og en

²²⁸ SKA, Karen-Christine Frieles arkiv, Partnerskap og samliv, SKA/A-0001/F/Fe/L0001/0024, «Partnerskapsloven, fortid og fremtid» av Siri Kvalheim, 7.

²²⁹ SKA, Karen-Christine Frieles arkiv, Partnerskap og samliv, SKA/A-0001/F/Fe/L0001/0024, «Partnerskapsloven, fortid og fremtid» av Siri Kvalheim, 8.

²³⁰ Mette Sørensen og Kjell Erik Øie, «Friele og kjernefamilien», *Blikk* no. 3 (mars 1996): 32.

kjønnsnøytral ekteskapslov virket ikke like fjern som tidligere. Gjennom et innlegg i *Blick* kommenterte Anfinn Bernaas på homobevegelsens tendens til å distansere seg selv og partnerskapet fra resten av samfunnet og ekteskapet:

Når jeg sier at jeg er gift med en person av samme kjønn, sprenger det den tradisjonelle forståelsen av hva ekteskapet er og hva det å være gift betyr.

Derfor skal vi invitere til bryllup når vi holder partnerskapsfest og absolutt snakke om våre ektefeller når de reint juridisk er partnere. Likeså er vi gift og lever i ekteskap når vi lever i partnerskap.²³¹

Bernaas støttet dyrkingen av «de særegne kulturelle ytringsformene som finnes i homomiljøene» og mente at dette mangfoldet ville komme hele samfunnet til gode, men kritiserte segregasjonsorienterte og «sjåvinistiske» ideer som baserte seg på tanken om at homofile var grunnleggende forskjellige fra heterofile. Bernaas nevnte Kim Friele og Wenche Lowzow som et eksempel på slik retorikk, i forbindelse med et intervju hvor de understreket at de ikke var gift, men heller registrerte partnere.²³²

I takt med homobevegelsens økende interesse for heterosamfunnets normer og institusjoner, eksisterte det en følelse av at dette gikk på bekostning av normbryterne i bevegelsen, som kunne oppleve å bli marginalisert i sitt eget miljø fordi de ikke ville innrette seg etter de etablerte standardene. Tomas Persson var blant dem som advarte mot tendensen til å fremheve de «streite» homofile som gode forbilder ved å enten direkte eller indirekte skyve vekk de som mer tydelig brøt med samfunnets forventninger:

Vi gifter oss, får barn, bor i pene hjem og har familiekort på IKEA. Mot slutten av 90-tallet begynner homser og lesber å bli så foruroligende streite at vi mobber de som tør å være anderledes [sic].

Det er topp å være streit! Det er ingenting i veien med å ha streite verdier. Jeg begynner faktisk å føle meg ganske streit selv, og det føles ganske bra. Likevel mener jeg vi ikke må feie subkulturen vi kommer fra under teppet mens vi vever oss dypere og dypere inn i det heterofile mønsteret.²³³

Persson manet altså ikke til opprør mot eksisterende normer og verdier, men frarådet å fremmedgjøre «dem som tør å inspirere, både heteroer og homoer, til en livsstil som fortsatt

²³¹ Anfinn Bernaas, «Ikke gift?», *Blick* no. 1 (januar 1997): 34.

²³² Anfinn Bernaas, «Ikke gift?», *Blick* no. 1 (januar 1997): 34.

²³³ Tomas Persson, «Ikke være som alle andre», *Blick* no. 4 (april 1997): 2.

sjokkerer det trauste samfunnet vi lever i.»²³⁴ Denne argumentasjonslinjen var typisk for denne perioden, fordi en del fryktet at normaliseringen av homofili ville føre til at bevegelsen utstøtte de «unormale» medlemmene som et ledd i kampen for å oppnå like rettigheter og status som heterofile. Direkte utestengelser på linje med eksklusjonsstriden på 1970-tallet var ikke nærliggende, men kontinuerlig fremhevelse av «gode rollemodeller» som passet så godt innenfor gjeldende normer som homofile kunne oppnå, i kombinasjon med stikk mot normbryterne, kunne føre til mindre rom for mangfold og fri utfoldelse blant dem som ikke ønsket eller kunne innrette seg etter forventningene. Også Arne Walderhaug, *Blikks* redaktør gjennom mange år, uttrykte også hans skepsis til normaliseringen av homofili: «Faren er at de normale blir akseptert, mens skruller, lærhomser og butcher blir b-homoer.»²³⁵ Walderhaug var skeptisk til partnerskapet, som han betraktet som en etterlikning av kjernefamilien, og fryktet at idealiseringen av partnerskapet og adopsjon ville føre til at rammene for hva som var akseptert i homobevegelsen ville bli mindre.²³⁶

Homobevegelsen gikk igjennom en prosess fra polemisk utfordring til kompromissorientert forhandling, og ikke alle ønsket denne utviklingen velkommen. De aktivistene som ville bruke homokampen som springbrett for omfattende samfunnsendringer var ofte misfornøyd med ufarliggjøringa av bevegelsen. Stein Lillevolden, en aktivist med tilknytning til Blitz-miljøet, skrev et innlegg i *Blikk* om hvordan den nye pasifiserte homobevegelsen kjedet ham, og at han savnet provokasjonene:

Kjeder meg inderlig i en tid hvor homofiles synlighet omtrent har blitt ensbetydende med de litt gammelmodige rolleforventningene i statsaksepterte ekteskapslignende partnerskap, gjerne forsterket av et mediebilde som til overmål bare viser forhold hvor minst én av partene er en miskjent teolog. Ut av skapet og inn i partnerskapet er vel og bra – for all del – men må jeg virkelig også solidarisere meg med en kamp for likerett innenfor den maktinstitusjonen som i tusen år har stått for de mest grusomste handlinger i undertrykkelsen av homofile? Er homofil frigjøring mulig innenfor Kirken?²³⁷

Som del av Blitz-miljøet representerte Lillevolden et av ytterpunktene i diskusjonen; hans savn etter tiden da provokatørene «kunne svinge en håndveske med strategisk plassert murstein rett i skallen på en homofob, og etterpå med like selvfølgelig mine servere en

²³⁴ Tomas Persson, «Ikke være som alle andre», *Blikk* no. 4 (april 1997): 2.

²³⁵ Arne Gjesvik, «Uredd aktør», *Blikk* no. 9 (september 1999): 16.

²³⁶ Arne Gjesvik, «Uredd aktør», *Blikk* no. 9 (september 1999): 16.

²³⁷ Stein Lillevolden, «Jeg kjeder meg sånn», *Blikk* no. 8 (august 1999): 10.

cappuccino med største eleganse i splittkjole og tolv centimeter stiletthæl på Blitz»²³⁸ kan sees som et tegn på Blitzernes venstreradikale aktivisme. Likevel var den grunnleggende tanken kjent i bevegelsen, og de som så på seg selv som barrikadestormere var ikke nødvendigvis fornøyd med den stilltiende integreringen som partnerskapet representerte for dem.

Den eksplisitte likeverdsretorikken som begrunnelse for like rettigheter styrket seg i denne perioden. Psykologistudenten Tor Levin Hofgaards skrev et innlegg i *Blikk* like før tusenårsskiftet som tydelig representerte denne argumentasjonslinjen. Hofgaard trakk linjer til den tidlige diagnostiseringen av homofili, som den gang stigmatiserte en definert gruppe som avvikere basert på deres eneste fellestrekk, nemlig en tiltrekning til sitt eget kjønn. Homofile trakk sammen basert på sin felles «diagnose» og utenforskap, og i det fellesskapet som oppsto ble deres fellestrekk dyrket som en samlende faktor som overskygget forskjellene mellom dem. Diagnosetankegangen ble svekket med årene, blant annet på grunn av homofiles egen aktivisme, og Hofgaard stilte seg skeptisk til at homofile nå selv definerte seg som en minoritet som trengte andre lover enn resten av samfunnet, som for eksempel partnerskapsloven. Hofgaard mente at homofile nå hadde «en enestående og historisk mulighet til å fortsette å rive ned den muren som er bygget opp mellom ‘oss’ og ‘dem’»,²³⁹ ikke med mål om å være like, men likeverdige:

Vi skal selvsagt fortsatt kunne ha steder hvor vi vet vi møter andre homofile. Vi skal kunne skrulle, gå i lær, lakk eller hva det måtte være, og vi skal kreve rett til å adoptere barn. Vi skal kjempe for dette, ikke fordi dette er rettigheter vi må ha som homofile, men rettigheter vi har som mennesker. Som individer i et samfunn vi er en naturlig del av. Vi må kjempe for å få de samme rettigheter, ikke særrettigheter. Det må være kjernen i kampen for likeverd.²⁴⁰

Fokuset på like rettigheter for alle i stedet for særrettigheter ble et viktig argument i homobevegelsens kamp for kjønnsnøytral ekteskapslov. I stedet for å diskutere om homofile burde ta del i en historisk heterofil institusjon, skiftet retorikken til å understreke at ethvert enkeltmenneske burde ha rett til de samme valgmulighetene. Denne argumentasjonslinjen ble også reflektert i diskusjonen rundt homofiles rett til adopsjon og inseminasjon, som fremsto som et tydeligere og viktigere krav på 2000-tallet. Det å få barn ble beskrevet av blant annet Mona Jacobsen, som satt i styret i LLHs Homofile og barn-gruppe, som en menneskerett.²⁴¹ Selv Gerd Brantenberg var forkjemper for at lesbiske og heterofile kvinner burde ha likhet for

²³⁸ Stein Lillevolden, «Jeg kjeder meg sånn», *Blikk* no. 8 (august 1999): 10.

²³⁹ Tor Levin Hofgaard, «På tide å bryte fri», *Blikk* no. 9 (september 1998): 32.

²⁴⁰ Tor Levin Hofgaard, «På tide å bryte fri», *Blikk* no. 9 (september 1998): 32.

²⁴¹ Lillian Jensen, «En menneskerett å få barn», *Blikk* no. 1 (januar 2000): 7.

loven når det gjaldt adgang til prøverørsbefruktning, selv om hun riktignok «hadde foretrukket om denne likheten kom i form av at ingen hadde rett til å få barn ved hjelp av inseminasjon.»²⁴² Brantenberg beholdt den samme tilnærmingen til ekteskapet og partnerskapet. Til tross for at hun selv ikke hadde tro på ekteskapet – hun mente at institusjonen ikke egnet seg for kjærlighet, og så mye lidelse i ekteskapet – kjempet hun til slutt for homofiles rett til partnerskap: «Fordi homofile bør ha samme rett til å gjøre noe så dumt.»²⁴³ Denne energien videreførte Christian Bjørnæs, som fastslo at homobevegelsen ikke kunne la være å kjempe for like rettigheter fordi det var uenighet om hvorvidt disse rettighetene var universelt fordelaktige:

Prinsippet må være at lesbiske og homofile skal ha rett til å begå nøyaktig de samme feilene som heterofile. Og det er ikke nødvendigvis feil for homofile å gjøre karriere i forsvaret eller kirken, eller å skaffe seg barn. Men noen synes det. Og heldigvis finnes det opposisjon, uenighet og opprør i de homofiles rekker også. Men det ville bære veldig galt av sted om noen formyndere skulle sitte å [sic] bestemme hvilke rettigheter som var til det gode, og dermed verdt kjempe for, og hvilke som var dumme, og ergo ikke skulle kjempes for. Vi kan ikke ha rettighetssensus. Alle homser og lesber er forskjellige – med forskjellige behov og ulike forventninger til livet. Det må respekteres.²⁴⁴

Utgangspunktet til Bjørnæs var dermed prinsippet om at likeverd burde medføre like rettigheter. Samtidig understreket han at det var fordelaktig å diskutere hva rettighetene medførte, og at adgang til for eksempel kirka og militæret ikke betydde at man nødvendigvis måtte utnytte seg av muligheten: «Retten til å stikke hånden inn i et vepsebøl inneholder intet imperativ om å faktisk gjøre det.»²⁴⁵

Til tross for konsensusen om at homofile og heterofile var likeverdige, og relativt bred enighet om at dette burde medføre likhet for loven, forble skepsisen for hva denne politikken ville medføre. I forbindelse med retten til å ha barn, så representanter for den alternative fløyen av bevegelsen tendenser til at barnepresset som heterofile opplevde nå ble overført på homofile, og at barnløshet ble sykeliggjort og følgelig betraktet som noe som måtte kureres. *Blikk*-redaktør Lillian Jensen ønsket som Brantenberg at homobevegelsen skulle si nei til inseminasjon for alle kvinner, og var sterkt kritisk til det økende barnepresset:

²⁴² Lillian Jensen, «Et godt liv uten barn», *Blikk* no. 1 (januar 2000): 6.

²⁴³ Bodil Fuhr, «En moden treåring ser fremover», *Aftenposten*, 25.10.2001.

²⁴⁴ Christian Bjørnæs, «Må vi dette?», *Blikk* no. 10 (oktober 2002): 4.

²⁴⁵ Christian Bjørnæs, «Må vi dette?», *Blikk* no. 10 (oktober 2002): 4.

Gradvis har vi sett tendensene til at denne heterosykdommen er smittsom. At vissheten om at vi må ha barn for å være fullverdige mennesker også har begynt å smitte over på homobefolkningen. Sykdommens kjerne er følelsen av at det er viktigere å skape nytt liv enn å forsøke å gjøre det beste ut av det livet man allerede har. At det å formere seg er vår viktigste funksjon i livet.²⁴⁶

Selv uten en direkte debatt om samliv og ekteskap, kan man se spor av den samme retorikken i behandlingen av andre sentrale spørsmål, samt mer generelle diskusjoner om bevegelsens hensikt og framtid. I dette tilfellet var Jensen klar over at mange lesbiske ønsket å få tilgang til inseminasjon – hun hadde selv skrevet intervjuet med Mona Jacobsen som ble nevnt tidligere – men argumenterte likevel for at det var viktigere for bevegelsen å kjempe mot majoritetssamfunnets konformitetspress. Siri Kvalheim understreket under et innlegg på et temamøte i LLHs Oslo-region at organisasjonens hensikt var å «kjempe for retten til å være annerledes, ikke for å bli akseptert som nesten helt normale.»²⁴⁷ Dette knyttet hun til de «normale» homofile – altså de som til forveksling kunne tas for å være heterofile – gjerne ble sett på som mer verdt enn de som tydeligere brøt med samfunnets normer.²⁴⁸

I en tid hvor partnerskapet vant terreng blant homofile og flere i miljøet fryktet at dette ville føre til mindre rom for alternative samlivsformer, satte *Blikk* i 2003 søkelys på hvordan homofile og lesbiske valgte å bo når kjernefamiliemodellen ikke fungerte. Gjennom «Slik bor vi»-serien fikk leserne blant annet møte femti år gamle Aimée Malthe Harnes, som sammen med en annen enslig person og tre barnefamilier slo seg ned på en felles eiendom på Nesodden på slutten av 1980-tallet. Rundt et felles tun bodde de fem enhetene i separate hus, og de fungerte som en utvidet familie. Etter å ha vært «seriemonogam» i fire forhold avsluttet Harnes sitt siste forhold tidlig på 1980-tallet; siden det holdt hun seg unna «vanlige forhold», og trodde ikke på «den romantiske hollywoodske klisjékjærligheten.»²⁴⁹ Harnes beskrev sin egen sivilstatus som «ene-stående», og erklærte at annet enn «tunbarna» kom hun ikke til å få barn.²⁵⁰

²⁴⁶ Lillian Jensen, «Smittsom heterosykdom», *Blikk* no. 1 (januar 2000): 34.

²⁴⁷ Siri Kvalheim, «Homokampen inn i år 2000», *Medlemsposten* no. 1 (1999).

²⁴⁸ Siri Kvalheim, «Homokampen inn i år 2000», *Medlemsposten* no. 1 (1999).

²⁴⁹ Elin Nygård, «Vennene på tunet», *Blikk* no. 9 (september 2003): 38.

²⁵⁰ Elin Nygård, «Vennene på tunet», *Blikk* no. 9 (september 2003): 40.

Heteronormativitetsutfordring under nytt banner

Etter tusenårsskiftet startet LLH en fornyelsesprosess som skulle utvide organisasjonens målgruppe og revitalisere bevegelsen. I 2003 forklarte daværende leder Tore Holte Follested at LLH fortsatt bar preg av at organisasjonen oppsto som resultat av sammenslåingen av DNF-48 og FHO, og han så et akutt behov for å revidere arbeidsmetoder og politisk plattform for å sørge for at bevegelsen ikke sakkert fart og stivnet. Derfor sendte landsstyret ut et høringsforslag som omfattet både navneendring og en utvidelse av målgruppen til å inkludere «alle som føler seg skeive», ikke bare lesbiske og homofile.²⁵¹

Samtidig som homofile kom ut av skapet og inn i samfunnet, økte forventningene til hvordan de skulle tilpasse seg deres økte muligheter. I 2003 foreslo Stine Helena Svendsen, som var AU-medlem i LLH Landsstyret, og Jon Reidar Øyan, som ledet LLH-Oslo og året etter ble valgt til leder av LLH, at den skeive bevegelsen måtte gå til angrep på heteronormativiteten for å skape en slagkraftig bevegelse. De håpet at et prosjekt for skeivt mangfold og en utfordring av «alle de begrensede forventningene til mennesker som vi til daglig tar for gitt» ville skape debatt og engasjere både daværende og fremtidige medlemmer av bevegelsen.²⁵²

Vårt mål er at flest mulig mennesker skal ha mest mulig frihet til å leve ut sin seksualitet og sine kjønnsuttrykk tuftet på egne valg, så lenge disse er basert på likeverd og samtykke. For å nå dette målet føler vi at det ikke er nok å synliggjøre homoseksualiteten som et alternativ til heteroseksualiteten. Vi vil skape mer enn en ekstra pakkelsning, og mener at man er nødt til å gå til angrep på det som faktisk begrenser folk, heteronormativiteten.²⁵³

Med en slik tilnærming ville LLH utvide sitt prosjekt til å inkludere mer enn «en identitetsbasert rettighets- og synliggjøringskamp for lesber og homser», og utfordre heteronormativitetens begrensede innvirkning på folks liv.²⁵⁴ Mens LLH slet med rekruttering, opplevde datterorganisasjonen Skeiv Ungdom tilstrømming av medlemmer fra hele landet. Skeiv Ungdoms leder, Kari Helene Skog, hadde tro på at en satsing på skeiv politikk kunne redde LLH sitt engasjement, og attribuerte mye av ungdomsorganisasjonens suksess til dens skeive perspektiv, som hun mente bidro til medlemmenes følelse av å kjempe en frihetskamp.²⁵⁵

²⁵¹ Christian Bjørnæs, «LLH fornyer seg», *Blikk* no. 12 (desember 2003): 15.

²⁵² Stine Helena Svendsen og Jon Reidar Øyan, «Forandring fryder?», *Blikk* no. 12 (desember 2003): 19.

²⁵³ Stine Helena Svendsen og Jon Reidar Øyan, «Forandring fryder?», *Blikk* no. 12 (desember 2003): 19.

²⁵⁴ Stine Helena Svendsen og Jon Reidar Øyan, «Forandring fryder?», *Blikk* no. 12 (desember 2003): 19.

²⁵⁵ Lillian Jensen, «- LLH må bli skeivere», *Blikk* no. 6 (juni 2006): 10.

Allerede i 2004 la Sosialistisk Venstreparti frem et forslag om en kjønnsnøytral ekteskapslov. Denne ble imidlertid avvist av LLH fordi de mente at forarbeidet ikke var godt nok, og dessuten tvilte på at forslaget ville få gjennomslag i Stortinget. Som avtroppende leder av LLH foreslo Follestad at en utredning ville være en bedre løsning.²⁵⁶ Artikkelen i *Blick* som opplyste om denne hendelsen fikk stå uimotsagt. Gjennom artikkelen uttrykte LLH sin støtte til forslaget intensjon – altså innføring av kjønnsnøytral ekteskapslov – og artikkelen problematiserte ikke ekteskapet utover at det ikke var politisk flertall for likestilt ekteskap på Stortinget. Mangelen på direkte motstand i tidsskriftet kan tyde på bred støtte for innføring av en kjønnsnøytral ekteskapslov, men betyr ikke nødvendigvis at bevegelsen hadde nådd en konsensus om spørsmålet. Som nevnt tidligere opplevde *Blick* en nedgang i antall leserinnlegg og dermed hvor mange som ønsket og fikk muligheten til å uttrykke sitt perspektiv i publisert form. Den meningsutvekslingen mange tidligere var avhengige av tidsskriftene for å oppnå, kunne i en tid med mer åpenhet skje i andre arenaer. Det er også mulig at ekteskapskritikerne enten anså kampen som tapt, eller at det var høyere terskel for å uttrykke sin motstand offentlig fordi de fryktet å bli utstøtt av et miljø som i stor grad ønsket tilgang til ekteskapet.

Til tross for at den organiserte skeive bevegelsen, representert av LLH, var på stødig kurs mot ekteskapet, hadde ikke ekteskapskritikken forsvunnet. Litteraturviter Nils Axel Nissens fremstilling av ekteskapet i et debattinnlegg i *Dagbladet* kunne til forveksling ligne perspektivene som rådet på 1970-tallet. Innlegget startet med en erkjennelse av at mange homofile og lesbiske hadde et dypt og oppriktig ønske om å gifte seg, og at han av hensyn til disse burde latt være å kommentere på ekteskapet, men hans prinsipielle motstand mot institusjonen måtte likevel uttrykkes. Ekteskapet, sammen med statskirken og kjernefamilien, ble beskrevet som «falleferdige hus» som homofile og lesbiske kjempet for å komme inn i. Nissen satte spørsmålsteget ved hvorvidt adgang til ekteskapet var verdt det arbeidet som ble nedlagt:

I et samfunn hvor det fortsatt er vanskelig for ungdommer å få saklig, oppdatert og nyansert informasjon om homoseksualitet, hvor vi så vidt har fått øynene opp for homofile innvandreres situasjon, hvor det foregår vold, trakassering, diskriminering og usynliggjøring på daglig basis, og hvor en langt større andel av homofile og lesbiske enn befolkningen for øvrig sier de har prøvd å ta sitt eget liv, kan man spørre seg: Hvem er det egentlig som har

²⁵⁶ Christian Bjørnæs, «SV og LLH uenige om ekteskapsforslag», *Blick* no. 6/7 (juni/juli 2004): 15.

gjort adopsjon og kirkebryllup til førsteprioritet? Drømmer vi alle om ektefelle, rekkehus, bikkje, bil og unger?²⁵⁷

Med andre ord mente Nissen at det var viktigere saker å kjempe for enn ekteskapet, som han hevdet uansett bare ville være aktuelt for en liten del av den homofile befolkninga: «Mens de mest ressurssterke homse- og lesbeparene stormer opp kirketrappen og over babybarrikadene, øker avstanden til de svakest stilte homofile og lesbiske dag for dag.»²⁵⁸ Nissen erkjente at den norske homobevegelsen hadde kommet langt med å rive ned de formelle stengslene, men savnet mer målrettet arbeid med de usynlige strukturene som hindret fri livsutfoldelse, blant annet hverdagshomofobi og fordommer. Han trakk også skarpe skillelinjer mellom hans egen kritikk av ekteskapet, og den kritikken av likestilt ekteskap forfektet av kristenfundamentalister og høyresiden:

De vil gi det heterofile ekteskapet en privilegert stilling. Jeg vil nedlegge ekteskapet som institusjon. De vil verne om den tradisjonelle kjernefamilien. Jeg vil dyrke frem et mangfold av singel- og samlivsformer, hvor frivillig barnløshet og livet som enslig er like verdifullt og akseptert som A4-tilværelsen i kjernefamilien. Sånn sett har det homofile establishment og ekteskapsforkjemperne atskillig mer til felles med de (verdi)konservative i dette spørsmålet enn jeg har.²⁵⁹

Nissens siste påstand i dette sitatet er særlig interessant, fordi kampen for skeives rett til ekteskap vanligvis anses som et tegn på progressivitet. Derimot vendte Nissen argumentet ved å hevde at ekteskapsforkjemperne egentlig var mer konservative fordi de forfektet en gammeldags samlivsform i stedet for å avvikle det eksisterende systemet: «La oss heller kjempe for å avskaffe ekteskapet som samfunnsinstitusjon fremfor å slippe en liten gruppe allerede privilegerte homser og lesber inn i varmen. La oss kjempe for individbaserte rettigheter og likestilling fremfor å gi flere rettigheter til par som allerede har de fordelene som følger med et såkalt forpliktende forhold.»²⁶⁰ Nissen føyet seg dermed i rekken av homoaktivister som ville at homofile skulle omfavne sin annerledeshet og bruke den til å utfordre eksisterende normer og institusjoner som ikke lenger tjente et bredere og mer mangfoldig samfunn.

Nissen fikk motsvar i *Blikk* av Håkon Haugli og Kenneth Elvebakk fra Arbeiderpartiets homonettverk. De mente det var «feil å sette lovgivning og holdninger opp mot hverandre»,

²⁵⁷ Nils Axel Nissen, «Lov og rett i homo-Norge», *Dagbladet*, 22.06.2022.

²⁵⁸ Nils Axel Nissen, «Lov og rett i homo-Norge», *Dagbladet*, 22.06.2022.

²⁵⁹ Nils Axel Nissen, «Lov og rett i homo-Norge», *Dagbladet*, 22.06.2022.

²⁶⁰ Nils Axel Nissen, «Lov og rett i homo-Norge», *Dagbladet*, 22.06.2022.

og refererte til partnerskapsloven som den mest betydningsfulle enkelthendelsen med tanke på positive holdningsendringer til homofili.²⁶¹ Videre kalte de Nissens bekymring for hvordan arbeidet med ekteskapsloven ville ta vekk fra viktigere spørsmål «uhistorisk», og poengterte at man ikke kunne forvente at homofile først skulle gifte seg når samfunnet var fri for all homofobi. Haugli og Elvebakk så ingen motsetning mellom ekteskapsloven og alternative samlivsformer:

Vi deler ikke Nissens angst for at homofile skal velge et A4-liv på bekostning av kampen for et mer mangfoldig samfunn. For oss er det befriende at mennesker velger og tenker forskjellig. Mangfold er verdifullt og en viktig drivkraft i samfunnet. Men fortsatt har homofile forhold annenrangs status i Norge. Derfor er vi glade for at Arbeiderpartiet helhjertet går inn for en kjønnsnøytral ekteskapslov. En slik lov vil gi homser og lesber mulighet til å gifte seg med den de elsker.²⁶²

Gjennom dette sitatet kom en fundamental uenighet angående mangfold til syne. Både Nissen og Haugli og Elvebakk var forkjempere for et mangfoldig samfunn, men de var uenige om hvorvidt likekjønnet ekteskap ville bidra til dette mangfoldet. På den ene siden kunne likestilt ekteskap føre til at gifte skeive ble verdsatt foran ugifte, og følgelig en devaluering av alternative samlivsformer og enslige. Dette kunne medføre at flere ville føle seg presset til å innrette sitt liv etter ekteskapets rammer for å bli akseptert, både innad i bevegelsen og i det større samfunnet. På den andre siden kunne man se på ekteskapet som en naturlig del av samlivsmangfoldet, og ekteskap ville gi likekjønnede par større rom til å feire sin kjærlighet. Med andre ord kunne ekteskapet sees på som en konservativ kraft i samfunnet som begrenset folks frie livsutfoldelse, eller en naturlig del av samlivsmangfoldet. Sosiologen Agnes Bolsø kommenterte også på denne problemstillingen; hun fremhevet at homopolitikken hadde kjempet fram viktige rettigheter, men samtidig «disiplinert homser og lesber til å bli normale innenfor rammen av den tradisjonelle familien.»²⁶³ Angående likestilt rett til ekteskap hadde hun dette å si:

Retten til homoekteskap høres bra ut, men det er like viktig å stille spørsmål ved et samfunn som holder på ekteskapet som den beste modell for å leve sammen. Og hvilken forståelse av familie og ekte kvinner og menn ligger bak kravet om egg og sæd til alle? Det ser nesten ut som at den største homopolitiske innsatsen som foregår i Norge i dag, er tilpasningen til et

²⁶¹ Håkon Haugli [Haugli] og Kenneth Elvebakk, «Ingen skal tvangsgiftes, Nissen», *Blikk* no. 8 (august 2005): 7.

²⁶² Håkon Haugli [Haugli] og Kenneth Elvebakk, «Ingen skal tvangsgiftes, Nissen», *Blikk* no. 8 (august 2005): 7.

²⁶³ Agnes Bolsø, «Institusjonskritisk homopolitikk», *Blikk* no. 9 (september 2007): 22.

høyst konvensjonelt og konservativt familiemønster. Det er uklart om homoenes nye familiedannelser endrer familien som institusjon. Skal vi heller utvikle en familie- og vennskapspolitikk som er mer inkluderende? [...] Det er etter mitt syn kommet til et punkt der kravene om likebehandling og rettferdighet for homoseksuelle fungerer stabiliserende på den eksisterende orden.²⁶⁴

Bolsø uttrykte dermed ikke direkte motstand til kjønnsnøytral ekteskapslov, men hun satte spørsmålstegn ved hvorvidt underbyggingen av ekteskapet ville forsterke det konservative familiemønsteret, i stedet for å rokke ved det tradisjonelle ekteskapets fundament.²⁶⁵

På tampen av 2005 tok *Blick* temperaturen på ekteskaps spørsmålet blant skeive ved å stille seks homofile og lesbiske to spørsmål: «1) Vil du ha kjønnsnøytral ekteskapslov? 2) Hvorfor skal homofile adoptere en heterofil livsstil?»²⁶⁶ Uten noen informasjon om hvordan de seks intervjuobjektene ble uttalt er det vanskelig å si om de var tilfeldige, om de var ment å representere enten en viss del av bevegelsen eller være representative for et spektrum. Aldersspennet var forholdsvis lite, med den yngste på 21 år og den eldste 36 år; fire deltakere var samboere (to av dem med hverandre), mens én var singel og én separert. Til spørsmålet om de ønsket kjønnsnøytral ekteskapslov svarte fem av deltakerne klart og tydelig *ja*, og alle fremhevet likestilling og like rettigheter som begrunnelse for svaret sitt. Den siste stilte seg noe tvilende på grunn av biskopenes utsagn om at de ikke ville følge en slik lov, men mente til syvende og sist at en kjønnsnøytral ekteskapslov var nødvendig så lenge Norge hadde statskirke. Svarene til det andre spørsmålet om homofiles adopsjon av en heterofil livsstil kan kort oppsummeres med en av deltakernes utsagn: «De som har lyst, skal få lov.»²⁶⁷ Det var en generell enighet om at homofile kunne være like «normale» som heterofile, og at det var like legitimt å velge et såkalt A4-liv som å bryte med gjeldende normer for samliv.²⁶⁸

Samtidig som de fleste forfektet retten til fritt å velge samlivsform og hvilke samfunnsnormer man ønsket å etterleve, var det en bekymring for at homonormativitet ville føre til lavere takhøyde for alternative livsformer. Kaja Glenne Lund, som var journalist i RadiOrakel og aktivist i Oslo Queer, skrev i *Blick* om hvordan hun følte seg presset til å leve innenfor homo-

²⁶⁴ Agnes Bolsø, «Institusjonskritisk homopolitikk», *Blick* no. 9 (september 2007): 22.

²⁶⁵ Agnes Bolsø, «Institusjonskritisk homopolitikk», *Blick* no. 9 (september 2007): 22.

²⁶⁶ Camilla Karlsen, «Men vil vi giftes?», *Blick* no. 11 (november 2005): 7. – De seks deltakerne var Elin Tandberg (21, samboer), Hege Kristin Andersen (23, samboer med Lilleheil), Stine Janita Ramsland (21, singel), Håkon Haugli (36, samboer), Unn-Bente Pedersen (32, separert), og Eva Linn Lilleheil (25, samboer med Andersen).

²⁶⁷ Camilla Karlsen, «Men vil vi giftes?», *Blick* no. 11 (november 2005): 7.

²⁶⁸ Camilla Karlsen, «Men vil vi giftes?», *Blick* no. 11 (november 2005): 7.

/heteronormative rammer. Lund var 38 år gammel, og fornøyd med å være barnløs og ikke ha samboer, men følte likevel at det ble vanskeligere å slik desto eldre hun ble på grunn av press utenfra om å tilpasse seg resten av samfunnet:

Hva skjedde med kampen for å være annerledes? Retten til å velge og være skeiv? Per dags dato, desember 2012, har vi oppnådd nesten alle våre krav om rettigheter. Men jeg føler at vi mistet noe på veien. I suget og iveren etter å bli anerkjent på lik linje med flertallet, opplever jeg at vi mistet lysten til å leve på tvers av normene.²⁶⁹

Ifølge Lund hadde den skeive bevegelsen mistet sine normoverskridende ambisjoner i jakten på juridisk likestilling. Minoriteten måtte ofte fremheve likhetene med majoriteten for å få gjennomslag for sin politikk

Like før kjønnsnøytral ekteskapslov ble innført i 2009 uttalte Kim Friele seg om den nært forestående lovendringen gjennom et intervju i *Dagsavisen*. Friele var på dette tidspunktet ikke en aktiv lobbyist, men hun var fortsatt en viktig stemme i bevegelsen. Gjennom intervjuet kritiserte Friele det konformitetsjaget hun mente eksisterte blant unge, og uttrykte sitt ønske om å få beholde sin «siste rest av annerledeshet».²⁷⁰ Friele holdt også fast ved sine idealer om blant annet ensliges rettigheter, og mente at lovforslaget ikke gikk langt nok: «Vi kunne sett på hele feltet: Hvem trenger hvilken regulering? Hva er nødvendig å regulere? Og da inkluderer jeg enslige med barn, heterofile samboende med barn, altså, hele greia, med mine barn og dine barn og våre barn. Det jeg ønsker meg, er en nøytral, 'kongelig norsk samlivslov'!»²⁷¹ Da den kjønnsnøytrale ekteskapsloven ble vedtatt, og registrerte partnere kunne velge enten å beholde partnerskapet eller omgjøre det til et ekteskap, valgte Friele og partneren å beholde sitt partnerskap. Friele forklarte at dette hadde både ideologiske og kvinnepolitiske årsaker: hun var motstander av det tradisjonelle ekteskapets kristne forankring, og mente at ekteskapet burde representere en avtale mellom individene og samfunnet, uten kirkas innblanding. Av den grunn ønsket Friele helst at partnerskapet skulle fortsette å være et alternativ for de som ikke ønsket å inngå ekteskap.²⁷² Frieles ønske om å bevare annerledesheten fikk gjenklang hos Gerd Brantenberg, som kommenterte at hun synes homolivet var blitt «litt vel borgerlig» når hun sammenliknet med tidligere: «I 70-årene dreide ikke kampen seg om å lage sosiale konstellasjoner som er akkurat lik det heteroseksuelle

²⁶⁹ Kaja Glenne Lund, «Jeg vil ha mer», *Blikk* no. 12 (desember 2012): 23.

²⁷⁰ Hanne Mauno, «Homodronninga», *Dagsavisen*, 07.06.2008.

²⁷¹ Hanne Mauno, «Homodronninga», *Dagsavisen*, 07.06.2008.

²⁷² Reidar Egenbak og Margarethe Standberg, «Slik feirer de dagen», *Blikk* no. 8 (august 2013): 19.

ekteskapet. Den gangen sto det å lage kollektive bofellesskapet sentralt. Jeg likte godt den gamle partnerskapsloven og det å skulle beholde annerledesheten.»²⁷³

Samlivsspørsmålet opptok mindre og mindre plass i *Blikk*, mens barn og familieliv stadig ble viktigere temaer. I en artikkel om barnespørsmålet uttalte samlivsterapeuten Edel Rønning at et av de mest sentrale spørsmålene for skeive par var om hvorvidt de skulle ha barn, og hun mente at skeive par befant seg «i en mellomfase og ikke har vent seg helt til de økende mulighetene og forventningene til det å få barn.»²⁷⁴ Skeive par sto altså foran valgmuligheter de tidligere ikke hadde hatt til like stor grad. Psykologen Asle Offerdal delte Rønnings observasjoner; mens komme-ut-problematikken hadde dominert ti år tidligere, sto nå ønsker og planer om å få barn høyt på agendaen. Offerdal opplevde også å møte skeive par som hadde ønsker om barn og stabile forhold, men som samtidig var redde for å omfavne konvensjonelle livssituasjoner i frykt «for å bli A4 og kjedelige».²⁷⁵

Den kjønnsnøytrale ekteskapsloven, til tross for sin kontrovers, representerte en juridisk seier og ble fremstilt som et viktig steg framover. Da *Blikk* skulle oppsummere perioden 2000-2009 med hjelp fra 17 kjente homopionerer, fremhevet 12 av intervjuobjektene ekteskapsloven som en av de viktigste homosakene dette tiåret.²⁷⁶ Bekymringen for at bevegelsens støtte til ekteskapet ville føre til assimilering og mindre plass for alternative samlivsformer vedvarte, men generelt sett var det en konsensus om at skeive burde ha samme rett til ekteskap som resten av befolkningen, selv blant de som ikke selv ønsket å gifte seg.

Homofile og kirka

Med skeives inntreden i partnerskapet og senere ekteskapet ble bevegelsens forhold til kirka et viktig tema. Etter partnerskapslovens vedtakelse ble flere prester etter hvert åpne for å delta ved partnerskapsseremonier, til tross for manglende sentralbestemt opplegg for velsignelsen. Presten Trygve Natvig beskrev den kirkelige arenaen som det siste store hinderet for virkelig aksept av homofile som en ressurs og en naturlig del av samfunnet, i stedet for et problem som måtte løses.²⁷⁷ Til tross for at partnerskapsloven var vedtatt og innført, eksisterte det

²⁷³ Margarethe Standberg, «Opp alle julens homofile», *Blikk* no. 12 (desember 2011): 13.

²⁷⁴ Kjersti Eidem Dyrhaug, «Skal vi ha barn?», *Blikk* no. 2 (februar 2011): 33.

²⁷⁵ Kjersti Eidem Dyrhaug, «Skal vi ha barn?», *Blikk* no. 2 (februar 2011): 34.

²⁷⁶ «Homo10året: 2000-2009», *Blikk* no. 1 (januar 2010).

²⁷⁷ Trygve Natvig, «Partnerskap i kirke og samfunn», *Blikk* no. 11 (november 1994): 34.

fortsatt en følelse av at homobevegelsen måtte beskytte loven mot de som ønsket å reversere den, da særlig kirka og Kristelig Folkeparti.²⁷⁸

Forholdet mellom homofile og kirka var komplekst, blant annet fordi mange homofile var selv del av kirka. Til tross for kirkas tradisjonelle syn på homofilt samliv fikk Siri Sunde, som var en frontfigur for Åpen Kirkegruppe, en vikariatstilling som prest i Ringsaker menighet. Hun mente at hennes lesbiske identitet høynet hennes kvalifikasjoner for prestjobben fordi hun hadde måttet kjempe for den, og ville ikke «gi undertrykkerne rett» ved å gi slipp på prestedrømmen. Samtidig erkjente hun at det ville være vanskelig å forbli i stillingen lenge dersom det gjorde at hun ikke kunne inngå partnerskap.²⁷⁹ I motsetning til tidligere, da mange agiterte for at homofile skulle melde seg ut av kirka i protest, var det nå flere som oppfordret homofile til å stå fram i menighetene sine og gjøre seg synlige der, i håp om å endre negative holdninger.²⁸⁰

Konfrontasjonene mellom den skeive bevegelsen og kirka fortsatte, både på organisasjons- og individnivå. I 2007 vedtok LLH et «krav om at statskirken ikke skal få fortsette å diskriminere homofile hvis stat og kirke ikke skal skilles.»²⁸¹ Til tross for denne sterke stillingen til statskirken, var LLHs nestleder Gro Sibeko klar på at en felles ekteskapslov med mangler, for eksempel at skeive ikke fikk vigselfrett, var å foretrekke dersom alternativet var å ikke få innført kjønnsnøytral ekteskapslov. Sibeko fastslo videre at ekteskapsloven var LLHs førsteprioritet, og at «organisasjonen i første omgang [har] prioritert å bruke alle ressurser i arbeidet for en felles ekteskapslov.»²⁸² Det var også enkeltindivider som utfordret kirka. I 2006 ble det første lesbiske paret viet i Nidaros bispedømme, da Halldis Monsø og Ann-Marie Ringberg inngikk partnerskap og fikk velsignelse av en prest i Bakke Kirke. Separat var verken partnerskapsinngåelsen eller velsignelsen noe nytt; som beskrevet tidligere i oppgaven hadde prester velsignet skeive par tidligere. Det som skapte reaksjoner, var at en dommer var tilstede i kirkerommet og at partnerskapet ble inngått inne i selve kirken.²⁸³ Monsø og Rindberg, som ønsket et kirkelig bryllup på grunn av «tro, tradisjon og homokamp»,²⁸⁴ og

²⁷⁸ Vigdis Johansen og Vår Benum, «Par på rett kurs», *Løvetann* 18, no. 3 (1995): 8.

²⁷⁹ Lillian Jensen, «Siri fikk prestjobb», *Blikk* no. 5 (mai 1995): 3.

²⁸⁰ Lillian Jensen, « - Vi må delta i menighetene», *Blikk* no. 5 (mai 1995): 4.

²⁸¹ Kjersti Eidem Dyrhaug, «LLH stiller krav til statskirken», *Blikk* no. 3 (mars 2007): 9.

²⁸² Kjersti Eidem Dyrhaug, «LLH stiller krav til statskirken», *Blikk* no. 3 (mars 2007): 9.

²⁸³ Siri Gellein, «JA, sa begge brudene», *Adresseavisen*, 10.06.2006.

²⁸⁴ Siri Gellein, «JA, sa begge brudene», *Adresseavisen*, 10.06.2006.

«Den homohistoriske vielsen mellom de ulydige brudene [...] [førte] til full oppvask mellom biskopen og prestene i Nidaros bispedømme.»²⁸⁵

Med innføringen av kjønnsnøytral ekteskapslov ble diskusjonen om skeives mulighet til å gifte seg i kirka gjenopptatt. I motsetning til den tidligere kritikken av kirka som institusjon og oppfordringer til homofile om å melde seg ut,²⁸⁶ var det lite til ingen offentlig debatt i den skeive bevegelsen om hvorvidt likekjønnede par burde ha lov til å inngå sitt ekteskap i kirka. I motsetning til tidligere endringer i forbindelse med samlivsregulering, besto de fleste artiklene om dette temaet i *Blikk* av rapporter om hvordan prosessen foregikk og hvor nærliggende kirkelig ekteskapsinngåelse lå i framtiden. I september 2015 ble skeive oppfordret til å bruke stemmeretten sin ved årets kirkevalg, hvor Åpen folkekirke stilte til valg med løfte om å jobbe for at skeive skulle få gifte seg i kirka. Gard Realf Sandaker-Nielsen, leder i Åpen folkekirke, understreket viktigheten av å få slutt på kirkas diskriminering mot skeive, og slo fast at «Det er viktig at ingen skal måtte velge mellom tro og kjærlighet.»²⁸⁷ Som kjent fikk Åpen folkekirke gjennomslag for sitt krav, og natt til 1. februar 2017 ble Kjell Frølich Benjaminsen og Erik Skjelnæs det første homofile paret som fikk gifte seg i kirka. Skjelnæs uttrykte sin glede overfor *Dagbladet* før vielsen: «Vi har ikke et sekund å miste, både fordi jeg har rundet 70 og alle som håpet på et slikt vedtak, har ventet i veldig mange år. Mange har falt bort underveis, men nå er det ingen grunn til å vente lenger for alle som har sett fram til denne muligheten, inkludert oss selv.»²⁸⁸

Tiden umiddelbart etter innføringen av partnerskapsloven var preget av debatt om loven, samtidig som mange fryktet for bevegelsens framtid når det ikke var tydelige juridiske målsetninger å kjempe for annet enn adopsjon, fordi kjønnsnøytral ekteskapslov ennå ikke ble ansett som en mulighet og derfor ikke en prioritering. Til tross for at det fortsatt var noe debatt om ekteskap og alternative samlivsformer, ble dette mindre og mindre etter hvert som tiden går. Da LLH begynte aktivt å arbeide for ekteskapet fikk dette få reaksjoner i tidsskriftet *Blikk*, som enten kunne tyde på bred enighet, eller at motstanderne anså det som uunngåelig. A4-livet ble ønsket velkommen av mange, men noen følte på konformitetspress og ønsket mer takhøyde for alternative samlivsformer. Den skeive bevegelsen kom i konflikt med kirkas

²⁸⁵ Anette Wahlstrøm, «De ulydige brudene», *Blikk* no. 7/8 (juli/august 2006): 18.

²⁸⁶ Se for eksempel Claus Drecker, «Homofile ut av statskirken!» *Fritt Fram* 2, no. 3 (1975): 14-15.

²⁸⁷ Betzy A. K. Thangstad, «Bruk stemmeretten din!» *Blikk* no. 9 (september 2015): 22.

²⁸⁸ Reidar Engesbak og Betzy A. K. Thangstad, «Endelig kirkebryllup!» *Blikk* no. 3 (mars 2017): 22.

konservative elementer da de krevde at likekjønnede par måtte få muligheten til å gifte seg i kirka, men basert på utgavene av *Blikk* som kom ut i denne perioden var dette et relativt urpoblematisk tema innad i bevegelsen.

Konklusjon

Utviklingen fra en bred samfunnskritisk konsensus mot det tradisjonelle ekteskapet til omfavelse av ekteskap i kirken skjedde over flere tiår i takt med endrede samfunnsvilkår og bevegelsens skiftende syn på sin rolle i samfunnet. Denne oppgaven har undersøkt denne utviklingen fra 1973 til 2016, med særlig blick på aktørene som motsatte seg utviklingen fra ønske om «revolusjon» til aksept og omfavelse av «evolusjon».

Homobevegelsen kom ut av det metaforiske skapet da § 213 ble opphevet tidlig på 1970-tallet, og de radikale strømningene i samfunnet skapte grobunn for en homopolitikk som avslø assimilering inn i etablerte normer og institusjoner. Da Forbundet i 1973 sa *nei* til ekteskapet på bakgrunn av at ekteskapet diskriminerte mot enslige og fungerte undertrykkende på kvinner, la Forbundet en tydelig solidaritetslinje som grunnlag for sin politikk. Aksept for alternative samlivsformer og «papirløse» forhold var en viktig sak i denne perioden. Ekteskapsforkjemperne møtte i denne perioden mye motgang fra Forbundets ledelse, og måtte kjempe for å bli ansett som legitime medlemmer av bevegelsen. Det oppsto et skille mellom dem som ønsket å gli mer eller mindre umerket inn i samfunnet, og de som ville bruke sin identitet og bevegelse til å reformere det eksisterende systemet.

Det første steget tatt mot likestilling med heterofile samliv skjedde i 1981, da Forbundet gikk inn for lovregulering av homofile samliv for å minske rettighetsforskjellene mellom heterofile og homofile par. Gjennom arbeidet med partnerskapsloven kom FHO og DNF-48 nærmere hverandre, og de slo seg sammen før loven var vedtatt. AIDS-epidemien kom også til Norge på 1980-tallet, som medførte diskusjoner om samlivsformer. Særlig det å ha mange ukjente partnere ble et omdiskutert tema, og smittefaren ble av noen brukt som argument for innføring av samlivsregulering for homofile, fordi det kunne oppfordre til stabile parforhold. Samtidig var debatten langt fra å være avgjort. Den samfunnskritiske posisjonen som ikke bare mente at homofile og lesbiskes samlivsformer var vært å forsvare, men holdt dem som et ideal, holdt seg sterk i deler av bevegelsen.

Da partnerskapsloven ble innført i 1993 var det til spredte reaksjoner; mange gledet seg og inngikk partnerskap, men det eksisterte også motstand mot loven som noen mente ville føre til et assimileringsspress, samt en frykt for at homobevegelsen ville miste sin mobiliseringskraft uten én felles symbolsak. I takt med at skeive ble mer aksepterte i samfunnet var det flere som ble komfortable med å oppfylle forventningene til samliv og familie som ble lagt på skeive. Samtidig reagerte noen på at skeive ble mer og mer like de heterofile, og følte at det ble

mindre plass i bevegelsen til alternative samlivsformer. Til tross for diskusjoner om konformitetspress ble den kjønnsnøytrale ekteskapsloven vedtatt i 2008 uten nevneverdig direkte opposisjon innad i bevegelsen, og det var svært få som uttalte seg negativt da likekjønnede par fikk muligheten til å gifte seg i kirka.

Det er liten tvil om at den norske skeive bevegelsen har oppnådd seire. Likekjønnede par har nå muligheten til å få både statens og kirkas offisielle støtte for sine forhold, som er en drastisk endring fra 1970-tallet hvor homofili nylig var avkriminalisert og homofili fortsatt ble ansett som en sykdom fram til 1977. Blikk kunne nylig rapportere at Norge ligger nå på fjerdeplass i Europa når det kommer til skeives rettigheter, etter rangering av organisasjonen The International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association som kritiserte Norge på grunn av manglende forbud mot homoterapi, samt manglende tredje kjønnskategori og landsdekkende transhelsetilbud.²⁸⁹ Det er klart at skeives rettigheter har gått fremover i Norge, men man kan også spørre om den skeive bevegelsen har tapt noe på veien. Det DNF-48 fryktet i 1973, nemlig at homofile skulle innlemmes i det heteronormative hierarkiet som idealiserte ekteskapet, kan man argumentere for at er en realitet nå som alle har den samme retten til å gifte seg. Ambisjonene om mulighet for regulering av alle typer samboerforhold er ikke lenger et krav som fremmes av den skeive bevegelsen. Spørsmålet om man i det hele tatt trenger skeive organisasjoner stilles regelmessig, særlig i forbindelse med Pride-feiringene som nå har spredd seg over landet. Den skeive bevegelsen er ikke overflødig, da det fortsatt er mye som må gjøres, særlig for transpersoner og skeive med minoritetsbakgrunn, men bevegelsen har ikke lenger de samme ambisjonene om å reformere samfunnet.

²⁸⁹ Elnæs, «Norge rykker opp, Polen fremdeles på bunn».

Bibliografi

Kilder

Arkivmateriale

Skeivt arkiv, Bergen

A-0001 Friele, Karen-Christine

Fa – §213 i straffeloven

L0001 Korrespondanse og dokumenter

L0002 Korrespondanse og dokumenter

Fe – Partnerskap og samliv

L0001 Samliv og familie

L0002 Partnerskapsloven

Fi – Adopsjon

L0001 Diverse dokumenter

L0002 Presseklipp

K – Det Norske Forbundet av 1948

L0006 Medlemsinformasjon

L0007 Temahefter

L0009 Resolusjoner og høringer

M – Tidsskrifter og trykksaker

L0005 Norske homotidsskrifter

L0006 Div. norske tidsskrift

L0008 Medlemsblader LLH

Y – Andre utskilte arkivdeler

L0001 Lesbiske

L0002 Kirke

L0003 Åpen Kirkegruppe

Z – Presseklipp

L0012 Presseklipp

L0013 Presseklipp

A-0002 Bernaas, Anfinn

F – Homofile organisasjoner

L0001 Homofile organisasjoner i Tromsø

L0002 LHBT-organisasjoner i Vestfold og Telemark

L0003 Homofile organisasjoner i Telemark

L0004 Homofile organisasjoner i Telemark

I – Politiske saker

L0001 Politiske saker

A-0003 Lindstad, Gro

Ia – DNF-48 / LLH

L0004 DNF-48: Håndbok for tillitsvalgte

Ib – Arbeidsgrupper for homofil frigjøring (AHF)

L0001 Arbeidsgrupper for homofil frigjøring (AHF)

L – Partnerskapslov/lovregulert samliv

L0001 Samliv

L0002 Partnerskapsloven

L0003 Partnerskapslov/lovregulert samliv

A-0004 – Myking, Marit

F – Skeive organisasjoner

L0001 Arbeidsgrupper for homofil frigjøring (AHF)

L0002 Diverse skeive organisasjoner

A-0006 – Lesbisk Rørsle i Telemark

F – Organisasjon

L0001 Organisasjonsarbeid

L0002 Referater og informasjon

L0003 Aktivisme

A-0092 – Nettverk for likeverdig samliv

F – Nettverk for likeverdig samliv

L0001 Nettverk for likeverdig samliv

A-0135 – Ulriksen, Kjersti

F – Organisasjonsarbeid og aktivisme

L0001 Organisasjonsarbeid og aktivisme

Skeive tidsskrift

Blikk. Oslo: Blikk AS, 1990-2016.

Frimerket. Bergen: [Homofil Bevegelse i Bergen], 1979-1994.

Fritt Fram. Oslo: Det Norske Forbundet av 1948, 1974-1988.

Lavendelekspresen. Oslo: Kvinneverkstedet Sfinxa, 1975-1981.

Lesbiske og helse. 1988. SKA/A-0006/F/L0002/0001

Løvetann. Oslo: 1977-2003.

Medlemsposten. Oslo: Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring, 1999.

Mulius no. 5, 1974.

Oss imellom no. 2 og 3, 1973.

Aviser

Adresseavisen.

Aftenposten.

Bergens Arbeiderblad.

Bergens Tidende.

Dagbladet.

Dagsavisen.

Gudbrandsdølen.

Morgenavisen.

Nordlys.

Vårt Land.

Bøker

Brantenberg, Gerd. *Opp alle jordens homofile*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1973.

Friele, Karen-Christine. *De forsvant bare... : Fragmenter av homofiles historie*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1985.

Friele, Karen-Christine. *Fra undertrykkelse til opprør: om å være homofil – og være glad for det*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1975.

Friele, Karen-Christine. *Troll skal temmes*. Oslo: Scanbok Forlag, 1990.

Henmo, Ola. *Kampene: Et portrett av Kim Friele*. Oslo: Cappelen Damm, 2015.

Nettressurser

Amnesty. «Å elske er en menneskerett». <https://amnesty.no/kampanje-elske-er-en-menneskerett>

Benestad, Esben Esther Pirelli, Jon Gunnar Arntzen, og Elsa Almås. «Homofili». 15.10.2021. <https://sml.sn.l.no/homofili>

Bufdir. «Lhbtq-ordlista». 17.04.2020. https://bufdir.no/lhbt/LHBT_ordlista/

- Elnæs, Caroline Ugelstad. «Norge rykker opp, Polen fremdeles på bunn.» 12.04.2022. <https://blikk.no/asia-europa-hatefulle-ytringer/norge-rykker-opp-polen-fremdeles-pa-bunn/217882>
- Folkehelseinstituttet. «Om hiv og aids». 25.02.2019. <https://www.fhi.no/sv/smittsomme-sykdommer/seksualitet-og-helse/diag/om-hiv-og-aids/>
- FN-sambandet. «FNs verdenserklæring om menneskerettigheter». 21.12.2020. <https://www.fn.no/om-fn/avtaler/menneskerettigheter/fns-verdenserklæring-om-menneskerettigheter>
- FRI – Foreningen for kjønns- og seksualitetsmangfold. «Begreper». <https://www.foreningenfri.no/informasjon/begreper/>
- Lunde, Anders Firing. «Skeiv historie har vært enormt forsømt». *Morgenbladet.no*, 11.12.2022. <https://morgenbladet.no/kultur-boker/2020/12/skeiv-historie-har-vaert-enormt-forsomt>.
- Wikipedia. «Homofili». <https://no.wikipedia.org/wiki/Homofili>

Offentlige dokument

- NOU 1980: 50. *Samliv uten vigsel: Om enkelte lovregler i tilknytning til samliv uten vigsel* («papirløse ekteskap»). Oslo: Universitetsforlaget. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2008060200028

Forskningslitteratur

- Berge, Birger. *Attråverdige fellesskap? Familieforståinga i homorørsla 1973-2008*. Masteroppgave. Universitetet i Bergen. 2016.
- Bernstein, Mary. «Gender, Queer Family Policies, and the Limits of Law». I *Queer Families, Queer Politics: Challenging Culture and the State*, redigert av Mary Bernstein og Renate Reimann, 420-446. New York: Colombia University Press, 2001.
- Bernstein, Mary. «Same-Sex Marriage and the Assimilationist Dilemma: A Research Agenda on Marriage Equality and the Future of LGBTQ Activism, Politics, Communities, and Identities». *Journal of Homosexuality* 65, no. 14 (2018): 1941-1956.

- Bernstein, Mary og Verta Taylor. «Marital Discord: Understanding the Contested Place of Marriage in the Lesbian and Gay Movement». I *The Marrying Kind? Debating Same-Sex Marriage within the Lesbian and Gay Movement*, redigert av Mary Bernstein og Verta Taylor, 1-35. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2013.
- Berry, John W. «A Critique of Critical Acculturation». *International Journal of Intercultural Relations* 33 (2009): 361-371.
- Brantsæter, Marianne C. «Innledning». I *Norsk homoforskning*, redigert av Marianne C. Brantsæter, Turid Eikvam, Reidar Kjær, og Knut Olav Åmås, 9-24. Oslo: Universitetsforlaget, 2001.
- Connell, Catherine. *School's Out*. Berkely, CA: University of California Press, 2015.
- Duggan, Lisa. *The Twilight of Equality? Neoliberalism, Cultural Politics, and the Attack on Democracy*. Boston: Beacon Press, 2003.
- Duyvendak, Jan Willem. «Gay Subcultures between Movement and Market». I *New Social Movements in Western Europe: A Comparative Analysis*, av Hanspeter Kriesi, Ruud Koopmans, Jan Willen Duyvendak, og Marco G. Giugni, 165-180. Minneapolis: UCL Press, 1995.
- Hellesund, Tone. «Better than Orgasm: Sex, Authenticity and Intimacy in the New Women's Movement in Norway». *Gender & History* 33, no. 1 (2021): 209-226.
- Robinson, Brandon Andrew. «Heteronormativity and Homonormativity». I *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Gender and Sexuality Studies*, redigert av Nancy A. Naples. Hoboken, NJ: John Wiley and Sons, 2016.
- Rydström, Jens. *Odd Couples: A History of Gay Marriage in Scandinavia*. Amsterdam: Aksant, 2011.
- Rønningen, Alexander Engevoll. *Den 'norske homobevegelsen' og HIV/AIDS-epidemien: splittende eller konstituerende?* Masteroppgave. Universitetet i Oslo. 2020.
- Skjævesland, Arne. *Fra homofil til skeiv frigjøringskamp (1988-2018): Et skifte fra essensialisme til konstruktivisme sett i lys av etableringen av skeiv teori i 1990*. Masteroppgave. Universitetet i Agder. 2021.